EVALUAČNÍ ANALÝZA PILOTNÍHO PROJEKTU RODINNÝCH KONFERENCÍ

evropský sociální fond v ČR
EVROPSKÁ UNIE
MPSV
OPERAČNÍ PROGRAM LIDSKÉ ZDROJE A ZAMĚSTNANOST
PODPORUJEME VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

EVALUAČNÍ ANALÝZA PILOTNÍHO PROJEKTU RODINNÝCH KONFERENCÍ

ÚVOD

Zadavatelem projektu této evaluace je Ministerstvo práce a sociálních věcí (dále jen MPSV). Pilotní projekt zavádění rodinných konferencí byl realizován v rámci Individuálního projektu „Systémová podpora procesů transformace systému péče o ohrožené děti“. Projekt proběhl v období jaro 2014 – podzim 2015 v osmi krajích České republiky ve spolupráci s 35 OSPOD v České republice.

V rámci této evaluace byly zmapovány prvotní zkušenosti účastníků rodinných konferencí (dále jen RK) pilotovaných v průběhu let 2014 a 2015. Cílem následujícího textu je zhodnocení zavádění rodinných konferencí v systému sociálně-právní ochrany dětí v rámci pilotního projektu MPSV. Tato evaluační zpráva představuje základní zjištění evaluace, příklady dobré praxe, vybrané kazuistiky a analýzu účelnosti a využitelnosti RK v ČR. Tato zjištění by měla být využita pro účely jejich dalšího rozvoje v České republice.

Na začátku analýzy je představena metodologie evaluace, jež byla založena na propojení kvalitativních a kvantitativních metod. Součástí metodologické části jsou i limity výzkumu, které v případě této analýzy souvisí především s načasováním evaluace a dostupností dat. Po metodologii následuje obecné představení rodinných konferencí jako zcela nového přístupu k práci s rodinou a dítětem v ohrožení včetně jeho filozofie, historie a charakteristiky. Tento přístup předává právo a zodpovědnost za řešení složité situace dítěte samotné rodině.

Samotná analýza se skládá z několika oddělených částí. V kapitole věnované okolnostem zavádění rodinných konferencí v rámci pilotního projektu jsou představena základní data o pilotním projektu. Je zde ve stručnosti popsán samotný proces rodinné konference a průběh zavádění rodinných konferencí v českých podmínkách. Dále jsou uvedeny podobnosti a odlišnosti mezi přístupem rodinných konferencí a dosavadními metodami práce s rodinou v rámci sociálně-právní ochrany dětí. Je zde také představen okruh aktérů procesu rodinné konference a nastavení jejich vzájemné spolupráce. V další kapitole jsou podrobněji popsány klíčové fáze rodinné konference a s nimi související zkušenosti jednotlivých aktérů.

V následující části práce najdeme souhrn hlavních zjištění a příkladů dobré praxe, dále analýzu účelnosti a využitelnosti RK v ČR.

Účelem této evaluace je zajistit kvalitní nastavení systému rodinných konferencí tak, aby se staly účinným nástrojem sociálně-právní ochrany dětí a mládeže. Na základě zhodnocení zkušeností jednotlivých aktérů se pokusíme nastínit přínosy a rizika zavádění RK a navrhnout doporučení, která by měla přispět k postupnému zkvalitňování a naplňování hlavního poslání rodinných konferencí v České republice. Na základě evaluace jsou v této zprávě prezentovány výsledky hodnocení zkušeností účastníků, přínosů a dopadů přístupu RK v rámci pilotního projektu. Tyto výsledky a z nich vycházející doporučení se promítají v metodice rodinných konferencí.

OBSAH

ÚVOD 4

1 METODOLOGIE EVALUAČNÍ ANALÝZY METODY VEDENÍ RODINNÝCH KONFERENCÍ 8
Metody evaluačního výzkumu 9
Analýza relevantních dokumentů 9
Hloubkové polostrukturované rozhovory 9
Dotazníkové šetření 10
Omezení a komplikace evaluace 10

2 NASTAVENÍ A REALIZACE PILOTNÍHO PROGRAMU RODINNÝCH KONFERENCÍ 11
Vznik a rozvoj rodinných konferencí v České republice 11
Základní vymezení pilotního projektu rodinných konferencí 12
Školení aktérů RK a jejich další rozvoj 12
Školení koordinátorů RK 12
Školení administrátorů RK 13
Školení pracovníků OSPOD 13

3 KLÍČOVÉ FÁZE RODINNÉ KONFERENCE 16
Návrh případu pro rodinnou konferenci 16
Komu (ne)nabízet RK? 17
Konkrétní situace a oblasti využitelné pro rodinné konference 17

KAZUISTIKA: Klára 18

Spolupráce s administrátorem 19
Motivace rodiny a její souhlas s RK 20
Vyplnění žádosti o RK 21
Důvody nízkého poptávání RK 22
Nízký počet rodin v cílové skupině 22
Malá informovanost o RK 22
Nedostatek zkušeností s RK 23
Nepochopení a nedůvěra vůči RK ze strany OSPOD 23
Problém s výběrem vhodného případu pro RK 23
Absence motivace a podpory ze strany vedení 24
Nedůvěra rodiny vůči RK 24
Časová náročnost RK 24
Případy navrhované na RK v rámci pilotního programu 25
Předání případu koordinátorovi RK 26

KAZUISTIKA: Sandra a Roman 27

4 PŘÍPRAVA RODINNÉHO SETKÁNÍ 28
Role koordinátora 28
Metodická podpora koordinátorů 28
Činnosti koordinátora RK 28
Příprava rodiny na rodinné setkání 30

KAZUISTIKA: Patrik 31

Příprava dítěte či nezletilého 32
Účast dětí na konferenci v rámci pilotního projektu 33

KAZUISTIKA: Rodina Procházkova 34

Příprava odborníků na rodinné setkání 35
Praktická stránka organizace rodinného setkání 35

Termín konání rodinného setkání 35
Zajištění občerstvení 35
Tvorba pozvánek 36
Důvody zastavení rodinných konferencí během přípravy 36

KAZUISTIKA: Petr a Tomáš 37

5 RODINNÉ SETKÁNÍ 38
Zahájení rodinného setkání a předání informací 38
Soukromý čas rodiny 39

KAZUISTIKA: Aneta 40

Představení rodinného plánu 41
Přijetí plánu 41

KAZUISTIKA: Jana 42

Naplňování rodinných plánů 43

6 LEGISLATIVNÍ RÁMEC 45
Mezinárodní smlouvy 45
Ústavní předpisy České republiky 46
Zákonné normy 46

7 SOUHRN HLAVNÍCH ZJIŠTĚNÍ A PŘÍKLADŮ DOBRÉ PRAXE 47
Propagace metody 48
Navýšení počtu rodin v cílové skupině 48
Školení aktérů RK 48
RK jako běžný způsob práce v oblasti sociálně-právní ochrany dětí 49
Výběr rodin pro RK 49
Praxe 49
Časová náročnost RK 50
Nastavení spolupráce 50
Prostředí pro uskutečnění rodinného setkání 50
Využití rodinných plánů 50
Vykazování výstupů RK 50
Evaluace RK 51
Další možnosti využívání RK 51
Budoucí organizace RK 51

8 ANALÝZA ÚČELNOSTI A VYUŽITELNOSTI RK V ČR 52
Analýza účelnosti 52
Analýza využitelnosti 53
Konkrétní situace využitelné pro rodinné konference 53

ZÁVĚR 54

ZDROJE A POUŽITÁ LITERATURA 58
INTERNETOVÉ ZDROJE 59

1 METODOLOGIE EVALUAČNÍ ANALÝZY METODY VEDENÍ RODINNÝCH KONFERENCÍ

Evaluační analýza pilotního projektu rodinných konferencí obsahuje:

- zhodnocení dosavadních zkušeností s realizací RK v ČR v rámci pilotáže
- poznatky získané při ověřování zpracovaných pravidel a postupů v praxi
- příklady dobré praxe a vybrané kazuistiky
- analýzu účelnosti a využitelnosti RK v ČR včetně zhodnocení rizik ve vztahu ke stávající legislativě.

Základním krokem evaluace bylo definování výzkumného problému a formulování cílů výzkumu. Tímto cílem bylo zmapování zkušeností aktérů podílejících se na realizaci rodinných konferencí v rámci pilotního programu. Dílčí výzkumný cíl byl zaměřen na to, jaká je využitelnost a efektivnost rodinných konferencí a zda je pořádání rodinných konferencí účinným a využitelným nástrojem v samotné praxi sociálních pracovníků. Pro naplnění těchto cílů byla zvolena kombinovaná výzkumná strategie s důrazem na kvalitativní část. Pro posouzení průběhu dopadu pilotního projektu rodinných konferencí jsme vytvořili evaluační metodologii, která zahrnuje jak kvantitativní, tak kvalitativní metody výzkumu. To zahrnovalo studium dokumentů projektu, dotazníkový průzkum a hloubkové polostrukturované rozhovory s hlavními aktéry rodinných konferencí.

Pro naplnění tohoto cíle byla zvolena kombinovaná kvalitativní i kvantitativní výzkumná strategie. Tato kapitola představuje metodiku evaluace včetně popisu konkrétních nástrojů, a to na základě rozboru cílů evaluace, tedy cílů zabírajících širší kontext evaluace a její konkrétní kroky. Detailní analýzy a zjištění na základě evaluačního výzkumu jsou uvedeny v jednotlivých částech evaluační zprávy.

Jednotlivé kroky evaluace, tj. studium dokumentů, dotazníkové šetření, individuální rozhovory a analýza procesů, probíhaly v období červenec – srpen 2015 na území 8 krajů ČR[1], které se zapojily do pilotáže přístupu rodinných konferencí. Sběr dat kvantitativní i kvalitativní části analýzy probíhal paralelně, což bylo způsobeno omezenými časovými možnostmi výzkumu.

Roviny výzkumu

Jak dotazníkové šetření, tak hloubkové rozhovory se zaměřily na čtyři skupiny aktérů rodinných konferencí, které byly určeny zadavatelem výzkumu.

Hlavními cílovými skupinami výzkumu byli:

- rodinní příslušníci
- pracovníci oddělení sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD)
- administrátoři RK
- koordinátoři RK

V rámci evaluace jsme se snažili nalézt odpovědi na tyto otázky:

- Jaké jsou zkušenosti jednotlivých aktérů s realizací rodinných konferencí v případech ohrožených dětí a rodin?
- Jsou ujasněné role a kompetence jednotlivých aktérů v rámci procesu organizace RK?
- Jaký význam dávají sociální pracovníci rodinným konferencím při práci s ohroženými dětmi a jejich rodinami?
- Jaká je využitelnost a efektivnost rodinných konferencí v praxi sociálních pracovníků? Je pořádání rodinných konferencí účinným nástrojem v samotné praxi sociálních pracovníků?
- Jsou rodiny spokojeny s průběhem a výsledky RK? Pomáhají RK rodinám? Mění RK situaci rodin?
- Jak je možné RK dále zlepšovat?

[1] *Kraj Jihomoravský, Královéhradecký, Moravskoslezský, Olomoucký, Pardubický, Středočeský, Ústecký a kraj Vysočina.*

Metody evaluačního výzkumu

Pro zpracování evaluace bylo použito několik druhů analytických metod. Konkrétní metody, jejich rozsah a použití jsou popsány níže.

Analýza relevantních dokumentů

Analýza dokumentů byla využita pro zmapování aktivit a výstupů projektu. V rámci výzkumu byly analyzovány všechny dostupné dokumenty poskytnuté zadavatelem[2] evaluace, šlo především o dokumenty a podklady vztahující se k pilotáži realizované zadavatelem. Tyto dokumenty obsahovaly důležité informace o tom, kdo se účastnil rodinných konferencí, témata probíraná na konferencích či základní údaje o rodinách a účastnících, místo a čas konání či výstupy z rodinných konferencí. Analyzovány byly také zápisy ze setkání zapojených pracovníků OSPOD a z metodických setkání administrátorů a koordinátorů.

Využity byly také informace a podklady, které je možno nalézt na stránkách projektu „Systémová podpora procesů transformace systému péče o ohrožené děti a rodiny“[3] Zde je uložena nizozemská metodika pro koordinátory RK, překlady vybraných kapitol z antologie příspěvků o rodinných konferencích Tichá revoluce či informace o zapojení pracovníků OSPOD, koordinátorů rodinných konferencí a administrátorů během pilotáže.

Hloubkové polostrukturované rozhovory

V rámci zpracování projektu byly provedeny individuální hloubkové rozhovory s jednotlivými aktéry rodinných konferencí, které byly stěžejní metodou pro získávání primárních dat. Cílem těchto rozhovorů bylo získat podrobné informace od jednotlivých účastníků RK. Informace z rozhovorů byly využity pro dokreslení situace, v textu jsou uváděny formou citace.

Při použití této metody sběru dat je důležité klást tazateli otevřené otázky, aby měl co největší prostor pro svá vyjádření. Tyto otázky byly doplňovány podporujícími otázkami, které téma dále rozvíjí a konkretizují odpovědi. Během rozhovoru tak bylo možné slyšet řadu zajímavých témat, která se vynořila až v průběhu rozhovoru. Pro rozhovory byl připraven seznam hlavních otázek, které byly vytvořeny s ohledem na to, aby pokrývaly zájem výzkumu a zároveň, aby nepředurčovaly či neomezovaly odpovědi respondentů.

V rámci hodnocení programu bylo v období červenec – srpen 2015 realizováno několik sad polostrukturovaných rozhovorů se zástupci jednotlivých skupin respondentů. Tyto rozhovory byly zaměřeny na zkušenosti s fungováním projektu, se školeními či organizací rodinného setkání. Tyto rozhovory poskytly velice cenné kvalitativní informace, na jejichž základě bylo možné uvést do souvislostí data získaná z žádostí o RK, rodinných plánů a dalších dokumentů projektu.

Měřítkem relevance výběru dotazovaných byly oblast jejich působení a zároveň aktivita v rámci projektu. Relevantní statistický vzorek pro potřeby analýzy představují tyto osoby: koordinátoři RK (9), administrátoři RK (6), proškolení pracovníci OSPOD (7), vedoucí OSPOD, účastníci RK (5). Při výběru respondentů pro rozhovory bylo především důležité zajistit reprezentativnost vybraného vzorku. Rozhovory tak byly uskutečněny jak s pracovníky OSPOD, kterým se dařilo navrhovat RK, tak s pracovníky OSPOD, kde se to doposud nedařilo. Podobně byly uskutečněny rozhovory s koordinátory RK, tedy s těmi, kteří měli zkušenosti s organizací více rodinných konferencí, ale také s koordinátory, kteří ještě neměli tak bohaté zkušenosti s organizací rodinné konference.

Polostrukturované rozhovory byly zaměřeny na zkušenosti a reflexi RK ze strany rodinných příslušníků. Jedinou možnou cestou, jak je oslovit, byla jejich dobrovolná ochota účastnit se anonymního rozhovoru. Kontakty na rodinné příslušníky byly zprostředkovány sociálními pracovníky, kteří s nimi spolupracovali. Počet těchto respondentů ochotných uskutečnit rozhovor byl však velice nízký. Celkem bylo uskutečněno 6 rozhovorů. S tím souvisel další problém, a to ten, že rodinné konference, kterých se tito lidé účastnili, proběhly několik měsíců před rozhovorem, což značně komplikovalo jejich schopnost si vzpomenout na pocity a postřehy z konference. Do budoucna

[2] *Žádost o RK, zpětné vazby a formuláře hodnocení pracovníků OSPOD, koordinátorů a administrátorů RK, formuláře k ukončení RK, rodinné plány, formulář hodnocení pracovníků OSPOD po třech měsících.*

[3] *http://www.pravonadetstvi.cz/*

proto doporučujeme provedení rozhovorů s účastníky konferencí v co nejkratší dobu po konání rodinné konference. Na druhou stranu však tito respondenti mohli reflektovat naplňování rodinného plánu vytvořeného během rodinného setkání, což bylo pro evaluaci přínosné.

Dotazníkové šetření

V rámci evaluace byly analyzovány hodnoticí dotazníky k 17 uskutečněným RK k červnu 2015, které vyplňovali účastníci rodinných konferencí po ukončení rodinného setkání. Informace z těchto hodnoticích dotazníků byly významné pro závěrečná zjištění evaluace. Dotazníkové šetření obsahovalo uzavřené i otevřené otázky, přičemž každý druh otázek byl vyhodnocován jiným způsobem. U uzavřených otázek bylo provedeno kódování odpovědí tak, aby data mohla být podrobena statistické analýze. Odpovědi na otevřené otázky byly využity pro dokreslení názorů respondentů. V textu jsou uváděny formou citace.

Pro účely evaluačního výzkumu byly vytvořeny ještě doplňující dotazníky pro koordinátory RK, sociální pracovníky a vedoucí pracovníky oddělení sociálně-právní ochrany zapojených do pilotního projektu. Osloveni byli zástupci všech krajských úřadů zodpovědní za oblast sociálních služeb s prosbou o zhodnocení využití rodinných konferencí. Dotazník byl tedy rozeslán do všech zapojených krajů. Obesílání probíhalo na základě kontaktů od zadavatele zakázky formou elektronické pošty. Dotazníkové šetření vykazovalo poměrně nízkou návratnost, některé z dotazníků nebyly kompletně vyplněny, což značně zkomplikovalo jejich analýzu.

Celková návratnost dotazníkového šetření byla velmi nízká: ze 128 rozeslaných dotazníků se vrátilo: 9 dotazníků od koordinátorů, 10 od pracovníků OSPOD a 12 od vedoucích pracovníků OSPOD.

Omezení a komplikace evaluace

Evaluace pilotního projektu rodinných konferencí přinesla mnoho překážek, které jeho hodnocení značně znesnadnily a omezily.

Pilotní projekt rodinných konferencí byl realizován od jara 2014 do podzimu 2015. Evaluace proběhla v období od července do září 2015. V průběhu evaluace i po jejím skončení bylo zorganizováno ještě několik konferencí, které však z časových důvodů nebylo možné vyhodnotit a zařadit do evaluace. Během evaluace jsme obdrželi od zadavatele dodatečná data o uskutečněných konferencích k říjnu 2015, které však bylo možné použít jen v omezené míře. Řešení evaluace bylo komplikované také z toho důvodu, že zpracovatel byl nucen pracovat se dvěma sadami dat, a to s daty k 31. 06. 2015 a daty z počátku října 2015, která zpracovatel obdržel od zadavatele v samostatném dokumentu. Tato data byla však neúplná, což významně znesnadňovalo jejich analýzu.

Získávání dat a práce s nimi bylo velmi komplikované. Některé informace o navržených a uskutečněných rodinných konferencích bylo poměrně složité získat nebo byly neúplné. Po jejich získání bylo nutné data doplnit o chybějící informace z dalších podkladů. Problém činil zejména nekonzistentní způsob vykazování. Přes veškerou snahu tak nelze výsledné informace považovat za zcela 100%. Určité nesrovnalosti lze předpokládat zejména v údajích vztahujících se k datům o poptaných, uskutečněných a zrušených konferencích. Během výzkumu se kázalo, že tyto údaje nebyly u jednotlivých konferencí srovnatelně vykazovány.

Vyhodnocování pilotního programu tak komplikoval fakt, že bylo prováděno v době zavádění tohoto přístupu do praxe, tedy ve fázi, kdy se zároveň přístup teprve zabíhá a výstupy realizace ještě nebyly sjednoceny a ustáleny (viz rozdílnost ve vyplňování hodnoticích dotazníků po skončení konference). Nastavení zpracování evaluace ještě v době průběhu pilotáže znesnadňovalo možnost dosažení validních výsledků měření dlouhodobějších dopadů programu. Z těchto důvodů se evaluace zaměřuje především na zkušenosti se zaváděním a fungováním programu a vymezení několika důležitých doporučení a úvah vzhledem k budoucnosti využití přístupu rodinných konferencí v rámci péče o ohrožené dítě a rodinu v České republice.

Komplikací související s načasováním analýzy byla neúplnost a absence mnoha dokumentů, jež nejspíše souvisí s nevyjasněním rolí jednotlivých aktérů RK na počátku pilotního projektu. Chybějící údaje a dokumenty značně znesnadnily a omezily řádné vyhodnocení a podrobnou analýzu těchto dokumentů.

Za další limit výzkumu považujeme skutečnost, že samotná evaluace byla prováděna příliš brzy. Pro řádný průběh evaluace je potřeba dostatečný čas na „usazení“ modelu. Jednotliví aktéři potřebují dostatek času na zorientování se ve svých rolích a úlohách ostatních aktérů rodinných konferencí. Mnoho sociálních pracovníků a koordinátorů se omluvilo z výzkumu s tím, že nemohou posoudit fungování RK vzhledem k nedostatečným zkušenostem. Důsledkem této skutečnosti bylo například odmítnutí účasti na dotazníkovém šetření ze strany pracovníků krajských pracovišť OSPOD, která dosud ještě nenavrhla či neuskutečnila žádnou rodinnou konferenci. Pracovníci těchto krajských pracovišť OSPOD přiznávali, že vzhledem k nedostatku zkušeností s rodinnými konferencemi nejsou schopni vyjádřit se k jejich zavádění v ČR.

Dalším důsledkem brzkého provádění evaluace byl fakt, že nebylo možné přesně definovat dopady implementace rodinných konferencí na systém práce s ohroženým dítětem a jeho rodinou v ČR. Z těchto důvodů nebylo možné plně určit užitečnost programu, tedy to, zda vyvolané změny skutečně odpovídají potřebám a prioritám aktérů systému sociální práce s ohroženou rodinou.

Za velké omezení výzkumu lze považovat skutečnost, že bylo velice náročné zajistit kontakty na rodiny, které prošly rodinnou konferencí. Kontakty na rodiny bylo možné získat jen s jejich souhlasem přes klíčové sociální pracovníky, což se bohužel nedařilo.

2 NASTAVENÍ A REALIZACE PILOTNÍHO PROGRAMU RODINNÝCH KONFERENCÍ

Vznik a rozvoj rodinných konferencí v České republice

Rozvoj rodinných konferencí v České republice úzce souvisí s potřebou provést zásadní reformu systému péče o ohrožené děti a jejich rodiny v oblasti sociálně-právní ochrany dětí. Do České republiky dorazil přístup „Family group conference“ v označení „rodinná konference“ v souvislosti s aktivitami několika neziskových organizací.[4] Přístup rodinných konferencí začal být částečně užíván také v rámci restorativní justice.[5]

V roce 2009 se rodinné konference jako jeden z inovativních přístupů pro práci s rodinou staly součástí metodického doporučení MPSV č. 3/2009 k vytvoření individuálního plánu péče o dítě. Toto doporučení bylo směrováno jak pracovníkům OSPOD, tak poskytovatelům sociálních služeb a pověřeným osobám sociálně-právní ochranou dítěte.

Další rozvoj rodinných konferencí souvisí s projektem MPSV „Systémová podpora procesů transformace systému péče o ohrožené děti a rodiny“, jehož cílem je vytvoření a rozvíjení nových postupů v systému péče o ohrožené děti. Součástí tohoto projektu bylo vytvoření národní strategie ochrany práv dětí „Právo na dětství“, která byla schválena vládou ČR v roce 2012.[6] Tato vládní strategie ochrany práv dětí si klade za cíl vytvořit takový systém, který zajistí důslednou ochranu všech práv každého dítěte a zvyšování kvality života dětí a rodin, to vše za participace dítěte a rodiny na rozhodovacích procesech, které se ho bezprostředně dotýkají. Při zajišťování „práva na dětství“ vyžadují určité skupiny dětí a rodin speciální pozornost a přístupy. Jeden z těchto speciálních přístupů představují právě rodinné konference.

---

[4] *Několik setkání s atributy RK uspořádalo občanské sdružení Rozum a cit. V roce 2011 uspořádala mezinárodní organizace LUMOS v Praze dvoudenní seminář zabývající se rodinnými konferencemi. Na jaře 2013 začala realizovat pilotní projekt zavádění rodinných konferencí do praxe ve službách pro rodiny s dětmi organizace Amalthea o. s.*

[5] *Restorativní justice se zaměřuje na obnovení poměrů místo na represi. Zájem na potrestání pachatele v tomto konceptu ustupuje do pozadí. Upřednostňováno je naopak aktivní zapojení obětí trestných činů do soudního řízení. Pachatelům jsou zdůrazňována jejich práva, což může usnadnit jejich rozhodnutí převzít odpovědnost za své činy, napravit škody a obětem dát satisfakci za způsobenou újmu.*

[6] *Akční plán k naplnění Národní strategie ochrany práv dětí 2012–2015. Dostupné z: http://www.pravonadetstvi.cz*

Základní vymezení pilotního projektu rodinných konferencí

Od jara 2014 byly v rámci projektu MPSV „Systémová podpora procesů transformace systému péče o ohrožené děti a rodiny“, konkrétně klíčové aktivity 05 „Podpora vzniku nových typů pracovních pozic na trhu práce ve službách v oblasti náhradní rodinné péče“ zaváděny rodinné konference do českého prostředí. Hlavním cílem tohoto projektu je komplexní systémová změna péče o ohrožené rodiny s dětmi, která by kromě jiného měla umožnit zapojení dětí a rodin do ekonomického, sociálního a kulturního života společnosti. Tato změna spočívá v optimalizaci řízení a financování systému péče o ohrožené děti v ČR na národní úrovni a na úrovni krajů a obcí, ve standardizaci systému a sjednocení přístupů a postupů pro práci s touto skupinou. Mezi dílčí cíle patří i zvyšování odborné a profesní kvalifikace pracovníků v systému péče o ohrožené děti a rodiny, podpora multidisciplinární spolupráce všech účastníků systému, pilotní odzkoušení sítě služeb pro práci s ohroženými dětmi a rodinami se zaměřením na prevenci umisťování dětí do pobytové péče.

MPSV za tímto účelem oslovilo pracovníky z nizozemské centrály pro rodinné konference Eigen Kracht Centrale (v překladu doslova „Vlastní silou“), jež je jedním ze zakládajících členů evropské sítě Konferencí rodinných skupin (KRS). Tato organizace s 15letými zkušenostmi s rodinnými konferencemi hrála významnou úlohu při zavádění Konferencí rodinných skupin v řadě evropských zemí.

V průběhu jara a léta 2014 proběhlo několik seznamovacích seminářů o tématu rodinných konferencí. Tyto semináře byly zaměřeny zejména na pracovníky OSPOD, zástupce krajů a odbornou veřejnost. Na základě zájmu konkrétních krajů a pracovišť OSPOD pak bylo holandskými lektory (Rob van Pageé, Hedda van Lieshout) proškoleno na 50 sociálních pracovníků OSPOD z 35 pracovišť v osmi krajích České republiky. Zároveň bylo ve třech bězích na třídenním semináři proškoleno celkem cca 57 koordinátorů (do projektu se aktivně zapojilo 47 koordinátorů) a 7 administrátorů rodinných konferencí.

Základní informace o projektu:

- realizován v osmi českých krajích – Jihomoravském, Královéhradeckém, Moravskoslezském, Olomouckém, Pardubickém, Středočeském, Ústeckém a kraji Vysočina
- ve spolupráci s 35 pracovišti OSPOD bylo v metodě vyškoleno celkem 57 pracovníků OSPOD
- celkem 47 vyškolených koordinátorů RK a 7 administrátorů
- za dobu trvání pilotního programu do data započetí evaluace (do července 2015) bylo poptáno celkem 50 rodinných konferencí, z nichž bylo 17 uskutečněno, 22 zrušeno v průběhu přípravy a 11 nebylo před realizací evaluace dokončeno
- do října 2015 proběhlo celkem 26 rodinných konferencí, kterých se zúčastnilo celkem 244 účastníků z řad rodinných účastníků, včetně 50 dětí, dále 55 odborníků

Školení aktérů RK a jejich další rozvoj

Součástí pilotáže byla organizace několika běhů školení pro administrátory a koordinátory rodinných konferencí a sociální pracovníky zapojených OSPOD. Následující část se bude zabývat reflexí zkušeností jednotlivých účastníků školení a jejich vlivu na průběh realizace RK.

Školení koordinátorů RK

Dobrá a kvalifikovaná příprava koordinátorů je klíčem k úspěchu celého procesu rodinných konferencí. Z tohoto důvodu bylo pro zavedení rodinných konferencí do praxe velice důležité řádné proškolení koordinátorů rodinných konferencí. Součástí pilotáže proto byly tři běhy školení koordinátorů rodinných konferencí pod vedením nizozemských lektorů.

Cílem třídenních školení byla příprava uchazečů na jejich roli nezávislých koordinátorů s důrazem na stěžejní fázi RK – tedy její přípravu. Koordinátoři se na školení dozvěděli informace o výkonu této role, postupy a principy RK, informace o tom, jak si zachovat neutralitu a nadhled, jak pracovat se stížnostmi a problematickými rodinami, popis procesů spolupráce s OSPOD, zásady komunikace aj.

Součástí úspěšného zakončení školení mělo být vedení jedné rodinné konference. Tento cíl se však těžko naplňoval vzhledem k nízkému počtu poptaných RK v počátcích pilotního projektu.

Mnoho koordinátorů tak na organizování RK čekalo dlouhé měsíce, což mělo za důsledek ztrátu nadšení a motivace pro RK a u některých proškolených koordinátorů i ztrátu zájmu o RK samotné.

Dle zadání požadavků pro výběr vhodných kandidátů na pozici koordinátora RK jím neměl být odborný pracovník z institucí pověřených k výkonu sociálně-právní ochrany dětí (dále jen SPOD) ani zástupce OSPOD. Mělo by jít o člověka neutrálního, který nebude rodinu ovlivňovat či navrhovat řešení situace. To se však zcela nenaplnilo. Mezi koordinátory se objevilo větší množství lidí, kteří měli za sebou zkušenosti z práce v sociální oblasti nebo příbuzných oborech – speciální pedagogové, zaměstnanci dětských domovů, mediátoři a dokonce bývalé pracovnice OSPOD. Tento rozdíl mezi původním očekáváním a realitou však nebyl dle výpovědí administrátorů ani koordinátorů zásadní překážkou pro organizaci rodinných konferencí.

Úvodní školení považovala většina koordinátorů za dostatečné. Nicméně na základě svých zkušeností s prvními RK při rozhovorech uváděli, že by uvítali školení, kde by získali více odborných vědomostí z oblasti sociální práce a komunikace s klienty. Zdůrazňovali především potřebu prohlubování základních komunikačních dovedností, které jsou zásadními předpoklady pro úspěšný průběh rodinné konference. Velice užitečné by tak bylo rozšiřující vzdělávání ve schopnostech tzv. aktivního naslouchání, efektivní komunikace či koučinku, které jsou nezbytné pro motivaci a efektivní spolupráci se členy rodiny a jejího blízkého okolí.

Školení administrátorů RK

Uchazeči na tuto pozici museli absolvovat jak školení pro pracovníky OSPOD, tak i pro koordinátory RK a také supervizní setkání pouze pro administrátory pod vedením lektorů z Holandska. Pro pilotáž bylo vybráno 7 administrátorů, z nichž každý měl na starost jeden až dva kraje České republiky zapojené do pilotního programu. Vybrání uchazeči na tuto pozici měli mít zkušenosti se sociální prací, museli se orientovat v základních oblastech sociálně-právní ochrany dětí a mít zkušenosti s vedením týmu. Administrátoři se účastnili i školení pro koordinátory a pracovníky OSPOD.

Se školením byli administrátoři spokojeni. Lektor je dle jejich vlastních slov dokázal „nadchnout“ a „vyburcovat“ k novému vnímání sociální práce, ke změně smýšlení a pochopení filozofie RK. Většina z nich však poukazovala na to, že jim chyběly informace o řadě konkrétností z praxe administrátora RK. V rámci výzkumu uváděli, že by uvítali více praktických nácviků obtížných situací, se kterými se mohou setkat (například otázka mlčenlivosti, neutrality koordinátora, „dotahování“ plánů, zpětného hodnocení atd.). Absence procvičení praktických kroků měla za následek různorodost v názorech na realizaci dílčích kroků v rámci procesu organizace RK (např. koordinátor navštíví OSPOD hned, nebo až ve chvíli, kdy sjednává termín RK). Na základě těchto zkušeností by administrátoři uvítali školení, které by se zaměřilo na praktickou stránku práce administrátora v českém prostředí. Dle sdělení několika administrátorů je další oblastí, na níž by se mělo školení zaměřit, otázka motivace pracovníků OSPOD k novým formám práce, především motivace k využívání rodinných konferencí při práci s ohroženými dětmi a jejich rodinami. Jako přínosné by administrátoři považovali školení na téma jak povzbuzovat a koučovat laiky v roli koordinátorů RK. Administrátoři dále uváděli, že by uvítali možnost setkávání s koordinátory, které budou mít na starosti, aby je více poznali a sžili se s nimi, což by mohlo usnadnit následné přidělování koordinátorů k jednotlivým případům.

Školení pracovníků OSPOD

V rámci rozšiřování povědomí o RK mezi pracovníky OSPOD byla navázána spolupráce s 35 OSPOD. Vedoucí těchto OSPOD byli povzbuzováni k tomu, aby podporovali své pracovníky v nabízení tohoto přístupu.

Dle výzkumu byla většina sociálních pracovníků spokojena se školením. Chyběly jim však příklady z praxe a praktické ukázky jednání s rodinou a navrhování možnosti RK. Z výzkumu vyplývá, že by sociální pracovníci velice ocenili školení, jehož součástí budou příklady dobré praxe od kolegů a kolegyň z OSPOD, kde se daří RK úspěšně poptávat a realizovat. V rámci výzkumu také poukazovali na to, že neměli v rukou žádné podklady ke konferenci (informativní letáčky), zkušenosti či

příklady dobré praxe, jež by jim byly nápomocné při nabízení metody v počátečních fázích pilotáže rodinných konferencí.

Školení by se na základě názorů sociálních pracovníků mělo věnovat především výběru vhodného případu/rodiny pro RK, což bylo velice časté téma zmiňované v rozhovorech se sociálními pracovníky. Tato nejistota spojená s výběrem „správného“ případu pro RK měla často za důsledek to, že ihned na začátku měli pracovníci OSPOD obavy poptávat RK nebo nevěděli jak. Sociální pracovníci by potřebovali podrobněji proškolit v tom, kdy je vhodné navrhnout a využít RK pro řešení problému ohroženého dítěte a rodiny.

Jak již bylo uvedeno, rodinné konference nejsou chápány jako další alternativní metoda sociální práce, nýbrž spíše jako způsob nahlížení na řešení problémů ohrožených dětí a jejich rodin. Při využití rodinných konferencí je klíčová důvěra v potenciál rodiny a jejich blízkých navrhnout bezpečné řešení. Pro zapojení OSPOD proto byla zásadní ochota nejen jednotlivých pracovníků, ale celého vedení pracoviště OSPOD zapojeného v pilotáži. Z výzkumu vyplývá, že ochota k osvojení metody byla vyšší mezi OSPOD s aktivním přístupem, zájmem o nové metody práce s ohroženými rodinami a vedením, které pravidelně povzbuzuje zaměstnance k identifikování vhodného tématu (případu) pro poptání RK.

„*Školení s Robem vnímám jako základní seznámení se s metodou, nicméně bylo a je třeba získávat informace a zkušenosti dále, samo o sobě pro výkon RK by asi nestačilo.*“

Přehled klíčových rolí RK v rámci pilotního projektu

Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV)

V rámci pilotního projektu mělo MPSV na starosti organizaci projektu, školení, metodickou a technickou podporu, zasmluvnění a vyplácení aktérů RK, zajišťování supervizních a metodických setkávání a setkávání jednotlivých aktérů, shromažďování a vyhodnocování údajů z RK, propagaci myšlenky RK, průběžnou komunikaci se všemi aktéry včetně zahraničních partnerů.

Administrátor

Každý kraj měl jednoho administrátora, který komunikoval o rodinách se sociálním pracovníkem OSPOD, přijímal žádosti o rodinné konference a odborně vedl a podporoval skupinu přidělených koordinátorů RK. Administrátor by měl být profesionál v rámci pomáhajících profesí.
Hlavní funkcí administrátorů RK je zprostředkovávat komunikaci mezi koordinátory, MPSV a OSPOD, které rodinou konferenci poptává. Zároveň by měli koordinátorům poskytovat odbornou metodickou podporu a intervizní pomoc. Stejně tak, jak má být podporou pro práci koordinátorů RK, má být administrátor také podporou pro pracovníky OSPOD při zadávání rodinných konferencí a jako prostředník při komunikaci s koordinátorem. Nesmí však ovlivňovat či navrhovat řešení situace rodiny.

Mezi nedílné povinnosti administrátora patřilo zajištění průběžné komunikace se všemi zúčastněnými stranami (OSPOD, koordinátor, MPSV), zpracovávání hodnocení aktivit a výstupů z konferencí.

Koordinátor

Samotnou rodinnou konferenci pomáhá připravovat a organizovat nezávislý a nezaujatý koordinátor – v metodě proškolený laik. Koordinátor je zodpovědný za kontaktování potencionálních účastníků konference a za motivaci k jejich aktivní účasti na RK. V rámci procesu RK koordinátor vyhledává, kontaktuje a zve potencionální účastníky setkání, vysvětluje jim podstatu RK a připravuje je na průběh a cíl RK. Koordinátor také pomáhá v součinnosti s rodinou a dětmi zajistit prostory a občerstvení pro rodinné setkání. Stará se také o to, aby rodina byla sama odpovědná za svůj plán a jeho naplňování.

Úlohy koordinátora:

- spolupracovat s administrátory (konzultace, metodická setkání, porady apod.)
- připravovat rodinnou konferenci – rozšiřovat kruh blízkých lidí okolo ohroženého dítěte
- dbát na bezpečí všech účastníků
- zorganizovat rodinné setkání

Sociální pracovník

Sociální pracovník formuluje základní otázku, na kterou rodina během setkání odpovídá a vytváří svůj plán pomoci. Otázka nenaznačuje řešení, ale dává rodině prostor pro vlastní nápady. Sociální pracovník jako klíčový pracovník pro rodinu napomáhá realizaci „plánu rodiny" a zodpovídá za zapracování výstupů do Individuálního plánu ochrany dítěte (IPOD). Je to on, kdo identifikuje ohrožení dítěte, formuluje důvod svolání setkání a podporuje rodinu v tomto kroku. Sociální pracovník sestavuje základní rámec otázek a požadavků vůči rodině, stanovuje minimální podmínky nutné ke schválení plánu rodiny, motivuje rodinu ke svolání RK. Nedílnou součástí jeho práce je komunikace s administrátorem RK.

V praxi sociálních pracovnic se jedná o novinku, kterou dříve ve své práci nevyužívaly. Jejich dosavadní zkušenosti zahrnují jak pozitivní, tak i negativní stránky, které jsou zkoumány v rámci jednoho z dílčích cílů evaluace.

Průběh rodinné konference

Proces rodinné konference má několik jasně vymezených fází, které znázorňuje následující obrázek č. 1.

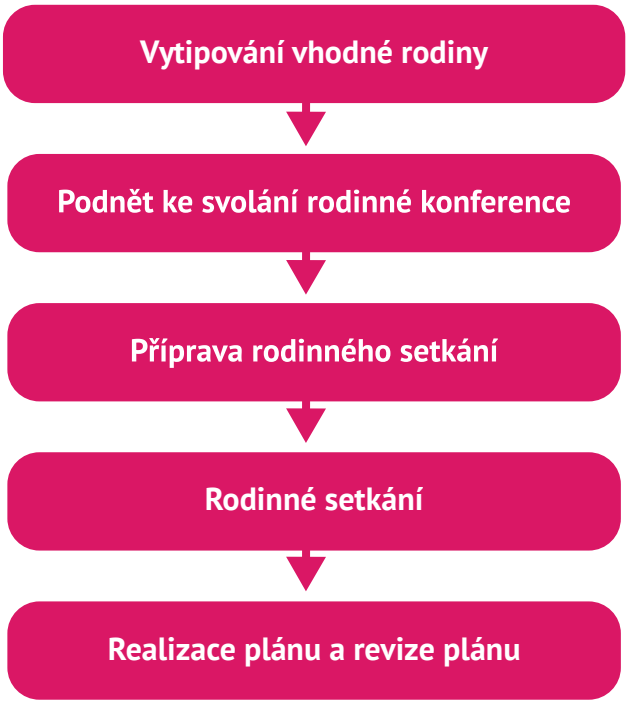

Obr. 1 Proces rodinné konference

Proces začíná vytipováním vhodné rodiny pro organizaci rodinné konference. Pracovník OSPOD zjistí, že případ (rodina), kterou řeší, by byla vhodná pro rodinnou konferenci, např. hrozí odebrání dítěte z rodiny. Takto vytipované rodině představí metodu rodinných konferencí a nabídne ji jako možnost řešení problému a motivuje rodinu, aby využila svého práva rozhodnout o své situaci v širokém kruhu rodiny a blízkých. V případě souhlasu rodiny klíčový pracovník identifikuje ohrožení dítěte a určí základní téma, které bude rodina řešit. Formuluje ho jako otázku tak, aby nenaznačovala řešení. Tímto se sociální pracovník stává zadavatelem rodinné konference. V každém kraji je jeden vyškolený administrátor, který se sociálním pracovníkem OSPOD konzultuje vhodnost případů pro RK. Pokud má rodina o uspořádání konference zájem,

administrátor oslovuje koordinátora, což je laik vyškolený v metodě rodinných konferencí. Koordinátor následně vstupuje jako neutrální a nezávislá osoba do komunikace s rodinou a asistuje jí při přípravě samotné konference, respektive rodinného setkání. Vyhledává, kontaktuje a zve možné účastníky z nejbližšího okolí dítěte a rodiny i odborníky, vysvětluje průběh a cíl konference, pomáhá zařídit prostory a občerstvení pro konání konference – to vše v součinnosti s rodinou, dětmi a jejich představami.

Na samotném rodinném setkání, jež je vyvrcholením celého procesu rodinné konference, se v úvodní části sdílí informace a důvody, které vedly k uspořádání konference. Zopakuje se základní otázka, kterou by rodina měla společně vyřešit. Této fáze se kromě rodinných příslušníků účastní také sociální pracovník OSPOD, případně další pozvaní odborníci, kteří zde mohou rodině poskytnout informace a nabídnout své služby. Následuje druhá fáze – soukromý čas rodiny – ve které rodina využívá informace, které se dozvěděla, a vypracovává společně plán řešení. Přítomni jsou pouze rodinou pozvaní členové a děti. Sociální pracovník, ostatní odborníci ani koordinátor přítomni nejsou, koordinátor zůstává k dispozici ve vedlejší místnosti. Rodina vypracovává plán, který je pro všechny přijatelný, realizovatelný, s rozpracovanými úkoly a způsoby kontroly průběhu realizace plánu. Rodinné setkání končí představením plánu a jeho přijetím sociálním pracovníkem OSPOD. Sociální pracovník dále pomáhá rodině plán realizovat a kontroluje jeho plnění.

Jednotlivým fázím rodinné konference a jejich reflexi ze strany účastníků se budeme podrobně věnovat v následující části zprávy.

3 KLÍČOVÉ FÁZE RODINNÉ KONFERENCE

Návrh případu pro rodinnou konferenci

Vhodně zvolený moment, ve kterém sociální pracovník nabízí rodině využití rodinné konference, je klíčový pro úspěch celého procesu rodinné konference.

Proces navržení případu pro RK se skládá z několika kroků (viz obr. č. 2).

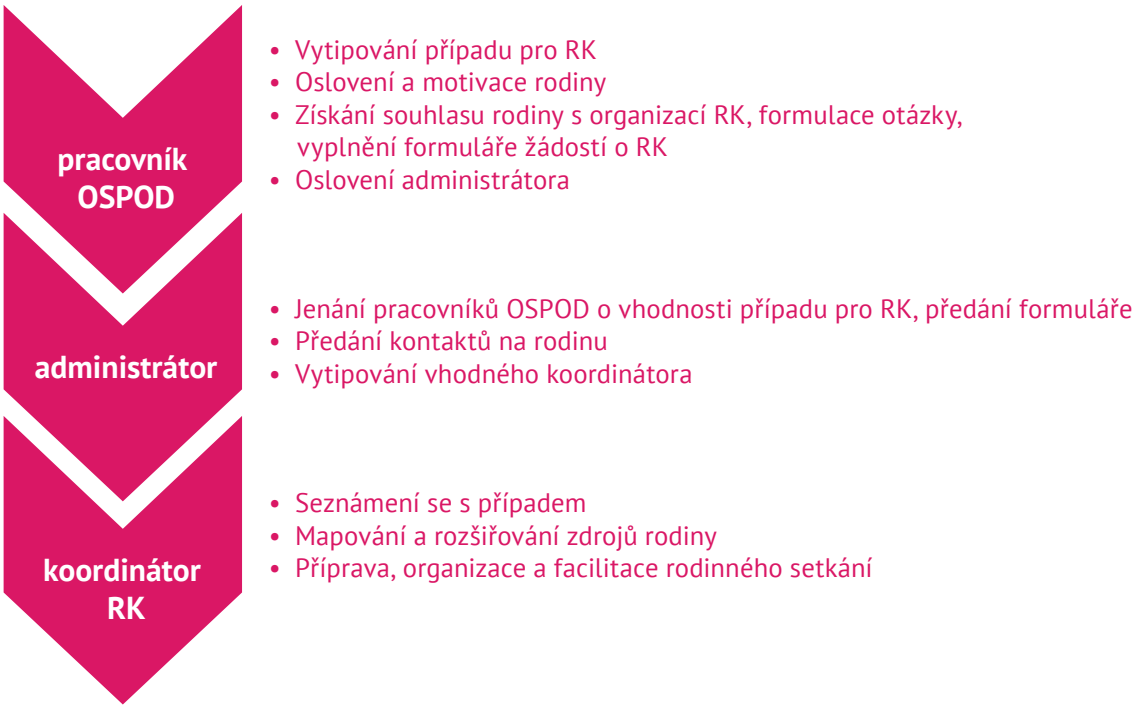

Obr. 2 Proces navržení případu pro RK

Výběr vhodného případu pro RK

Fázi výběru rodiny pro rodinnou konferenci označovali pracovníci OSPOD v rámci výzkumu nejčastěji jako největší překážku při navrhování RK. Prvním z důležitých kroků je vyhodnocení a výběr vhodných případů ohrožených dětí a jejich rodin pro využití rodinné konference. V této fázi procesu RK je klíčová především role sociálního pracovníka OSPOD jako zadavatele rodinné konference. Sociální pracovníci OSPOD v rámci své práce s ohroženým dítětem a jeho rodinou nenavrhují možnosti řešení problému. Na základě proškolení v přístupu rodinných konferencí mohli rodinám nově představit a nabídnout RK jako jednu z možných cest řešení problému a obeznámit se se způsobem jejího fungování. Sociální pracovníci nejdříve na základě rozhovoru s rodiči vyhodnocovali situaci v rodině a brali v úvahu řadu faktorů, jako například násilí v rodině, velikost rodinné sítě, věk dítěte, míra konfliktu či přítomnost mocenské nerovnosti mezi členy rodiny atd. Tyto faktory následně ovlivňovaly přístup k problémovému případu a postup při jeho řešení. Tím, že se sociální pracovníci teprve učili RK jako novému přístupu sociální práce, měli obavy z využití přístupu RK u komplikovaných a multiproblémových rodin. Zkušenosti ze zahraničí potvrzují, že RK jsou využitelné u všech rodin, pokud si rodina sama vybere tento přístup jako způsob řešení situace.

Komu (ne)nabízet RK?

Ze zkušeností respondentů vyplývá, že je výhodné RK nabízet rodinám, které jsou čerstvě v evidenci OSPOD, nebo u rodin v dlouhodobé evidenci OSPOD, u nichž došlo k výrazné změně (např. nástup výkonu trestu rodiče, stěhování, nové zaměstnání rodiče atd.). To potvrzují i metodiky a zkušenosti ze zahraničí. Správný výběr případů pro RK a včasné uspořádání RK plní preventivní funkci, jelikož může zapůsobit na situaci rodiny dříve, než se „něco stane“. Sociální pracovníci by tak měli v případě, že se v rodině něco děje, nabízet RK jako první možnost řešení, nikoli jako poslední.

Konkrétní situace a oblasti využitelné pro rodinné konference:

- když je nutné přijmout zásadní rozhodnutí v životě dítěte, např. posuzování návrhů na předběžné opatření, odebrání dítěte z rodiny
- když se rodina ocitne v obtížné či rizikové situaci, která ohrožuje či může ohrozit celkový sociální status všech jejích členů, zejména zdraví a vývoj dětí (finanční problémy, potíže s bydlením, nemoc rodiče, vážné výchovné problémy dítěte, rodiny zanedbávající nebo nezvládající výchovu dětí, rodiny ohrožené chudobou, sociálním vyloučením, závislost na návykových látkách některého z rodičů aj.)
- když se dítě ocitá v takové situaci, která vyžaduje umístění mimo rodinu
- když dítě přechází do nového prostředí a je třeba vytvořit plán přípravy dítěte na změnu, např. nástup do ústavní výchovy, náhradní rodinné péče nebo naopak návrat dítěte z ústavní výchovy nebo náhradní rodinné péče do biologické rodiny, odchod z náhradní péče a osamostatnění na prahu dospělosti aj.
- když je dítě dlouhodobě umístěno mimo rodinu a je třeba průběžně vyhodnocovat podmínky umístění a hledat další možná řešení situace, tzv. revize nařízené ústavní výchovy
- u obtížných, nezdařených nebo selhávajících forem náhradní rodinné péče, např. výchovně náročná období dětí vyrůstajících v náhradních rodinách, pomoc rodinám s příbuzenskou formou náhradní rodinné péče, při riziku odebrání dítěte z náhradní rodinné péče
- při výchovných a školních potížích dětí, kdy je možné děti zapojit do rozhodovacího procesu a řešení, které se jich přímo dotýká

KAZUISTIKA: Klára

Rodinná konference byla nabídnuta rodině Kláry, která řešila akutní krizovou situaci. Klára je matkou čtyř dětí a dlouhodobě se potýká se závislostí na alkoholu. Před časem byla vystěhována z bytu kvůli dluhům na nájmu a neplacení za energie. Všech dětí se dočasně ujal Karel, který je otcem mladších tří dětí. I on byl velmi zadlužen a situace dospěla tak daleko, že měl být za čtrnáct dnů také vystěhován z podnájmu. Péči o čtyři děti zvládal jen s velkými obtížemi, vypomáhat se snažila babička dětí se svým přítelem. Dětem však nebyli schopni dostatečně zajistit všechny potřeby a sociální pracovnice shledala, že děti jsou ve svém vývoji ohroženy. Rodině hrozilo odebrání dětí do ústavní péče. Sociální pracovnice viděla, že v rodině jsou další lidé, kteří by mohli pomoci s řešením. Matka dětí, oba otcové i babička s přítelem s nabídkou realizace rodinné konference okamžitě souhlasili. Vnímali, že je to pro děti šance, jak je uchránit před umístěním do dětského domova.

Koordinátorka se postupně sešla se všemi členy užší rodiny a začala intenzivně rozšiřovat okruh rodiny a známých a domlouvat detaily setkání. Vnímala velkou snahu všech, zesílenou zejména blížícím se datem vystěhování Karla z bytu. Vše směřovalo k velmi rychlému uspořádání setkání, které se nakonec povedlo zorganizovat do 12 dnů od prvního kontaktu s rodinou. Rodina původně spěchala ještě více, koordinátorka ale vysvětlovala, jak důležité je setkání zbytečně neuspěchat, aby se podařilo zajistit účast co nejvíce lidí. Týden navíc, oproti původnímu plánu, umožnil rozšířit kruh rodiny i o rodinné známé, kteří byli pro tvorbu plánu velmi důležití. Na setkání se nakonec sešlo třináct dospělých a všechny děti. Rodina si přála pozvat na setkání odborníka na dluhovou problematiku.

Samotné setkání zahájila koordinátorka, která předala slovo sociální pracovnici OSPOD. Ta vysvětlila rodině, proč je nutné situaci řešit a jaké jsou její podmínky, aby mohla plán schválit. Zároveň jim předložila hlavní otázku: Jak zajistit péči o Marka, Davida, Kateřinu a Pavlu?

Odbornice na dluhy a insolvenci seznámila rodinu v informačním čase setkání s veškerými možnostmi, jak lze jejich dluhovou situaci řešit, a kam se mohou obrátit o pomoc. Soukromá část začala poměrně prudkou diskusí, kterou vystřídala smutná nálada. Díky účastníkům, kteří měli od situace větší odstup, se podařilo dospět k činorodé diskusi, která vyústila ve tvorbu plánu. Rodina se domluvila, že o nejstaršího Marka se postará jeho otec Jan, ostatní děti přijme do náhradní péče rodinná přítelkyně se svým přítelem. Matka dětí se zavázala, že zahájí protialkoholní léčbu.

Sociální pracovnice přijala plán bez výhrad. Atmosféra po skončení setkání byla více uvolněná a následná neformální debata pomohla k lepšímu vzájemnému pochopení rodiny a sociální pracovnice OSPOD. Ta zpětně reflektovala, že takový plán by nikdy sama nenavrhla, ani by ji takové řešení nenapadlo, o rodinných známých vůbec nevěděla. Děti takto mohou zůstat v rodinném prostředí a být v kontaktu se svými rodiči.

PŘÍBĚH

Velice významnou událostí pro aktéry RK bylo uskutečnění první konference, kdy měli jedinečnou možnost osobně zažít přístup v praxi. Především koordinátoři a pracovníci OSPOD uváděli, že kromě školení si potřebují tuto metodu především zažít „na vlastní kůži". Z dosavadních poznatků lze usoudit, že pro první zkušenost s RK je výhodnější vybrat si méně komplikovaný případ. Mnoho z dotazovaných pracovníků OSPOD připustilo, že si pro první konferenci vybralo moc složitý případ, kdy bylo velice těžké rodinu namotivovat k uspořádání RK.

„Většinou se jednalo o spory v tý rodině, o vleklý spory, kdy oni nebyli spolu vlastně schopni jako moc komunikovat, ty dvě protistrany. Když to bylo už hodně vyhrocený, tak oni už pak spolu nechtěli vůbec mluvit."

„Že jsme si říkali, že možná, když budeme takovou konferenci dělat, tak si vezmeme případy i na takový ty jednodušší kauzy, že dosáhneme kýženého výsledku, než u těhletěch vlekoucích se sporů, kde vlastně už psychologové zlomili hůl a vlastně všichni odborníci okolo."

Některé sociální pracovnice tak pro svou první rodinnou konferenci vybraly složité a vleklé případy, se kterými si již nevěděly rady, a RK se v jejich očích stala jakousi „poslední šancí" k řešení komplikovaného případu.

„Já si právě myslím, že na tyhlety hodně těžký spory, že nevím, jestli to ještě třeba neumíme, takové to přesvědčování, že možná jsme si vzaly takové. Viděly jsme v tom naději a vzaly jsme si opravdu jako složitý kauzy, že kde jsme byly už jako v koncích a moc jsme vkládaly naději, že to dopadne."

Mnoho těchto případů během pilotního projektu nebylo nakonec pro RK vůbec navrženo, nebo bylo zrušeno v průběhu přípravy rodinného setkání. Nerealistická očekávání od rodinných konferencí často vystřídaly pocity zklamání či nechuti k opětovnému využití u dalších případů. Tento nezdar při pokusu o první rodinnou konferenci u několika sociálních pracovníků způsobil to, že již metodě nedůvěřovali.

„Zpočátku byla velká podpora podřízených ve využívání této metody, po negativní zkušenosti však tato metoda nebudí důvěru."

Evaluace ukázala na obavy mnoha sociálních pracovníků, že v případě zvolení nevhodné či nemotivované rodiny může pořádání RK i uškodit a přispět zhoršení rodinných vztahů. Tito pracovníci poté rodinným konferencím nedůvěřovali a obávali se je dále využívat jako nefunkční či dokonce pro rodinu ohrožující. Jako příklad uvedla jedna ze sociálních pracovnic případ, kdy RK přinesla zhoršení vztahů v rodině:

„Z mé zkušenosti vyplynulo, že v případě, že není pro rodinnou konferenci vybraná vhodná rodina a také rodina, která je dostatečné motivovaná, může to i uškodit. V našem případě přinesla rodinná konference spíše zhoršení rodinných vztahů, kdy se širší rodina postavila proti rodičům dětí."

Přestože se dle nizozemské metodiky (Pagée, 2014) jedná o nástroj použitelný v jakékoliv fázi práce s rodinou či dítětem (na počátku, v průběhu i v případě klíčového rozhodnutí či ukončení spolupráce aj.), respondenti zmiňovali situace, kdy RK nejsou nejlepším nástrojem k řešení problémů rodiny. Na základě zkušeností z pilotního projektu lze konstatovat, že užití rodinné konference není vhodné v situaci:

- když klient či jeho zákonný zástupce nesouhlasí, odmítá spolupracovat nebo je agresivní
- když by účast klienta nebo jeho zákonného zástupce mohla ohrozit jeho zdravotní stav
- u zvlášť komplikovaných případů, kdy problém klienta je řešen na různých úrovních a stupních, kdy pomoc přichází z různých zdrojů, ale každý řeší problém ze svého úhlu pohledu bez možnosti vzájemné komunikace a reflexe

Spolupráce s administrátorem

V této fázi RK je velice důležité, aby soc. pracovník využíval možnosti spolupráce a konzultace s administrátorem, se kterým může prodiskutovat vhodnost případu pro RK i své obavy. Administrátor v této fázi diskutuje se sociálním pracovníkem vhodnost rodiny pro využití RK. Dle výzkumu na to zapomínali především ti pracovníci OSPOD, kteří tvrdili, že nemají rodiny nebo nemohou najít vhodnou rodinu pro poptání RK. Pracovníci, kteří této možnosti konzultace s administrátorem RK nevyužívali, následně z obav ze špatného výběru případu žádnou RK nepoptali, a to i přes proklamovanou chuť konferenci uspořádat.

Někteří pracovníci OSPOD neměli k metodě důvěru, nebo je odradila špatná zkušenost s neuskutečněnou nebo nezdařenou RK.

Naopak sociální pracovníci, kteří uvedli, že v počátcích pilotního projektu při poptávání prvních konferencí či v případech, kdy si nebyli jisti, jaké případy jsou pro RK vhodné, dostatečně využívali podporu administrátora, potvrzovali větší jistotu při výběru rodiny pro RK v pozdějším období. Celkově také vyjadřovali větší důvěru v tento přístup k práci s ohroženými rodinami.

Je důležité, aby soc. pracovníci věděli, že oni a administrátoři jsou v partnerském postavení a že se na administrátora mohou obracet v jakékoli fázi RK (před poptáním, v jejím průběhu, před RK, po ní). Administrátor by měl průběžně komunikovat s OSPOD, informovat o průběhu domlouvání RK a ptát se, zda přemýšlí nad nějakým případem pro RK. S aktivními sociálními pracovníky byl dle administrátorů dostačující emailový či telefonický kontakt. Některá pracoviště OSPOD však bylo nutné navštěvovat osobně a častěji. Několikrát i sami sociální pracovníci mluvili o tom, že by potřebovali větší podporu od administrátora – častější návštěvy, konzultace ohledně možných rodin pro navržení RK.

Motivace rodiny a její souhlas s RK

V případě, že sociální pracovník považuje RK za vhodný způsob řešení jasně identifikovaného a formulovaného ohrožení dítěte, informuje rodinu o možnosti využití rodinné konference jako jedné z možných cest řešení ohrožující situace. V rámci rozhovoru by měl rodině vysvětlit důvody svých obav o dítě a objasnit důsledky případného přetrvávání či prohlubování této nepříznivé situace. Následně nabídne uspořádání RK, vysvětlí její principy, přínos a průběh, stejně jako nároky na rodinu včetně podoby a účelu žádaného plánu. Neměl by opomenout nabídnout rodině i další možnosti řešení situace (např. případová konference) a vysvětlí, v čem by mohla být rodinná konference pro rodinu největším přínosem (Pavlíková, 2015).

Sociální pracovníci v rámci výzkumu často zmiňovali, že jim při propagování metody chyběly informační materiály, pomocí nichž by mohli RK vysvětlovat. Pro snazší přiblížení účelu a průběhu rodinné konference by bylo výhodné využít letáku či jiných informačních materiálů s jejich základním, srozumitelně sepsaným vysvětlením. Ten poskytuje rodině a dalším účastníkům jakési okénko k nahlédnutí do průběhu rodinné konference, tedy srozumitelný popis účelu, průběhu a očekávaných výstupů RK, včetně práv, povinností a rolí jednotlivých účastníků. Tento materiál lze použít jak při obecném seznámení rodiny s nabídkou služby, tak zejména posléze při konkrétním dojednávání podoby RK.

„Informační materiály a letáky pro rodiny jsme obdrželi až poté, kdy jsme již několik měsíců využívali rodinných konferencí."

„Ty letáky mi jako opravdu chyběj, kdy jsem se snažila jim to vysvětlit podle těch poznámek, co jsem měla, a tak. To by mi pomohlo. A potom asi třeba je odkázat na nějaký odkaz, aby se na to mohli sami podívat někde na internet. Že by tu informaci neměli jenom ode mě. Některý lidi jsou takový, že si to rádi studujou. To jsou za ty takový intelektuálně třeba nějaký inženýři, které tu máme, kteří si všechno najdou, podívají se, tisíckrát si to přečtou a pak přijdou s otázkama."

„Informace o metodě, o statistikách, příklady z praxe, aby věděli, že to má nějaký smysl, aby věděli, že když je to někde napsaný čitelně někde na internetu nebo na nějakém odkazu, tak jsou lidi, kteří než do toho jdou, potřebují spoustu informací, přijdou s materiálem a doptávají se."

I přes přiblížení podstaty RK měly některé rodiny obavy nabídku přijmout. Pro motivaci rodiny je nezbytné srozumitelné vysvětlení možnosti využití RK jako nového přístupu ke zlepšení situace v rodině, kdy hlavní úlohu bude hrát právě rodina, nikoliv sociální pracovník. Bez informativních letáků, vlastních pozitivních zkušeností a důvěry v tento přístup mohli jen těžko motivovat rodiny k využití RK pro řešení problémů.

Sociální pracovníci v praxi často řešili otázku motivace a předávání informací rodině o rodinných konferencích jako o jedné z možností řešení problémové situace. To často úzce souviselo s výběrem komplikovaného případu pro RK a podmínkami, kdy byly informace předávány (RK jako poslední šance před soudním jednáním či stanovením dohledu). Setkávali se tak s obtížemi při vysvětlování, proč je právě tento přístup vhodný v jejich konkrétním případu.

Sociální pracovníci uváděli, že lidé měli obavy tuto možnost využít nejen z neznalosti metody, ale také z obav o narušení soukromí rodiny. Pracovníci OSPOD i koordinátoři uváděli, že spousta rodin odmítla možnost využití RK z důvodu toho, že měli strach o svou pověst v rodině a z veřejného otevření vzájemně nedořešených vztahů a problémů. Zde bylo třeba rodiny ujistit o bezpečnosti metody.

Sociální pracovníci využívali různé způsoby motivace rodiny, např.:

- Motivace přínosem pro dítě: *„Když budete oba na setkání kvůli dítěti, bude to pro něj velice silný zážitek. Vnímám, že se chcete kvůli němu domluvit. Děti budou rády, když se na konferenci všichni potkáte“*.
- Motivace aktivizací: *„Vy jste teď ti, kteří mají možnost věci měnit (např. není vše jen v rukou soudu), Vy nejlépe můžete vědět, co pomůže.“*
- Motivace podporou: *„Ti, co Vás mají rádi, na setkání přijdou a pomůžou Vám.“*
- Motivace exkluzivitou: *„Ministerstvo právě pilotuje projekt nové metody, Vás jsem vybrala jako vhodné účastníky.“* (zejména u rodičů s odborným rozhledem)
- Pozitivní motivace: *„RK je příležitost, kdy můžete jako rodina sami něco změnit“*.

Z výzkumu a postřehů z praxe vyplývá, že rodiny většinou při prvním seznámení s RK nepochopí podstatu RK v úplnosti. Velmi se osvědčilo nabízet je opakovaně a zmiňovat se o nich při každém setkání. Rodina tak dostala možnost se sama rozhodnout, zodpovědnost za řešení problému tak zůstala na ní. Roli zde hraje i faktor času. Včasné seznámení s RK připravuje pole pro její využití v případě akutní potřeby. Otázkou je také to, koho z rodiny s nabídkou oslovit. Z výzkumu vyplývá, že ve většině případů šlo o aktivního člena rodiny, se kterým byli sociální pracovníci v kontaktu.

Sociální pracovníci, jimž se podařilo navrhnout více RK, připouštěli, že zpočátku museli vynaložit mnoho času a energie trpělivým vysvětlováním přínosu tohoto přístupu a nabízet uspořádání rodinné konference opakovaně. Sociální pracovnice, která měla za sebou několik úspěšně dokončených rodinných konferencí, uvedla, že motivací strávila minimálně hodinu s každým rodičem, aby jim mohla podstatu RK a důvody pro využití tohoto přístupu dostatečně vysvětlit.

Výzkum dále ukázal, že pokud sociální pracovník sám věří v potenciál široké rodinné sítě a působí autenticky, rodina podporu ucítí a může přejít z pasivního způsobu uvažování, kdy přijímá nabídku sociálních služeb a podpory, do aktivního způsobu konání, kdy přejímá zodpovědnost za svoji situaci. Pro účastníky konference bylo nezbytné, aby jim daná situace byla srozumitelná a bylo jim jasné, že k zlepšení situace je nutné vytvořit plán.

Vyplnění žádosti o RK

Po vytipování vhodného případu musí sociální pracovník zajistit souhlas zástupce rodiny. V rámci jednání o možnosti uspořádat rodinnou konferenci je třeba, aby rodič dal svolení zadavateli k tomu, aby jeho osobní údaje a základní informace o situaci rodiny mohl předat administrátorovi RK. V případě udělení souhlasu sepsal sociální pracovník spolu se zástupcem rodiny formulář „Žádost o rodinnou konferenci“. Při jejím vyplňování sociální pracovník společně se zástupcem rodiny znovu probrali situaci, která byla důvodem svolání rodinné konference, a identifikovali ohrožení dítěte či mladistvé osoby. Následně formulovali důvod svolání RK a základní otázku, na kterou rodina během rodinného setkání odpovídá a vytváří svůj plán řešení problému či pomoci dítěti. Museli však dávat pozor na to, aby tato otázka nenaznačovala řešení problému, ale spíše dávala rodině prostor pro vlastní nápady.

V případě vhodnosti využití RK administrátor zajišťoval, aby byl důvod konference jasně formulován i v Žádosti o RK. Administrátoři RK během rozhovorů poukazovali na to, že žádosti zpočátku připomínaly spíše „elaborát ze spisu“. V žádostech dle nich bylo mnoho zbytečných informací. To se dle nich však v průběhu pilotování projektu zlepšilo a s přibývajícími konferencemi a zkušenostmi kvalita vyplněných žádostí rostla.

„Rodinná situace byla v žádosti popsána velice detailně (cca v rozsahu A4). Jednalo se o situaci, kde proti sobě stála různá tvrzení, což rozsah popisu způsobilo. Otázkou je, zda by nebylo jednoduší shrnout proběhlé události prostým výčtem s orientační datací. Takto byla situace srozumitelná z pohledu souvztažností, ale pro koordinátora podle mě šlo až o nadbytečné množství informací, které mohly ovlivnit přístup k účastníkům.“

Žádost by měla obsahovat spíše rámcové informace, které budou užitečné pro koordinátora při komunikaci s rodinou. Nadměrná míra informací by naopak mohla práci koordinátora spíše komplikovat.

V rámci Žádosti o RK je třeba formulovat základní otázku pro RK. Někteří sociální pracovníci přiznávali, že s formulací otázky měli zpočátku problémy. Otázky byly často příliš konkrétní či naopak moc obecné. Dle administrátorů k formulování otázky pro RK sociálním pracovníkům pomáhali pomocné otázky např. *„Čeho se u rodiny bojíte?“*. Častým problémem byl také příliš odborný jazyk, kterým byla otázka pro rodinnou konferenci formulována, a mohla se tak stát pro rodinu nesrozumitelnou. To během rozhovorů potvrzovali i administrátoři:

„Zpočátku bylo třeba se s nimi o tom více bavit a vrátit to. Buď to bylo příliš konkrétně, či příliš obecně formulováno. Bylo třeba s nimi mluvit o tom, aby vztáhli otázku na konkrétní situaci. To se změnilo a teď je to výrazně lepší. V současnosti už žádosti nevracím.“

Důvody nízkého poptávání RK

V rámci pilotního projektu bylo do července 2015 celkem navrženo 50 případů pro RK, což bylo mnohem méně, než se původně předpokládalo. Podobná zkušenost byla i v jiných zemích na počátku zavádění tohoto přístupu. V rámci pilotního programu se našlo několik „pasivních“ OSPOD, které konference ještě nepoptaly, přestože byly do aktivit projektu zapojeny a jejich pracovníci byli v metodě RK vyškoleni.

Na základě evaluace je možné určit několik základních příčin nízkého počtu poptaných RK

Nízký počet rodin v cílové skupině

Jednou z překážek zavádění RK do praxe v rámci pilotního projektu byl nedostatek personálních kapacit a jejich rozvrstvení v rámci krajů, a to jak na straně státní správy (OSPOD), tak na straně proškolených koordinátorů. Došlo tak k situaci, kdy v některých krajích byl nadbytek proškolených koordinátorů, což mělo za následek jejich nevyužití. Jinde naopak proškolení koordinátoři scházeli. Vzhledem k nastavení pilotního projektu, kdy RK měly poptávat spolupracující pracoviště OSPOD, stála veškerá počáteční komunikace se stranou ohroženého dítěte a jeho rodiny na aktivitě pracovníků OSPOD. V pilotním projektu nebylo počítáno s možností navržení případů pro RK ze strany neziskových organizací. RK tak byly organizovány výhradně na základě návrhu sociálního pracovníka OSPOD proškoleného v RK či jeho kolegů. Tím byly významně omezeny další možné zdroje případů vhodných pro RK (neziskové organizace, poradny, školy atd.).

Malá informovanost o RK

Jako jeden z hlavních důvodů nízkého poptávání rodinných konferencí byla zmiňována malá informovanost o rodinných konferencích, a to na mnoha úrovních – jak ze strany laické veřejnosti, tak ze strany veřejnosti odborné (pracoviště OSPOD, kraje, soudy, poradny, školy aj.). V důsledku malé informovanosti a neznalosti byly RK přijímány s obavami a nedůvěrou. Respondenti výzkumu se vyjadřovali zejména k absenci informačních materiálů[7] k rodinným konferencím, což dosti limitovalo práci sociálních pracovníků, administrátorů i koordinátorů při představování možnosti využití rodinné konference.[8]

[7] *Dle respondentů by se daly využít informační letáky, publikace, články v novinách či časopisech, informativní spoty v rádiu či televizi. Jedna z respondentek dokonce doporučila využití tématu rodinné konference v některém z „nekonečných“ seriálů.*

[8] *V průběhu rozhovorů s respondenty tyto informační materiály nebyly ještě zhotoveny. Vytvořeny a distribuovány byly až ke konci pilotního projektu.*

Potřeba zvýšení informovanosti byla zdůrazňována také směrem k soudům a dalším institucím, které nejsou tomuto přístupu nakloněny nebo ho vůbec neznají. Někteří sociální pracovníci poukazovali na fakt, že soudy na výstupy z RK nebraly v některých případech žádný ohled, a to především z důvodu neznalosti přístupu.[9]

Během rozhovorů byla několikrát zmíněna nižší srozumitelnost pojmu „Rodinná konference", který, dle mnoha respondentů, není zcela vhodným termínem především pro rodinu a její příslušníky. Během školení bylo holandskými odborníky vysvětlováno, že tento název symbolizuje určitou důležitost, která ze slova konference plyne. Dle výpovědí respondentů však tento název pro rodiny zněl dosti odtažitě a formálně. Neuměli si pod tím představit, o co se jedná. Jedna z rodinných příslušnic to komentovala takto:

„Měla jsem nejdřív obavy z toho, co to bude, z toho názvu – konference. Neuměla jsem si pod tím nic představit. Zní to extra, tak jako honosně, odborně. Měla jsem z toho trochu obavy."

Podobně na tento problém poukazovala i jedna z koordinátorek:
„Rodinná konference není úplně vhodně zvolený termín. Slovo konference působilo na účastníky RK nepříjemně, přeci jen u nás v republice je konference spojována s jinými tématy, jako je tisková konference, vědecká konference."

Podobně bylo některými respondenty poukázáno na to, že v odborných kruzích byly rodinné konference díky svému názvu často zaměňovány s případovými konferencemi.

Během rozhovorů padlo několik alternativních názvů, které by mohly nahradit termín rodinná konference: rodinný kruh, rodinná porada, rodinná rada, rodinné posezení, porada rodiny, setkání rodiny, setkání rodinného kruhu, porada v rodinném kruhu, setkání rodiny a přátel, setkání příbuzných a přátel, setkání kruhu blízkých, či jejich kombinace, např. rodinná konference – setkání kruhu blízkých.

Nedostatek zkušeností s RK

„K využívání rodinných konferencí by mi pomohla možnost vidět RK v praxi, zažít ji na vlastní kůži."
Pracovníci OSPOD často zmiňovali nedostatek praxe jako jeden z důvodů malého využívání RK. Během pilotáže RK se teprve učili s metodou pracovat a na počátku si nevěděli rady s tím, kdy a jak RK využít. Pro svou práci by také potřebovali více příkladů dobré praxe a užší spolupráci s dalšími kolegy, kteří metodu RK využívají.

Nepochopení a nedůvěra vůči RK ze strany OSPOD

Mezi velmi časté důvody nízkého počtu navržených případů pro RK patřily nepochopení a nedůvěra k RK jako k novému přístupu práce s rodinami v ohrožení ze strany sociálních pracovníků. Problém pro ně představovala role koordinátora RK. Dle vyjádření administrátorů někteří sociální pracovníci vyjadřovali obavy, že s „jejich" rodinou bude pracovat nějaký „laik". Jako problém pro využívání RK pro sociální pracovníky představovala *„nespolehlivost rodiny"*. Sociální pracovníci v několika případech vyjadřovali obavy, že jsou rodiny nespolehlivé a že nebudou případný vzniklý plán realizovat. Pro některé sociální pracovníky představoval riziko i samotný rodinný plán, na kterém by se nepodíleli a který by nesplňoval jejich představy.

Problém s výběrem vhodného případu pro RK

S pochopením principů a s celkovou důvěrou v metodu úzce souvisely časté potíže sociálních pracovníků s identifikováním „vhodnosti" případu pro RK.[10] Mnoho sociálních pracovníků v rámci výzkumu přiznalo, že váhalo či dokonce mělo velké problémy při výběru případu pro RK. Mnoho sociálních pracovníků se tak, navzdory metodickému vedení a školení, obávalo či váhalo s navržením případu k RK.

---

[9] *S tímto problémem souvisí nápad, že by hodnověrnosti výstupu z RK (např. rodinného plánu) pomohlo, kdyby byl vytištěn na hlavičkovém papíře RK, což by působilo na soudy lépe než ofocený či přepsaný rodinný plán.*

[10] *Této problematice se budeme podrobněji věnovat níže, v části zaměřené Návrhy případů pro RK.*

Absence motivace a podpory ze strany vedení

Dalším z důvodů nízkého poptávání RK v rámci pilotního programu byla neochota a nedůvěra k novému přístupu práce s rodinou na půdě pracovišť OSPOD. Pro mnoho sociálních pracovníků byly RK poměrně neznámou metodou.

„Já jsem tou metodou byla opravdu jako nadšená, takže mě pak mrzelo, že vlastně jsem se nesetkala s tím nadšením a podporou třeba tady na pracovišti, což mi znemožnilo dělat ty další. Když jsem třeba nabízela těm dalším, tak jsem právě slyšela, už ne, už to stačí, ty bys pořád dělala jen ty konference, a tak mě to pak zarazilo v tom procesu."

Jak dobře ilustruje výše uvedený výrok jedné sociální pracovnice, proškolení pracovníci se setkávali se skepsí vůči tomuto přístupu a absencí podpory pro jeho praktikování ať už ze strany vedení OSPOD, či od samotných kolegů. Rodinné konference nebyly chápány jako součást běžné práce s ohroženou rodinou. Naopak byly vnímány jako práce navíc, především v souvislosti s účastí na setkáních rodiny, které se velice často konaly o víkendu, tedy mimo běžnou pracovní dobu. V důsledku toho nebyli pracovníci proškolení v metodě RK podporováni.

To potvrzuje i následující výrok:
„Kolegové nechtěli. Setkala jsem se s tím, že to je nová metoda, zbytečná metoda, budeme se zase seznamovat s něčím novým, ale já myslím, že je to spíš o těch lidech. Spíš to bylo o tom, že měli pocit, že je to k ničemu a že je to zbytečně moc práce navíc, což si nemyslím, takže se mi to nedařilo, takže potom i naše vedoucí nakonec usoudila, že mě v tom nějakým způsobem podporovat nebude, takže jsem to měla ztížený i v tom, že prostě jí osobně ta metoda přijde jako neúčinná v českých podmínkách."

Nedůvěra rodiny vůči RK

„Měla jsem z toho obavy. Nevěděla jsem, o co půjde a co to pro mě znamená. Taky jsem nechtěla, aby někdo další věděl o našem problému. Bych se pak styděla. Je to přeci jen náš problém."

Výše uvedený výrok jedné z účastnic rodinné konference ukazuje na obavy a nedůvěru vůči novému přístupu rodinných konferencí. Obavy o soukromí se staly významnou bariérou vůči ochotě rodin k využití RK jako nástroje pro řešení kritické situace v rodině. Pro rodiny zvyklé v dosavadním zaběhnutém sociálním systému na pasivitu představoval tento přístup velkou zátěž a zcela nový přístup k problémům vlastní rodiny. To potvrzovaly i výroky sociálních pracovníků, kteří RK rodinám nabízeli:

„A pak taky taková nedůvěra k té metodě. Když jsem to třeba jako intenzivně nabízela, mně říkali, že se s tím nikdy nesetkali, že s tím nemají žádnou zkušenost, takže to pro ně jako není."

„Moc se to nedařilo. Řekla bych, že ten důvod je, že o tom lidé nevědí a jsou jako nedůvěřiví a hlavně neradi jdou do konfliktu a se svou kůží na trh, což se tady v tom určitě děje."

Časová náročnost RK

Poměrně mnoho sociálních pracovníků upozorňovalo na časovou náročnost procesu svolávání RK. RK dle nich neřeší problém dostatečně rychle a nemůže být operativní, což je odrazovalo od RK jako možnosti první volby. Dlouhá časová proluka od oslovení rodiny po samotné uskutečnění rodinného setkání dle vyjádření sociálních pracovníků může způsobit prohloubení problémů v rodině. Mnoho z nich poukazovalo na to, že kvůli dlouhé časové prodlevě u RK raději upřednostňují případové konference.

Případy navrhované na RK v rámci pilotního programu

V období od května 2014 do července 2015 (období začátku evaluace projektu) bylo v rámci pilotního programu navrženo celkem 50 rodin pro uspořádání rodinné konference. Jak lze vidět na obrázku č. 3, počet navržených případů pro RK se v průběhu času měnil a nejvíce jich bylo navrženo v období od září do listopadu 2014.

Z analýzy témat konferencí uskutečněných během evaluačního období vyplývá, že nejvíce konferencí se týkalo zajištění bezpečného prostředí pro dítě, dále výchovných problémů, změny rodinných poměrů, návratu do rodiny či přechodu do náhradní rodinné péče.

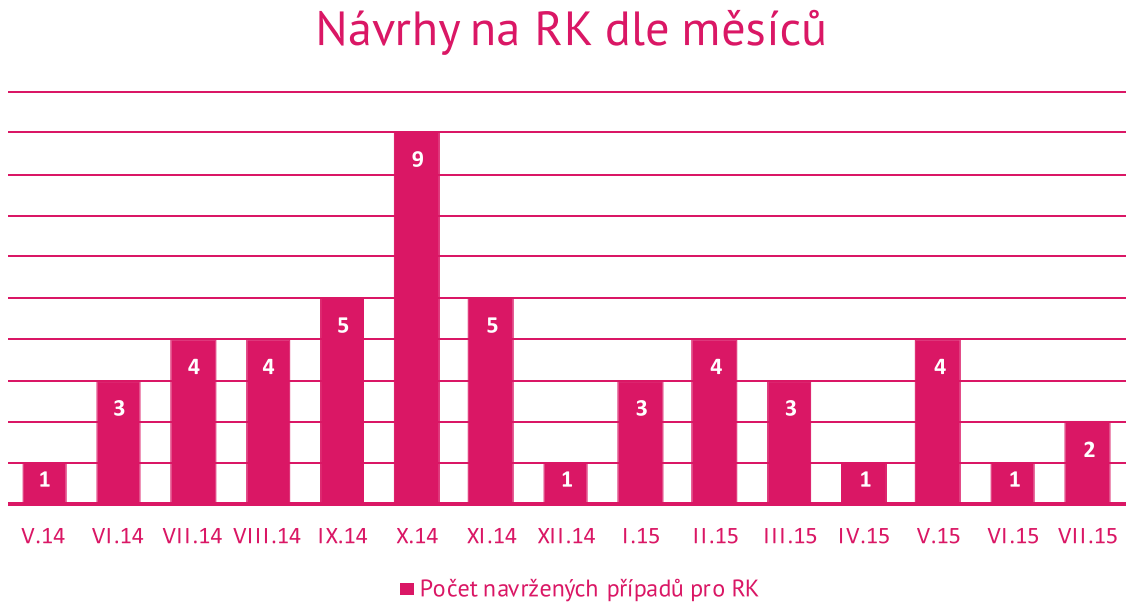

Obr. 3 Návrhy na RK dle měsíců

Jak již bylo uvedeno, do pilotního projektu bylo zapojeno celkem 8 krajů České republiky. Z obrázku č. 4 je patrné, že každý z krajů během evaluačního období poptal nejméně 2 konference. Z celkového počtu jich bylo nejvíce navrženo v Jihomoravském (12), Středočeském (9), Královéhradeckém (7) a Moravsko-slezském kraji (7). Z pracovišť OSPOD byl nejaktivnější OSPOD Blansko (6), dále Šlapanice (6), Náchod (5) a Český Brod (4).

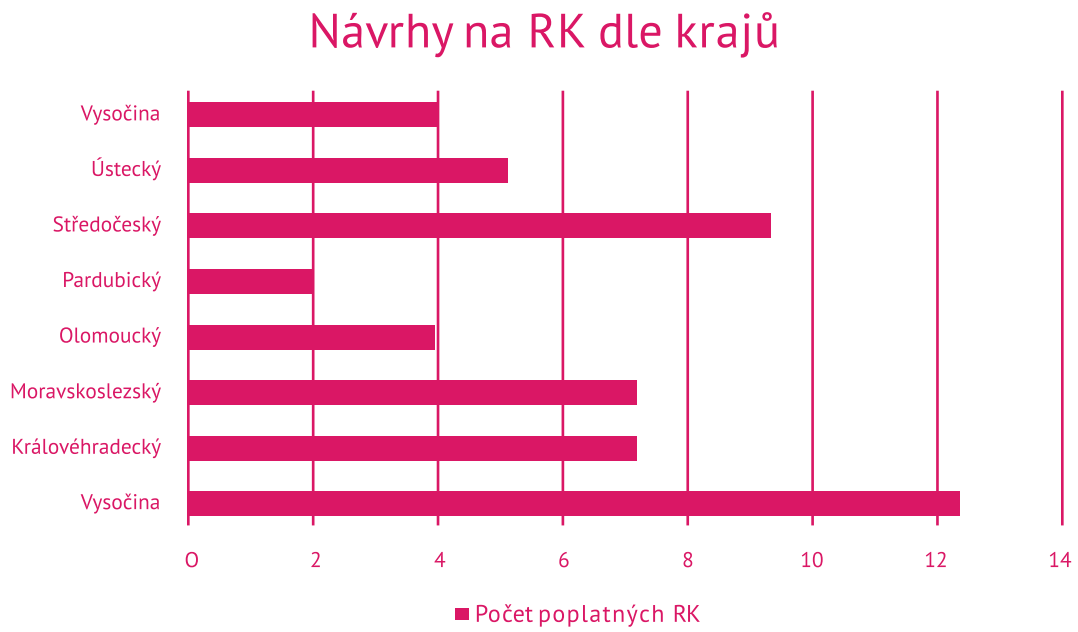

Obr. 4 Návrhy na RK dle krajů

Z celkového počtu 50 návrhů na RK během evaluačního období bylo 17 RK uskutečněno (34 %), 22 zastaveno během přípravy (44 %) a 11 (22 %) nebylo před uzavřením evaluace dokončeno.

Předání případu koordinátorovi RK

Jakmile je konference dohodnuta, zadavatel pošle administrátorovi vyplněnou Žádost o RK. Administrátor se následně snaží nalézt vhodného koordinátora RK, který by mohl převzít organizační stránku procesu. Důležitým úkolem pracovníka OSPOD je sdílet s administrátorem validní informace tak, aby mohl dobře instruovat koordinátora. Jde především o informace o rodině a důvodu návrhu. Koordinátor by v ideálním případě měl znát pouze základní osobní údaje rodiny, současnou situaci rodiny a důvody ke svolání RK. Pro koordinátora není zásadní celá rodinná historie či detailní soukromé informace, spíše ocení aktuální informace, s čím se může při samotném domlouvání RK u rodiny a jejích příslušníků potkat (např. co může komplikovat komunikaci s některými členy rodiny; kromě toho dostává také kontakty na klíčové osoby z rodiny – zpravidla na matku, otce, pěstouny apod.).

Kritéria pro volbu vhodného koordinátora však byla v rámci pilotáže hodně volná, zejména vzhledem k nižšímu počtu proškolených koordinátorů. Administrátoři poukazovali v rozhovorech na to, že pro kvalifikované rozhodnutí a zvolení vhodného koordinátora by je potřebovali lépe znát. K tomu však především v počáteční fázi pilotního programu nebyl prostor. Většinou tak rozhodovalo spíše to, zda je nějaký koordinátor volný a má chuť a čas na pořádání rodinné konference. Došlo také k situacím, kdy si administrátor nemohl vybrat, jelikož žádný koordinátor nebyl k dispozici. V některých krajích si museli administrátoři domluvit koordinátory z jiného kraje.

Setkávání administrátorů s koordinátory dle vyjádření několika administrátorů nebylo dostatečné. Neměli tak mnoho informací, dle kterých mohli posoudit, který koordinátor je nejvhodnější pro určitý případ. Několik administrátorů v této souvislosti uvádělo, že by uvítali možnost pravidelného metodického setkávání s koordinátory, kteří spadali pod jejich kraj. Měli by tak více možností své koordinátory poznat a na základě toho i snadnější volbu vhodného koordinátora pro konkrétní případ.

Koordinátor by měl zvážit, zda může nabídku přijmout, a promyslet, zda neexistují žádné překážky – např. že zná rodinu, žije blízko, zda má dostatek času. Z rozhovorů s koordinátory vyplývá, že to nebylo náročné rozhodování vzhledem k nízkému počtu poptaných konferencí, kdy většina koordinátorů byla ráda, že může nějakou rodinnou konferenci uskutečnit. V případě souhlasu s přiděleným případem se koordinátor začal domlouvat s osobou nebo rodinou, která podala návrh, na spolupráci a termínech schůzek.

Před zahájením přípravy RK koordinátor spolu s administrátorem na základě informací o situaci v rodině určují pořadí, ve kterém bude koordinátor kontaktovat členy rodiny. Koordinátoři by se měli vždy zeptat rodiny, jaké pořadí považuje za vyhovující. Ze zkušeností koordinátorů vyplývá, že se informace o realizaci konference v rámci rodiny rychle „roznese“.

Právě v této fázi se projevila již zmiňovaná volnost v přístupu administrátorů k tomu, kdy by měl koordinátor kontaktovat sociálního pracovníka, který navrhl případ pro rodinou konferenci. Někteří administrátoři se snažili na počátku procesu jednání s rodinou klást důraz na to, aby se koordinátoři nesetkávali se sociálními pracovníky z důvodu nestrannosti koordinátora. Důvody tohoto rozhodnutí ilustruje následující vyjádření jednoho z administrátorů:

„Pro vstupní situaci jako člověk, který se systémem nemá nic společného, by bylo neproduktivní, aby se sešel s OSPOD.“

Jiní administrátoři naopak svým koordinátorům doporučovali kontaktovat sociálního pracovníka hned na počátku procesu práce s rodinou. Kolize těchto dvou přístupů nastaly, když koordinátoři z určitého kraje začali pracovat na přípravě konferencí v jiném kraji, kde fungoval administrátor s odlišným přístupem. To následně zapříčinilo metodická nedorozumění mezi koordinátory a administrátory.

KAZUISTIKA: Sandra a Roman

Sourozenci Sandra (13 let), Roman (11 let) a Jakub (7 let) žili po rozvodu svých rodičů se svojí matkou. S otcem se děti vídaly velmi málo a nepravidelně. Situace se výrazně změnila, když musela matka dětí nastoupit do vězení. Sandra s Romanem šli bydlet k tátovi, nejmladšího Jakuba si vzala do péče babička ze strany matky.

Sandra má delší dobu problémy ve škole, musí opakovat sedmý ročník. Podle její třídní učitelky se Sandře zhoršil nejen školní prospěch (propadla z několika předmětů), ale rovněž vztahy se spolužáky a učiteli, kteří si stěžovali, že je Sandra hrubá a drzá. Když se Sandrou třídní učitelka mluvila, dozvěděla se, že s ní ostatní děti nechtějí kamarádit, posmívají se jí, že je ze špatné rodiny. Přestala chodit za mámou na návštěvy, protože se na ni zlobí za to, že je ve vězení.

Sociální pracovnice z OSPOD zjistila, že otec péči o děti zvládá jen s velkými obtížemi. Nechodil s Romanem na logopedii, nevyužil nabízenou psychologickou pomoc, nepodporoval děti v domácí přípravě na školu. V tuto dobu mu nabídla uspořádat rodinnou konferenci a on se rozhodl, že to zkusí.

Otázka na rodinnou konferenci zněla: Jak zajistit péči o Sandru a Romana do doby, než se vrátí matka?
Koordinátorka se nejdříve sešla s otcem dětí a naplánovali společně přípravu rodinné konference. Ukázalo se, že příbuzní ze strany matky a otce představovali dva nesmiřitelné tábory. Koordinátorka musela stále zdůrazňovat, že cílem setkání je pomoc dětem, a ne řešení starých křivd z minulosti. Otec se s blížícím se rodinným setkáním ke všemu stavěl negativně, byl značně skeptický a nevěřil, že by rodinná konference mohla přinést něco dobrého. Koordinátorka trpělivě motivovala otce i ostatní členy rodiny k účasti na setkání.

Přes všechny těžkosti během přípravy se podařilo rodinné setkání uskutečnit. Na setkání, které se konalo v místní hasičské klubovně, přijelo 11 lidí – všechny tři děti a otec, jeho kamarád, prarodiče z obou stran, třídní učitelka Sandry a sociální pracovnice OSPOD.

Paní učitelka promluvila v úvodní části, informovala rodinu o tom, jaká je situace ve škole, jakou podporu a pomoc Sandra potřebuje a co je potřeba změnit. Sdělila ale také, co se jí na Sandře líbí, co na ní obdivuje.

Po této části paní učitelka, sociální pracovnice a koordinátorka popřály rodině hodně sil při tvorbě plánu a opustily místnost. Během soukromé části, která trvala nezvykle dlouhou dobu, si rodina udělala přestávku na oběd. Děti část setkání trávily ve vedlejší místnosti, kde měly k dispozici stolní hry a výtvarné potřeby, a také venku na zahradě, kde měly možnost zaskákat si na trampolíně.

Na konci setkání, které celé trvalo 8 hodin, měla rodina vytvořený podrobný plán. Samotná tvorba jednotlivých kroků plánu nebyla pro rodinu jednoduchá. V závěrečné části setkání koordinátorka opakovaně rodinu zastavovala u jednotlivých kroků a pomocí otázek vedla rodinu k tomu, aby byly úkoly reálnější a konkrétnější. Plán obsahoval přesný harmonogram, kde bylo uvedeno: kdo a kdy pomůže dětem s přípravou do školy, jak se děti zapojí do domácích prací, jak budou stanoveny limity pro hraní na počítači, kdo bude chodit s dětmi k psychologovi, na logopedii apod.

Sociální pracovnice plán schválila a ocenila, že rodina zvládla vypracovat podrobný plán a že na sebe jednotlivé úkoly převzali všichni přítomní, včetně dětí. Rodina odcházela ze setkání velmi unavená, ale s dobrým pocitem, že zvládla vytvořit plán pro děti. Sandra při závěrečném hodnocení sdělila, že čekala, jak jí budou všichni nadávat a budou naštvaní, ale ve skutečnosti všichni řešili hlavně to, jak ji podpořit a najít pro ni to nejlepší, aby byla spokojenější doma i ve škole.

PŘÍBĚH

4 PŘÍPRAVA RODINNÉHO SETKÁNÍ

Proces přípravy rodinného setkání je časově náročný, avšak velice důležitý pro to, aby byla konference úspěšná – proto je potřeba věnovat mu velkou pozornost. Zde je nutné si uvědomit, že RK není prostředek krizové intervence, nýbrž proces, který potřebuje čas a je třeba ho řádně připravit. Spěch může vést k nedostatečné přípravě rodinných příslušníků a tím až k tomu, že se rodinní příslušníci nakonec nedostaví. Na druhou stranu je nutné říci, že by se příprava konference neměla zbytečně protahovat (Pagée, 2014).

Role koordinátora

Velkou část přípravy má na starosti koordinátor RK, který odpovídá za její organizaci, komunikaci s rodinnými příslušníky a dalšími potencionálními účastníky Organizováním konference nabízí koordinátor rodině možnost vytvořit plán reagující na stanovenou otázku. Koordinátor s rodinou jedná tak, aby toho co nejvíce mohla zařídit sama a tím považovala konečný plán za svůj vlastní. Je velice důležité, aby koordinátor byl opravdu přesvědčen o tom, že rodina je schopna nést vlastní zodpovědnost. Jedinou odpovědností koordinátora je bezpečná organizace a zajištění konference a povzbuzování rodinných příslušníků pro hledání řešení problému. Koordinátor je nezávislý v tom smyslu, že nemá být nijak zainteresován na výsledku setkání. Nezávislost v tomto případě znamená: nestrannost, neposkytování rad, nesdělování názorů, neposuzování a nepodsouvání řešení, neměl by předávat informace jedné strany druhé, bez předchozího souhlasu. Jeho úkolem je zorganizovat konferenci v co nejširším okruhu rodiny a blízkých (Pagée, 2014).

To je samozřejmě velice náročné a koordinátoři během rozhovorů na toto mnohokrát upozorňovali:

„Pro koordinátora je podle mě zásadní si neustále opakovat, že jeho úkolem není hodnotit ani podávat pomoc, ale pouze svolat setkání, které se bude týkat klíčové otázky, a záleží na rodině, jaké řešení zvolí a jaké další otázky přinese. Pouze s tímto pohledem může čelit manipulacím.“

Metodická podpora koordinátorů

V průběhu přípravné fáze také koordinátor opakovaně vyhodnocuje rizika, která by mohla řešená témata, povaha účastníků či jiné faktory představovat. Pokud si není jistý bezpečím účastníků RK, vždy se obrací zpět na rodinu o radu a konzultuje vše se svým administrátorem. Podpora ze strany administrátora je v této fázi velice důležitá, což potvrzuje i následující výrok jednoho z koordinátorů:

„Bylo pro mě moc důležité, že jsem mohla po každém setkání se svým administrátorem probrat vše, co mi šlo hlavou a s čím jsem si nevěděla rady. Sešli jsme se spolu, nebo v případě potřeby to projednali po telefonu. Bavili jsme se i o možných řešeních situací, v kterých jsem si nebyla jista.“

V rámci pilotáže bylo obvyklé, že koordinátoři pravidelně komunikovali s administrátorem po každé schůzce s rodinou, kde spolu probírali problémy, které během přípravy nastaly, a možnosti jejich řešení. Komunikace probíhala telefonicky, přes skype či nejlépe při osobním setkání. Další možností podpory byla celorepubliková supervizní a metodická setkání, která koordinátoři hodně oceňovali.

Činnosti koordinátora RK

Jedním z klíčových úkolů koordinátora je zajištění toho, že všichni účastníci rozumí procesu RK, vědí, co mohou očekávat od průběhu rodinné konference, a rozumí své roli v rámci RK. Koordinátor v této fázi vysvětluje, co to je RK, jaké jsou postupy a role jednotlivých účastníků. Dalším důležitým cílem příprav je informování účastníků o tom, kdo a proč podal návrh na uspořádání RK. Tyto informace jsou nepostradatelné pro vytvoření funkčního plánu. Rodina a její síť toho často o aktuálních problémech ví velice málo či dokonce vůbec nic. Je velmi důležité, aby si všichni uvědomili problémy a mohli tak přemýšlet o možných řešeních (Pagée, 2014).

Koordinátor navštěvuje členy blízké i širší rodiny především z těchto důvodů:

- aby zkontaktoval a motivoval co nejvíce rodinných příslušníků a blízkých lidí, kteří by se mohli zúčastnit rodinné konference
- aby tyto potencionální účastníky RK informoval o důvodech, účelu a postupu RK
- aby vyhodnotil faktory a rizika, které by mohly ovlivnit proces rodinné konference
- aby ve spolupráci s rodinou zajistil praktické podmínky pro uskutečnění rodinné konference (místo a čas, konání, občerstvení, pozvánky…)

Jak je patrné z následujících vyjádření, koordinátoři uváděli, že v rámci příprav rodinného setkání se setkali s tím, že rodiny často měly zkreslené či téměř žádné informace o tom, co vlastně rodinné konference jsou a co je jejich cílem.

„Bylo pro mě překvapení, že o RK rodinní příslušníci neví, ačkoliv v zadání bylo uvedeno, že o RK vědí a s účastí souhlasí."

„Během úvodních kontaktů se ukázalo, že žádná z OSPODem uvedených osob o konferenci neví."

„Rodina měla o RK zkreslené informace, mysleli, že jde o nějaké poradenství, jak jim najít bydlení či zlepšit životní situaci. Nedošlo k adekvátnímu vysvětlení."

Kvalitním poskytnutím informací o průběhu rodinné konference a rolích jednotlivých účastníků v průběhu procesu může koordinátor předcházet situacím, jež by ohrožovaly efektivní průběh RK.

„Při osobním setkání na počátku jsem zjistila, že matka má od pracovnice OSPOD minimální informace o RK. Podrobně jsem jí vysvětlila, co RK je, co se od matky a ostatních členů konference očekává, jak by měla RK probíhat. Přednesla jsem jí otázku zpracovanou OSPOD a požadavky, které by měla odpověď (plán RK) splňovat. Matka RK nejdříve jednoznačně odmítla, ale po delším rozhovoru se pro myšlenku RK nadchla a s realizací souhlasila. S účastí souhlasily také další oslovené osoby – přítel matky, jejich bytný a matka matky. Matka samotná se velmi aktivně zapojila do organizace."

Jak vyplývá z výsledků evaluace, je zřejmé, že se koordinátorům více méně dařilo členy rodiny seznámit s podstatou a průběhem RK. Jen malý počet rodinných příslušníků zmiňoval, že se cítili nepřipraveni na rodinnou konferenci. I přesto malý počet sociálních pracovníků zmiňoval, že někteří účastníci nerozuměli své roli, což dle nich ovlivnilo efektivitu RK. Poskytnutím informací o průběhu rodinné konference a rolích jednotlivých účastníků v průběhu procesu může koordinátor předcházet situacím, jež by ohrožovaly efektivní průběh rodinné konference.

Vyhodnocení hodnoticích dotazníků pro dospělé účastníky RK
„Dostali jste před konáním RK dostatek informací týkajících se připravenosti na RK?"

	ANO	NE	Nedokážu posoudit
O RK obecně	52	8	15
O průběhu RK	46	5	12
O problému, který se bude na RK řešit	67	3	5

Z celkových 76 dotazníků, které byly vyplněny dospělými účastníky po skončení rodinné konference, vyplývají tato data:

- 68,42 % účastníků uvedlo, že dostalo dostatek informací o rodinných konferencích obecně
- 60,53 % účastníků uvedlo, že dostalo dostatek informací o průběhu rodinných konferencí
- 88,16 % účastníků uvedlo, že dostalo dostatek informací o problému, který se bude během rodinné konference řešit

Mezi účastníky RK uskutečněných v rámci projektu převládala spokojenost s prací koordinátorů. Oceňovali především jejich snahu, ohleduplnost, porozumění a schopnost naslouchat problémům, které rodina prožívá. Jejich vystupování hodnotili jako velice profesionální a ohleduplné. Práci koordinátorů oceňovali i sociální pracovníci:

„Mezi účastníky probíhaly silné emoce, koordinátorka je ale byla schopna utlumit. Pěkný moment nastal, když jeden účastník sdělil, že stejně nemají možnost otce s dětmi ovlivnit, když bydlí daleko a je potřeba nastavit pravidla. V tomto momentu koordinátorka dokázala na to upozornit a zdůraznit jim, že i nastavení pravidel má svůj význam v plánu. Někteří účastníci se také vraceli do minulosti, proč to dopadlo „tak a tak" a proč se neudělalo „to a to", koordinátorka je vracela správně směrem do budoucnosti."

„Rodina byla v průběhu první části RK motivována, že je dostatečně silná na to, aby vytvořila vlastní plán. Přestože někteří účastníci byli ovlivněni emocemi, domnívám se, že motivace byla pro ně důležitá a podporující v tom, že jsou jako rodina silní a schopni rozhodovat o dalším vývoji rodinné situace."

Příprava rodiny na rodinné setkání

Při přípravě rodinného setkání je úkolem koordinátora zajistit, aby tento okruh kolem dítěte byl co nejširší – děti, rodiče, prarodiče, další příbuzní, přátelé, sousedé, spolužáci, důležití známí tvořící širší rodinu kolem dítěte. Čím více lidí, tím více pohledů a příležitostí k nalezení řešení. Koordinátor motivuje a připravuje rodinu i dítě na setkání, informuje odborníky a v neposlední řadě pomáhá rodině s organizováním rodinné konference. Zjišťování, kdo jsou všichni důležití lidé v rodině a jejím okolí, je velice náročný proces, který od koordinátora vyžaduje vytrvalost. Každý, s kým koordinátor hovoří, totiž může poskytnout chybějící díl skládanky (Pagée, 2014).

Aby byl okruh lidí co nejširší, museli se koordinátoři doptávat kdo je kdo v rodině a její síti. Koordinátoři se seznamovali s lidmi okolo rodiny i pomocí kladení otevřených otázek typu: Koho zvete na své narozeniny? Kdo přišel na Vaši svatbu? Koho kontaktujete, když je Vám smutno nebo máte vztek?

Koordinátor by měl zjistit, zda osoba, která rodinnou konferenci iniciovala, chce sama informovat zbytek rodiny. Pokud ne, koordinátor ji požádá o souhlas s informováním rodiny o uspořádání RK. Koordinátor je stále v kontaktu s touto osobou, radí se s ní, jak dále postupovat, a informuje ji o realizovaných návštěvách. Během setkání nesděluje informace o subjektivních stanoviscích a názorech jednotlivých osob. Rodinu informuje pouze o tom, v jaké fázi přípravy se nachází a kdo je ochotný na RK přijet. Při těchto setkáních se koordinátor představí, objasní proces a možnosti RK a vysvětlí, proč je jejich účast na setkání důležitá. Výzkum ukázal, že právě osobní návštěva koordinátora u jednotlivých členů široké rodiny výrazně zvyšuje pravděpodobnost jejich účasti na rodinném setkání a usnadňuje jeho průběh. Díky osobnímu jednání a možnosti doptání se na věci, kterým členové rodiny nerozumí, se výrazně předchází možným nedorozuměním ohledně účelu a průběhu rodinné konference. Koordinátor by měl během jednání s rodinnými příslušníky věnovat pozornost otázkám, pocitům, obavám a myšlenkám ohledně jejich účasti.

Koordinátoři uváděli, že se během jednání se členy rodiny setkali s rozličnými pocity rodinných příslušníků, na které museli adekvátně reagovat. Někdo z problematické situace v rodině může cítit stud, někdo jiný má zase zlost. Zároveň však musí prokazovat respekt k jejich názorům a jim samotným. Dle sdělení koordinátorů je velice užitečné členům rodiny umožnit uvědomění si problémů a vést je k zamyšlení nad jejich řešeními. Měl by jim také připomínat účel konference, tedy nalezení řešení, nikoliv vznášení obvinění. Dle koordinátorů se osvědčovalo rodinné příslušníky obracet myšlenkami do budoucnosti a vracet je k dítěti, o kterém celá konference je. K tomu využívali otázek typu: Chcete přispět k plánu, který zajistí dítěti lepší budoucnost? Co by dle Vás pomohlo k zajištění lepší budoucnosti dítěte?

Koordinátoři se často setkávali s obavami a odporem účastníků pozvat širší rodinu. Poukazovali na to, že rodinní příslušníci často sdělovali, že nemají koho pozvat, že je nikdo nenapadá, nebo někoho na setkání nechtějí. V takových chvílích by měl koordinátor vždy myslet na to, aby se konference účastnilo co nejvíce lidí, proto se na každé návštěvě ptá, kdo další by se mohl účastnit a prospět při vytváření plánu.

Mezi rodinnými příslušníky či jejich blízkými totiž často existuje napětí a neshody. Úkolem koordinátora není řešit jejich spory, ale přimět zúčastněné, aby navzdory všem rozdílům a neshodám hledali řešení a pracovali na vytvoření plánu pro zlepšení situace dítěte. Někteří rodinní příslušníci se obávají setkání zúčastnit, jiní zas naopak volají po neúčasti některé osoby. Koordinátor by měl tyto požadavky brát vážně, zároveň však musí mít na paměti, že pro úspěšnou rodinnou konferenci je důležité zajistit co největší počet účastníků. Pro vyloučení někoho konkrétního z účasti na rodinném setkání musí být závažný důvod. Vyloučená osoba může být tím, kdo napomůže uvidět situaci v rodině z jiného úhlu pohledu nebo přijít s novým řešením, které ještě nikoho doposud nenapadlo (Pagée, 2014).

Koordinátoři tak v rámci příprav museli vynaložit značné úsilí pro to, aby se tyto osoby setkání zúčastnily. Toho se jim dařilo docílit především trpělivým osobním rozhovorem, kdy bylo vysvětlováno, jak a proč je důležité, aby se dotyčná osoba setkání zúčastnila. Pro jednání v takových případech koordinátoři opět využívali otázek typu: Co by se mělo udělat pro to, abyste se konference zúčastnil? Co by Vás přesvědčilo pro účast na konferenci? Co by se mohlo stát, kdyby se ona osoba dostavila? Napadá Vás něco, čím by se tomu dalo zabránit?

Pro zranitelné účastníky se koordinátor snaží nalézt pomoc a podporu v rámci rodiny a její sítě pomocí otázek typu: Bude tam někdo, komu můžete věřit? Požádal byste tuto osobu o pomoc?

Tuto roli, pokud je to nutné, může sehrát někdo, koho se to netýká, např. pracovník sociální péče či terapeut. Tato osoba by se však neměla účastnit soukromého času rodiny a v této době by měla být k dispozici pro případnou konzultaci či podporu.

Právě tuto fázi označovali koordinátoři během rozhovorů za jednu z nejnáročnějších částí přípravy. Koordinátoři v těchto situacích museli být trpěliví a vynakládat velké úsilí, aby zůstali nestranní vůči různým zájmům v rodině. Zde je opět nutné zdůraznit to, na co často upozorňovali i koordinátoři, že jediným úkolem koordinátora je připravit rodinné setkání, nikoliv řešení sporů v rodině. Koordinátor rodinu nesmí ovlivňovat, vnucovat řešení situace. „Pouze“ naslouchá, organizuje a snaží se pomoci odkrýt lidské zdroje rodiny, které by mohly při řešení situace pomoci. Neposkytuje rady, nesděluje své názory a nenavrhuje ani řešení. Jeho úkolem je povzbuzovat rodinu k účasti na konferenci, aby přišla s vlastním řešením problému. Zdůrazňuje, že úkolem rodiny je najít nejlepší cestu pro dítě a neřešit své vlastní konflikty (Pagée, 2014).

„S rodinou se nejdříve sešla koordinátorka, která nepředpokládala, že by musela rodinu k setkání motivovat, byla překvapená odmítavou reakcí pěstounů. Koordinátorka byla podporovaná administrátorkou, aby ještě zkusila rodinu motivovat k účasti… Pro koordinátorku kontakt s nemotivovanými členy rodiny ale představoval velkou zátěž a po zvážení ukončila spolupráci na celém projektu MPSV.“

KAZUISTIKA: Patrik

Rodinu tvoří nesezdaný pár a jejich malý dvouletý syn Patrik. Rodinná situace je poznamenána nemocí maminky, která trpí vážnou chronickou nemocí. Patrikův otec bývá často z pracovních důvodů mimo domov, jsou měsíce, kdy přijede jen na jeden víkend. Starost o domácnost a péče o Patrika je výhradně na mamince. Její zdravotní stav se postupně zhoršuje, během akutního vzplanutí onemocnění, které přichází nečekaně, je pro ni obtížné se celodenně o malého Patrika postarat a zajistit mu jeho potřeby.

Sociální pracovnice se obávala, že tato situace není pro Patrika bezpečná, a napadlo ji nabídnout rodině zprostředkování rodinné konference. Oba rodiče souhlasili a sešli se s koordinátorkou, která jim vysvětlila více svoji roli a začala s nim spolupracovat na organizování rodinného setkání.

Již na první schůzce rodiče koordinátorce předali kontakty na další členy rodiny a přátele, kteří by se mohli rodinné konference zúčastnit a pomoci s hledáním řešení, jak zajistit péči o Patrika v době, kdy se nemoc matky zhorší.

Poté, co se koordinátorka začala postupně scházet se členy rodiny, všimla si, že se situace v rodině začíná řešit. Do péče o malého Patrika se již během přípravy na RK zapojila rodina z matčiny strany, zejména Patrikova babička začala dění v rodině více ovlivňovat. Široká rodina se dozvěděla o podrobnostech rodinné situace a usilovala o snížení rizik, která dítěti hrozila.

Koordinátorka pokračovala s přípravou na RK a oslovovala i další členy rodiny. Do organizace se velmi aktivně vložila babička, která se zpočátku snažila držet situaci pevně pod kontrolou a nechtěla koordinátorku pustit k dalším členům rodiny. Po trpělivém vysvětlování, vyjednávání a zdůrazňování důležitosti přizvat více lidí, se koordinátorce podařilo kontaktovat i další členy rodinného kruhu. Někteří sice nakonec

na samotné setkání nepřišli, ale napsali dopis, že rodinu podporují, a pokud by bylo potřeba, budou se podílet na zajištění bezpečné péče o dítě. Nakonec se koordinátorce podařilo kontaktovat rodinného přítele maminky, i když proti jeho přítomnosti babička zprvu protestovala.

Samotné rodinné setkání probíhalo v nedalekém rodinném centru. V informační části nejprve sociální pracovnice OSPOD seznámila všechny účastníky setkání s aktuální situací a požádala rodinu, aby ve svém plánu odpověděla na otázku: Jak zajistit pro Patrika bezpečný domov? Popřála jim, aby se na setkání cítili dobře a vypracovali takový plán, který bude konkrétní a uskutečnitelný.

Pracovník z neziskové organizace seznámil ještě krátce účastníky setkání s možnými službami, které by pro ně mohly být užitečné.

Následoval soukromý čas rodiny, prostor, kdy zůstala rodina a její přátelé sami a přemýšleli, jak vypracovat dobrý plán tak, aby byl Patrik v bezpečí i v případě zhoršení zdravotního stavu jeho matky.

Diskuse během soukromé části setkání probíhala rušně, nakonec vyústila v odchod rodinného přítele z místnosti. Rodina nicméně uznala, že i on byl platným článkem v celém průběhu a v mnoha bodech plánu zohlednili jeho návrhy. Velkou část plánu rodina začala realizovat již před samotným setkáním, vše ale společně zapsali, dořešili detaily a vzájemně si dovysvětlili, kdo s čím pomůže nebo zajistí. Stěžejními body plánu bylo aktivní zapojení babičky a dědečka do pravidelné péče o Patrika. Kladli důraz na to, aby Patrik nepřišel o vztah se svými rodiči, ale aby se jejich vztah nadále rozvíjel.

Výsledný plán byl představen sociální pracovnici, která jej beze zbytku schválila. Patrik nadále bude vyrůstat se svojí maminkou, ale ta již nebude na jeho péči sama.

Po skočení konference vznikl ještě prostor pro neformální diskuzi rodiny se sociální pracovnicí OSPOD, během níž se ukázalo, že matka může využít státní finanční podporu, o které do té doby netušila. Všichni účastníci se rozcházeli do svých domovů s dobrou náladou, Patrik tak může zůstat se svou rodinou, v péči lidí, kteří ho mají rádi a záleží jim na něm.

PŘÍBĚH

Příprava dítěte či nezletilého

Dítě je středem plánování RK. Jeho účast by tedy měla být samozřejmostí. Dítě, přiměřeně věku a rozumovým schopnostem, může samo určit, koho na „své“ rodinné konferenci chce mít, co chce ostatním sdělit a co mají účastníci vyřešit. Přípravě dítěte se proto koordinátoři snažili věnovat zvláštní pozornost. Koordinátor vždy působí na rodinu tak, aby její členové dali přednost zájmu dítěte před vlastními zájmy (Pavlíková, 2015).

Bylo-li to možné, uskutečnil koordinátor osobní setkání s dítětem. Na prvním setkání, kdy dítě koordinátora ještě neznalo, byla účast rodiče či blízké osoby důležitá. Koordinátoři uváděli, že se občas setkávali s obavami rodičů z rozhovoru s dítětem a někdy dokonce nechtěli, aby koordinátor mluvil s dítětem o samotě. V přítomnosti rodiče či jiné dospělé osoby však může mít dítě obavy sdělit svá přání, nebo se bude snažit odpovědět tak, aby se to líbilo přítomnému dospělému. V takovém případě je nezbytné, aby koordinátor znovu promluvil s dospělým o smyslu RK a významu upřímného názoru dítěte. Z výpovědí koordinátorů, členů rodin a dětí nevyplývá, že by tyto rozhovory dítě nějak výrazně zatěžovaly. I z dotazníků vyplňovaných po skončení rodinného setkání je zjevné, že pro děti bylo jednání s koordinátory příjemné a často i zábavné. To potvrzuje i názor jednoho dítěte na koordinátorku: „*Byla moc hodná. Nejdřív jsem se bála, kdo to je, ale ona si s námi hezky povídala o tom, jak se máme a proč se všichni sejdou. Byla milá a zajímala se o to, co mám ráda.*“

Koordinátoři se v rámci rozhovoru s dítětem zaměřovali především na vysvětlení toho, co je to RK a proč se koná. Dále zjišťovali, co dítě chce, aby na setkání zaznělo, zda je nějaké téma, které by měli dospěláci během setkání řešit. Během evaluačních rozhovorů často uváděli, že jim v této fázi velice chyběl nějaký informační materiál, pomocí něhož by mohli dítěti RK srozumitelně představit.

V několika případech se stalo, že se dítě zdráhalo účastnit rodinného setkání. V takovém případě musel koordinátor zajistit, aby pochopilo, co je RK a co je jejím smyslem. V rámci rozhovoru s dítětem se pak snaží zjistit, v čem spočívá potíž a jak je možné ji překonat. Pro větší jistotu dítěte by se měl koordinátor snažit nalézt dospělou osobu, které dítě věří (podpůrná osoba), a ta by neměla na žádném setkání RK chybět. Musí si však být jistý, že dítě či dospívající dobře rozumí tomu, k čemu by mu podpůrná osoba na setkání byla. Děti si takovou osobu vybíraly z okruhu rodiny či kamarádů. Koordinátor pak musel tuto osobu připravit na její roli a úlohy s ní souvisejícími. Úkolem této osoby bylo zejména obhajovat zájmy dítěte především v průběhu soukromého času rodiny, pomáhat formulovat přání dítěte a řešit neočekávané události. V případě, že to pro dítě bylo dlouhé nebo nepříjemné, odvedla podpůrná osoba dítě do jiné místnosti či na procházku.

Koordinátoři se při práci s dítětem dále zaměřili na to, koho chce dítě pozvat. Kromě dítětem určených lidí se dítěte ptali i na osoby, které by bylo vhodné pozvat, a zjišťovali reakce dítěte na jejich přítomnost. Některé děti, stejně jako někteří dospělí, odmítaly účast jiného člena rodiny či naopak pozvaní lidé odmítali na setkání přijít. Koordinátoři se proto snažili zjistit důvody a společně hledat možnosti, jak je překonat. Museli si však být stále vědomi hranice mezi povzbuzováním a nátlakem, který je v rámci RK nepřípustný.

V případě, že se dítě odmítá, nebo se z různých důvodů nemůže setkání zúčastnit, snaží se koordinátor nalézt jiné způsoby, jak názor dítěte přenést na rodinné setkání. V rámci uskutečněných konferencí se osvědčilo učinit to prostřednictvím dopisu. Další možností je audio či video nahrávka. Koordinátor v tomto případě zjišťuje od dítěte, kdo by mohl dopis přečíst či přehrát nahrávku.

Účast dětí na konferenci v rámci pilotního projektu

Děti se účastnily 92 % rodinných konferencí zahrnutých do evaluace pilotního projektu. Z 26 uskutečněných konferencí se jen ve dvou případech neúčastnily děti. Jen málo respondentů mělo výhrady k účasti dítěte na setkání. Někteří sociální pracovníci však poukazovali na několik potíží s účastí dítěte na konferenci. Šlo především o obavy z hádek a výměny názorů, které by pro dítě mohly být nebezpečné. Dětem byla ve většině uskutečněných konferencí nabídnuta možnost využití programu pro děti v případě, že by se nudily nebo již na setkání nechtěly být. V případě, že se jim na setkání nelíbilo, měly možnost odejít s podpůrnou osobou.

KAZUISTIKA: Rodina Procházkova

Rodičům tří dětí, Davida (6 let), Tomáše (8 let) a Lucie (9 let), kteří jsou bez práce, se nedařilo zabezpečit si stabilní bydlení. Rodina se často stěhovala z jednoho azylového domu do druhého. Rodičům se nedařilo zajistit finanční příjem tak, aby byly naplněny potřeby a zájmy dětí. Situace se stále zhoršovala, děti navštěvovaly školu špinavé, celkově zanedbané, nechodily na obědy a často měly hlad. V podnájmu, kde rodina aktuálně bydlela, neměly děti postel na spaní, ani psací stůl, kde by se připravovaly do školy. V bytě neměla rodina možnost uvařit si, protože nefungoval přívod plynu. Rodiče neutěšenou finanční situaci řešili půjčkami, tím se jejich dluhy zvyšovaly a nakonec nezbývaly peníze ani na jídlo. K sociální pracovnici se dostaly neověřené informace o údajném navádění dětí rodiči k žebrání, údajných krádežích peněz v bytě kamarádů a podezření, že otec děti bije.

Přes poskytovanou pomoc OSPOD a neziskové organizace, která rodině vypomáhala stabilizovat finanční situaci a zajišťovala doučování dětí, se situace zhoršovala. V okamžiku, kdy se rodičům nepodařilo zajistit dětem základní potraviny a hygienu, byly všechny tři děti na doporučení sociálních pracovníků dobrovolně umístěny do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Vzhledem k tomu, že se jednalo o dočasné řešení, jehož cílem bylo co nejdříve urovnat poměry rodičů tak, aby se děti mohly vrátit domů, navrhla sociální pracovnice OSPOD svolání rodinné konference.

Zformulovaná základní otázka pro rodinnou konferenci zněla: Jak zajistit Lucii, Tomášovi a Davidovi bezpečné rodinné zázemí?

Administrátor oslovil nezávislého koordinátora, který zahájil svou činnost kontaktováním a rozšiřováním kruhu blízkých osob, které by mohly na svolané rodinné konferenci pomoci s tvorbou plánu rodiny. Přestože rodiče dětí neuvedli téměř žádné rodinné příslušníky a blízké, uvedli rodinného přítele, který se stal klíčovým pro další komunikaci v rodině a pro uvedení dalších vhodných kontaktů.

Velké úsilí koordinátor vynaložil tomu, aby pro plánovanou rodinnou konference získal u příbuzných a známých důvěru, vysvětloval její možný přínos a snažil se všechny motivovat k účasti na rodinné konferenci.

V další části příprav bylo pro nezávislého koordinátora důležité uchovat si nezaujatost, nezávislost a nepodlehnout tlaku oslovených osob, které chtěly, aby se přiklonil svými názory na jejich stranu. Koordinátor uskutečnil celkem 19 návštěv, oslovil 25 lidí, na konci přípravy setkání s dětmi vyrobil malované pozvánky, které rozeslal všem pozvaným.

Rodinné setkání trvalo celkem 8 hodin, přítomno bylo 24 účastníků, včetně dětí. Neobvyklý byl přístup rodiny, která si odhlasovala vyloučení některých osob na jistý čas soukromého jednání z projednávaných věcí. Po dlouhém a emotivním jednání se nakonec rodina a známí rodiny společně dohodli na řešení a vytvořili plán. Rodina se ve svém plánu usnesla, že zajistí léčbu otce dětí (který trpěl psychickým onemocněním), pomůže matce v péči o děti, doporučili podporu ve formě rodinných terapií, dohodli se na pomoci se zajištěním kontroly nad školními obědy, pomůckami a přípravou dětí do školy, zajištěním asistenta pedagoga pro děti a zahájením řešení finanční situace prostřednictvím dluhové poradny.

Babička ze strany matky příliš nedůvěřovala tomu, že bude otec dětí plnit stanovený plán. Podle sociální pracovnice OSPOD sice některé body plánu zpočátku plněny opravdu nebyly, ale po schůzce na základní škole, které se účastnil otec, pracovník OSPOD, třídní učitelka a pracovník neziskové organizace, se spolupráce s otcem nastartovala a nyní je patrný pokrok. Komunikace s rodiči se zlepšila a všichni hodnotí konferenci za přínosnou, zejména děti, které se mohly vrátit domů do lepších podmínek.

PŘÍBĚH

Příprava odborníků na rodinné setkání

Koordinátoři připravovali na rodinné setkání odborníky, jejichž účast na konferenci si rodina přála. Výhodou bylo, že tito odborníci již rodinu znali a mohli tak poskytnout cenné informace o existujících problémech, doposud poskytnuté pomoci a dalších možnostech, které by rodině mohly pomoci při řešení problémů.

Tyto informace by měly být stručné, věcné a srozumitelné pro všechny účastníky. Informace by měly být nabízeny bez jakékoli angažovanosti a nátlaku, aby se rodina a její síť mohly rozhodnout, zda a jak jich využije. Několikrát zaznělo, že bylo třeba odborníky připravit na to, aby byli schopni komunikovat s rodinou přirozeným způsobem, aby jejich sdělení byla pro rodinu srozumitelná a mohla tak být vzata v potaz při tvorbě rodinného plánu.

Koordinátoři je během setkání seznamovali s principem RK a jejich rolí, která je pouze informativní. Seznamovali je s tím, co se od nich očekává a jaké informace by rodina a její síť měla dostat. Nebyly jim sdělovány podrobné údaje o situaci v rodině. V případě nemožnosti účasti osloveného odborníka na rodinné konferenci museli koordinátoři zajistit obecné informace o dané problematice a požádat odborníka o možnost jiného způsobu zodpovězení otázek, např. telefonicky, e-mailem či přes Skype.

Dle koordinátorů většina odborníků na rodinné konference reagovala pozitivně a tento přístup k práci s rodinou se jim líbil. Odborníci však v rámci rozhovorů vyjadřovali i obavy z účasti na rodinném setkání, způsobené neznalostí nového přístupu. Po objasnění procesu RK a seznámení s rolí odborníka ze strany koordinátorů však byly tyto obavy ve většině případů rozptýleny. Pozvaní odborníci zdůrazňovali nízkou povědomost o RK z důvodu nedostatku informací.

Praktická stránka organizace rodinného setkání

Během přípravy rodinného setkání musí koordinátor spolu s rodinou řešit také praktické otázky, které jsou neméně důležitou součástí celého procesu rodinné konference.

Místo konání rodinné konference

Koordinátoři v rámci příprav setkání rodině pomáhali s výběrem a dojednáváním místa konání. Pro uskutečněné konference byla využívána komunitní či rodinná centra, restaurace, místnosti jiných neziskových organizací nebo jiná, pro rodinu bezpečná místa, která poskytovala minimálně 2 oddělené místnosti, aby měla rodina nerušený prostor pro soukromý čas rodiny. Při výběru těchto prostor rozhodovaly nejvíce faktory jako velikost prostor, dopravní dosažitelnost, náklady na pronájem atd. Většina dotazovaných uváděla spokojenost s místem konání konference. Jisté problémy nastávaly v souvislosti s administrativními požadavky MPSV a nutností „vysoutěžení“ prostorů pro konání setkání. Ve většině případů byly prostory pro RK poskytnuty zdarma. V případě nutnosti platby za pronájem místnosti byla cena proplacena z finančních prostředků projektu.

Termín konání rodinného setkání

S výběrem místa souvisí i termín uskutečnění rodinného setkání. Rodinné konference se v rámci projektu konaly především během víkendů nebo v pátek odpoledne. Tyto termíny umožňovaly účast většího počtu účastníků. Komplikace s nalezením vhodného termínu nastávaly především v souvislosti s časovými možnostmi sociálních pracovníků a dalších odborníků, jelikož se konaly v „neúředních“ hodinách. To v některých případech souviselo s neochotu sociálních pracovníků OSPOD účastnit se setkání ve večerních hodinách či o víkendu. Několik sociálních pracovníků uvedlo, že neměli podporu od vedení úřadu pro účast na setkání mimo pracovní dobu.

Zajištění občerstvení

Důležitým tématem během příprav rodinných setkání bylo zajištění občerstvení, které napomáhá nastolení příjemné atmosféry, snižování napětí mezi účastníky a jejich dobrému rozpoložení. Za jeho zajištění je zodpovědná rodina. Občerstvení bylo možné také zajistit z finančních prostředků projektu.

Tvorba pozvánek

Nedílnou součástí přípravy rodinného setkání bylo nalezení způsobu, jak rodinné příslušníky pozvat. Využitých možností bylo několik dopisem, pohlednicí, telefonicky, e-mailem.

Bez ohledu na způsob, pro který se rodina rozhodla, se koordinátoři snažili účastníky před konferencí vždy kontaktovat. Upřednostňován byl osobní kontakt, aby se předešlo případným nedorozuměním. Koordinátoři museli zajistit, aby všichni účastníci dostali pozvánku, na které je uvedeno datum, čas, místo a seznam pozvaných osob včetně dětí. Na pozvánkách byl v mnoha případech uveden i důvod setkání a otázka, na kterou bude rodina odpovídat.

V praxi se osvědčilo společné vytváření pozvánek s dětmi, které pak mohou působit jako motivující prvek pro doposud nerozhodnuté pozvané osoby k účasti. Tyto pozvánky byly přikládány k oficiální pozvánce, kterou obdrželi všichni účastníci RK. Někteří rodinní příslušníci a sociální pracovníci uváděli, že by uvítali, kdyby na pozvánce byly informace i o průběhu rodinného setkání.

Důvody zastavení rodinných konferencí během přípravy

Jak již bylo výše uvedeno, z celkového počtu 50 návrhů na RK během evaluačního období bylo 22 zastaveno během přípravy (44 %). Na základě evaluačního výzkumu je možné určit několik důvodů, proč nebyla rodinná setkání nakonec uskutečněna. Patří mezi ně obavy ze sdílení citlivých informací o rodině se širokou rodinou a dalšími účastníky RK, nedobré vzájemné vztahy mezi členy rodiny či problematické vztahy rodiny se sociálním pracovníkem. Tři návrhy na RK byly zastaveny z důvodu změny podmínek v rodině v průběhu procesu rodinné konference. Mnoho těchto případů zastavených v průběhu procesu rodinné konference úzce souvisí s nevhodným návrhem případu pro rodinnou konferenci. Buď šlo o dlouhodobé a složité spory, kde ani jedna ze stran neměla zájem komunikovat s druhou stranou, nebo nebyla rodinná konference vhodným nástrojem pro řešení případu.

Rodinné setkání a z něj vycházející rodinný plán však nejsou jediným cílem procesu rodinné konference. Několik respondentů poukazovalo na význam samotného procesu přípravy rodinného setkání a uskutečnění rodinného setkání samotného. Právě již v těchto částech se daří rozpohybovat důležité procesy a dynamiku v rodině. Ze zkušeností z pilotního programu vyplývá, že změna situace rodiny může jít žádaným směrem i v případě neuskutečněného rodinného setkání. I pouhé poptání RK může zahájit významné procesy změn v rodinách. Jedna ze sociálních pracovnic se k tomu vyjádřila takto:

„I když se setkání neuskutečnilo, troufám si říct, že změnilo trochu vnímání, náladu, pohled jednotlivých osob na celou věc a to lze hodnotit pozitivně. Bylo evidentní, že tento způsob řešení situace je v naší společnosti nový, ale že lidé vnímají jeho potenciál.“

Podobně na vliv procesu rodinných konferencí na dynamiku v rámci rodinné sítě upozorňovali i koordinátoři:

„I přesto, že se nakonec RK neuskutečnila, mám pocit, že se v rodině podařilo některé věci „rozhýbat“, otevřít nebo alespoň na ně získat jiný pohled, že měla komunikace s rodinou smysl.“

KAZUISTIKA: Petr a Tomáš

Na administrátora se obrátila sociální pracovnice OSPOD s žádostí o zorganizování rodinné konference pro rodinu Petra a Tomáše (7 a 10 let). Jejich rodiče se před třemi lety rozvedli a matka se poté znovu vdala. Zpočátku po rozvodu se kontakt otce se syny realizoval, po krátké době však došlo mezi členy rodiny ke konfliktu, po němž Tomáš začal kontakt s otcem a jeho rodinou odmítat, později se k tomu přidal i mladší z chlapců. Matka byla sociální pracovnicí OSPOD vedena k tomu, aby vyhledala pomoc pedopsycholožky, následně rodina postupně absolvovala soudně uloženou rodinnou terapii, asistované kontakty i rodinnou mediaci. Závěrem dalšího odborného psychologického posouzení bylo, že v prožívání obou dětí se jedná o rozvinutý syndrom zavrženého rodiče.

Tuto situaci administrátor se sociální pracovnicí OSPOD podrobně diskutoval jako nepříliš vhodnou pro rodinnou konferenci – nabídka uspořádání rodinné konference zde přichází již do hluboce zakořeněného problému, kdy rodina navíc již využila všech dostupných služeb. Sociální pracovnice OSPOD ovšem kladla velký důraz na to, že je důležité, aby se vztah synů k otci obnovil, a že se v nedávné době podařil realizovat kontakt chlapců s prarodiči ze strany otce.

Otázka pro rodinnou konferenci byla stanovena následovně: Jak obnovit vztah Petra a Tomáše k otci a zajistit pravidelné kontakty?

Administrátor tedy začal hledat vhodného koordinátora, v danou dobu však nebyl v regionu žádný dostupný koordinátor. Administrátor tak musel požádat o spolupráci koordinátora z vedlejšího kraje. Doba od převzetí žádosti o uspořádání rodinné konference po její předání koordinátorovi se tak prodloužila na 20 dní.

Koordinátor začal ihned pracovat, oslovil oba rodiče a postupně rozšiřoval rodinný kruh. Komunikace zpočátku probíhala nad očekávání hladce, oba rodiče byli k uspořádání rodinné konference nakloněni, podařilo se získat souhlas prarodičů z obou stran, nového manžela matky a přítelkyni otce. Koordinátor hovořil o samotě s dětmi, chlapci však účast na konferenci jednoznačně odmítali. Koordinátor jim tedy nabídl aspoň možnost vyjádřit svůj postoj dopisem, což udělali. Byl stanoven termín pro setkání, na kterém se celá rodina dohodla. Tento termín však kvůli problémům s objednáním vhodných prostor nevyšel. Následně začaly obtíže s nalezením nového vhodného termínu, který se opakovaně měnil a nakonec se podařil nalézt až po více jak dvou měsících. Během této doby OSPOD inicioval setkání dětí s prarodiči ze strany otce, které mělo velice problematický průběh, a proběhlo také soudní jednání. Obě tyto věci opětovně negativně zasáhly do vztahů mezi oběma rodiči a rodina začala ztrácet o uspořádání rodinné konference zájem.

Přesto koordinátor po celou dobu udržoval s rodinou kontakt, současně probíhala komunikace mezi administrátorem a OSPOD o aktuálním vývoji situace. Koordinátor se také průběžně obracel na administrátora pro metodickou podporu. Od předání žádosti o uspořádání rodinné konference koordinátorovi uběhly více jak 4 měsíce, přesto rodina společně nalezla další termín pro setkání. Jen několik dní před tím, než se mělo uskutečnit, došlo v rodině matky k úmrtí a termín byl zrušen. Nový termín již nebyl stanoven, otec po krátkém čase, kdy se s ním snažil koordinátor spojit, oznámil, že on a jeho rodina již nemají o uspořádání rodinné konference zájem.

PŘÍBĚH

5 RODINNÉ SETKÁNÍ

Rodinné setkání, které je vyvrcholením procesu rodinné konference, se dá rozdělit do 3 hlavních částí zahájení rodinného setkání a sdílení informací, soukromý čas rodiny, schválení rodinného plánu. Na obrázku č. 5 jsou zobrazeny jednotlivé části a s nimi související popis účelu každé z těchto částí.

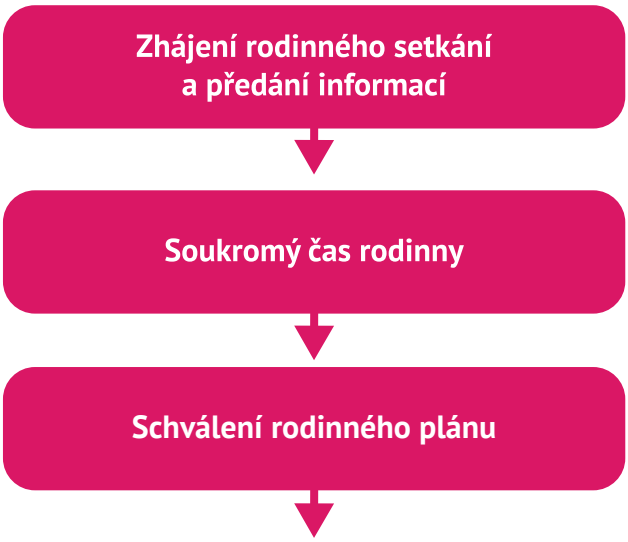

Obr. č. 5 Schéma procesu rodinného setkání

Rodinné setkání je zahajováno dle přání rodiny, může to být formou úvodního slova, hudbou atd. Úvodní fáze rodinného setkání je nejprve věnována uvítání všech účastníků. Poté se představí koordinátor a stručně a jasně uvede svoji funkci a roli na konferenci. Následně se představují jednotliví účastníci a uvádějí svůj vztah k dítěti, kterému je konference věnována. Ze zkušeností koordinátorů vyplývá, že v této části je užitečné účastníky ocenit za to, že se setkání účastní a mají tak zájem o bezpečí dítěte. Koordinátoři dále seznamovali účastníky s průběhem setkání, jeho jednotlivými částmi a pravidly[12], která by se měla během setkání dodržovat. V praxi se osvědčilo mít pravidla již předem napsaná a vylepená na vhodném místě, aby je měli všichni účastníci na očích po celou dobu trvání setkání. K tomu koordinátoři často využívali flipchart.

Zahájení rodinného setkání a předání informací

V této části rodinného setkání sdílí všichni účastníci informace a důvod uspořádání konference a pokládá se otázka, kterou by měla rodina společně vyřešit.

Sociální pracovník jako zadavatel v této části podává stručné a relevantní informace o problému, který by konference měla řešit. Vysvětluje, proč se konference pořádá, co je důvodem obav a jaká je otázka, na níž se během setkání bude hledat odpověď. Na základě zkušeností účastníků realizovaných setkání doporučujeme, aby koordinátor zaznamenal základní otázku RK na flipchart. Je třeba, aby tyto informace byly podány srozumitelně, aby jim každý rozuměl. Také by neměl mluvit o rodině jen v negativním tónu, ale měl by o rodině říci i něco pozitivního. Měl by vysvětlit, jakou péči by bylo možné nabídnout. Pokud to je nutné, zformuluje i minimální požadavky na rodinný plán. Informace, které v této fázi poskytuje, by neměly přinášet žádné nové skutečnosti, které by mohly rodinu překvapit. Je však třeba vše formulovat tak, aby neovlivňoval rodinu při přípravě plánu.

Této fáze se kromě rodinných příslušníků a sociálního pracovníka účastnili i pozvaní odborníci, kteří zde mohli rodině nabídnout své služby a poskytnout důležité informace, které potřebuje rodina ke svému rozhodování. Neměli by však předkládat žádné návrhy možných řešení, aby měla rodina prostor pro vlastní rozhodnutí.

---

[12] *Důvěrnost, vzájemné respektování názorů, každý má právo mluvit (viz metodika RK).*

V této části je také možnost přečíst vyjádření od nepřítomných osob.[13] Rodinní příslušníci mohou klást otázky k objasnění některých nesrovnalostí, ale diskuse ohledně řešení by se měla konat až ve fázi soukromého času rodiny. Pokud v této fázi setkání mluví někdo z rodiny a její sítě, koordinátor by měl hlídat, aby situaci jen stručně nastínil. Existuje zde totiž riziko, že rodina již začne vymýšlet plán, tato aktivita však patří do soukromého času rodiny. Koordinátoři během rozhovorů zmiňovali, že občas museli rodinu upozorňovat na to, že pro diskusi bude prostor v soukromém čase rodiny.

Koordinátoři se poté ujišťují, zda rodina všemu rozuměla a zda ještě potřebuje nějaké informace. Když jsou vyčerpány všechny dotazy, může začít další fáze soukromý čas rodiny. Koordinátor v tuto chvíli požádá rodinu, aby v rodinném kruhu sestavila „*Plán rodiny*“ na základě stanovené otázky. Měl by také vysvětlit náležitosti, které má plán rodiny splňovat[14]:

- odpovídá na danou otázku
- je pro dítě bezpečný
- úkoly jsou srozumitelné a konkrétní
- určuje, kdo úkoly provede
- určuje, do kdy jednotlivé kroky určený člověk vykoná
- obsahuje krizový scénář v případě nezdaru kroku stanoveného v „plánu rodiny“
- stanovuje, kdy a jak dojde ke zhodnocení celého plánu (Pavlíková, 2015)

Dále koordinátor požádá rodinu, aby určila ze svého středu člověka, který sepíše plán na připravený flipchart či papír, popř. přednese plán po soukromém čase rodiny. Volba je přednostně na rodině, pokud takovou osobu nevybere, může koordinátor někoho zvolit, nejlépe osobu těšící se přirozené autoritě v rodině (Pavlíková, 2015). Ze zkušeností z proběhlých konferencí však vyplývá, že ve většině případů se v rodinném kruhu našel někdo, kdo se této role ujal.

Je velice důležité se ještě doptat, zda a jak tomu rodina rozuměla. Nebude-li rodině v tuto chvíli jasné, co, proč a jak má v následujících chvílích udělat, těžko vypracuje kvalitní plán. Mnoho koordinátorů uvádělo, že se na ně následně rodina obracela s tím, že si neví rady s tvorbou rodinného plánu. Dle koordinátorů se osvědčilo dávat rodině konkrétní a stručné instrukce ohledně tvorby plánu rodiny, např.: *Na flipchart napište pojmy Kdo, Co, Kdy a pod ně napište, co kdo udělá pro zlepšení situace dítěte.*

Mezi účastníky RK uskutečněných v rámci projektu převládala spokojenost s prací koordinátorů. Jejich vystupování hodnotili jako velice profesionální a ohleduplné.

„Rodina byla v průběhu první části koordinátorem motivována, že je dostatečně silná na to, aby vytvořila vlastní plán. Přestože někteří účastníci byli ovlivněni emocemi, domnívám se, že motivace byla pro ně důležitá a podporující v tom, že jsou jako rodina silní a schopni rozhodovat o dalším vývoji rodinné situace.“

Z výzkumu vyplývá, že tato úvodní fáze trvala zpravidla max. 60 min. Poté obvykle následovala přestávka na občerstvení.

Soukromý čas rodiny

V této fázi odchází koordinátor i odborníci do jiné místnosti a rodina v tomto čase hledá řešení, odpovídá na základní otázku konference a vypracovává plán rodiny. Úspěšnost této fáze se přímo odráží v kvalitě následně zpracovaného plánu rodiny. Rodina by měla vypracovat plán, který je pro všechny přijatelný, realizovatelný, s rozpracovanými úkoly a způsoby kontroly průběhu realizace plánu. Proto musí koordinátor velmi důkladně a srozumitelně vysvětlit, co se od rodiny žádá, co má plán obsahovat.

V této fázi rodina probírá informace, které se dozvěděla, a vypracovává společně plán řešení. Přítomni jsou pouze rodinou pozvaní členové a děti. Koordinátor je k dispozici rodině po celou dobu trvání soukromé části. V případě, že se diskuse nad plánem zadrhne a rodina si neví rady, může využít možnosti přivolat koordinátora. I sociální pracovník může být rodinou požádán o pomoc v případě nutnosti poskytnutí doplňujících informací. Dotazy mu lze po předchozí domluvě položit i telefonicky, je-li dočasně po dobu trvání soukromého času vzdálen (Pagée, 2014).

[13] *Tato vyjádření by měl číst někdo z rodiny, nikoliv koordinátor.*

[14] *V praxi se osvědčilo tyto náležitosti předem zaznamenat na flipchart a rozvěsit na viditelné místo.*

Během uskutečněných konferencí se stávalo, že pro děti byla debata příliš dlouhá, nebo tam už nechtěly být. Pro takové případy byly zajištěny hračky, nebo umožněna procházka dítěte s podpůrnou osobou.

Důležité je, aby rodina věděla, že má tolik času, kolik potřebuje. Tato část může trvat od 30 minut až po několik hodin, dle potřeb rodiny. Někdy rodiny ukončily poradu velmi brzy, protože o věci začaly intenzivně diskutovat již v období příprav na rodinné setkání a vymyslely tak řešení problému. Někdy rodina po krátké chvíli vyhledala koordinátora a potřebovala od něho podporu, což bylo zapříčiněno především tím, že si rodina nevěděla rady s tvorbou plánu nebo se nemohla dohodnout. V takovém případě se koordinátor obracel na rodinu s otázkami typu: *Co potřebujete, aby se vám podařilo plán vypracovat?* Koordinátor rodině opět vysvětlil, co má plán obsahovat, a povzbudil všechny členy k aktivitě. Rodiny byly poté schopny plán vypracovat.

Z analýzy dotazníků pro rodinné příslušníky, které mohli vyplnit po skončení setkání, vyplývá, že 77 % z nich mělo dostatek prostoru na to se k problému vyjádřit. 51 % dospělých účastníků uvedlo, že sami přispěli určitým způsobem k řešení otázky, které se rodinná konference týkala.

KAZUISTIKA: Aneta

Rodinnou konferenci navrhla sociální pracovnice OSPOD rodině čtrnáctileté Anety, která již třetí rok žije v dětském domově. Její matka se před časem podruhé vdala, manžel ji podpořil v tom, aby začala usilovat o návrat Anety domů. Matka si nedávno podala k soudu žádost o svěření Anety zpět do své péče. Otec Anety byl v minulosti ve vězení, po svém propuštění již o ni nejevil zájem a v dětském domově ji nenavštěvoval. Maminka Anety se na něj dodnes zlobí, vyčítá mu pobyt ve vězení. Vzhledem k tomu, že v minulosti nebyly Anetě doma dostatečně naplňovány její potřeby, pracovnice OSPOD měla obavy ze svěření dcery zpět do péče matky a jejího manžela. Na druhou stranu ocenila snahu matky, která po celou dobu Anetu navštěvovala, a podařilo se jí udržet s ní dobrý vztah. Aneta začala v poslední době pravidelně jezdit na víkendy domů.

Cílem rodinné konference bylo zajištění stabilního domácího prostředí tak, aby se Aneta mohla vrátit natrvalo domů.

Po předání telefonního kontaktu od pracovnice OSPOD začala koordinátorka spolupracovat s matkou a plánovat setkání. Od počátku vnímala motivaci rodiny k realizaci konference. Snažila se získat co nejvíce lidí z okruhu rodiny a dala si také záležet na zajištění podpůrných osob na konferenci, zejména pro Anetu. Nakonec se koordinátorce podařilo získat kromě maminky a jejího manžela také tetu a strýce Anety, sestřenici, dědečka a babičku. Dědečka si na rodinném setkání matka Anety zprvu nepřála, ale před konáním konference sama volala koordinátorce, že dědeček také přijede. Ten nakonec sehrál významnou roli, aktivně se ujal role organizátora a vyjádřil velký zájem na tom, aby se Aneta vrátila do rodiny. Nabídl, že u něho a u babičky může trávit víkendy.

Aneta chtěla mít na konferenci jako podpůrnou osobu svoji sestřenici, ale také vychovatelku z dětského domova. Koordinátorka Anetě vysvětlila, že paní vychovatelka bude přítomna pouze v úvodní části, a domluvila, že v době soukromého času rodiny bude k dispozici ve vedlejší místnosti. Zdůraznila, že soukromá část patří pouze její rodině.

V úvodu konference promluvila vychovatelka, která informovala o tom, jak se Anetě v domově daří a v čem by Aneta mohla potřebovat pomoc a podporu ze strany rodiny.

V soukromém čase zůstala rodina sama. Vzhledem k tomu, že rodina vytvořila plán, který byl hodně stručný a ne zcela konkrétní, bylo třeba jej více rozvézt pomocí doplňujících otázek, což nebyla jednoduchá práce a zabrala hodně času. Rodina také musela doplnit na žádost OSPOD do výsledného plánu jednu z podmínek, a to způsob zajištění spolupráce s odborníky. V této části již byla přítomna sociální pracovnice OSPOD, která závěrečné doplnění plánu vedla.

Ve výsledném plánu byly nejprve zapracovány Anetiny návrhy. Výsledný plán byl velmi podrobný. Témata ošetřená v plánu byla např. škola, kroužky, domácí činnosti Anety a zajištění péče odborníky, se kterými už nyní Aneta spolupracuje.

Koordinátorka hodnotila konferenci velmi kladně, zejména oceňovala aktivitu celé rodiny a podporu, kterou všichni nabízeli, a to jak ze strany OSPOD, tak od vychovatelky i všech ostatních účastníků a rodinných příslušníků.

Sociální pracovnice OSPOD s odstupem tří měsíců sdělila, že plán se daří plnit, Aneta jezdí pravidelně domů, matka zajistila novou školu, kam by mohla Aneta od nového školního roku chodit, rodina spolupracuje s dětským domovem a je pravděpodobné, že soud ústavní výchovu zruší a Aneta se vrátí domů natrvalo.

PŘÍBĚH

Představení rodinného plánu

Po soukromé části rodina zavolala zpátky do místnosti koordinátora a sociálního pracovníka. V této fázi byl sociální pracovník požádán o posouzení a případné schválení rodinného plánu, který rodina ve svém soukromém čase vytvořila. Rodinný plán mohl být odmítnut jen tehdy, pokud se nezaměřoval na témata, která měla být řešena, nesplňoval minimální požadavky na plán, nebo když ohrožoval dítě a byl protizákonný.

Z výpovědí sociálních pracovníků bylo zřejmé, že někteří měli zpočátku obavy z toho, aby byla rodina schopna soukromý čas moderovat a zformulovat plán.

„Myslela jsem si, že ta rodina nebude schopna se domluvit, že nejsou schopni se sebou navzájem komunikovat, ale nakonec to zvládli.“

„I když ze začátku RK v jednu chvíli nevypadalo, že rodina sestaví nějaký plán, přesto byla dost silná, domluvila se a plán utvořila.“

Přijetí plánu

„Domnívám se, že plán, který vznikl, může být bez problémů zapracovaný do individuálního plánu dětí.“

V této fázi rodina představovala výsledky svého soukromého času. Koordinátor požádal rodinu, aby představila plán, a v případě potřeby se doptával na další upřesňující informace ohledně plánu. Koordinátor se ujišťoval, že je pro každý krok jasné, kdo je zodpovědný za jeho provedení. Nakonec kontroloval, zda s plánem souhlasí celá rodina. Zvláštní pozornost byla věnována dětem, jejich názoru na vytvořený plán, zda s ním souhlasí v jeho aktuální podobě. Jakmile byl plán ujasněn, byl do místnosti pozván zadavatel a požádán o stanovisko.

Některé rodiny byly schopné plán představit samy, jindy o to byl požádán koordinátor RK. Zadavatel vše vyslechl, popřípadě pokládal upřesňující otázky. Zadavatel musí na plán přistoupit, ledaže by se ukázalo, že plán není bezpečný pro děti, není právně v pořádku nebo nesplňuje minimální požadavky.

Všechny rodinné plány z rodinných konferencí uskutečněných v rámci pilotního projektu byly sociálními pracovníky přijaty. Ze 17 uskutečněných konferencí do července 2015 bylo pro evaluaci dostupných 13 dotazníků vyplněných pracovníky OSPOD účastnících se rodinné konference. V devíti z nich hodnotili sociální pracovníci vzniklý rodinný plán jako výborný/určitě použitelný, 4 jako dostatečný/použitelný. K tomuto hodnocení často dodávali, že bude záležet, zda bude rodina plán dodržovat. Ze 17 zpětných vazeb od dětí účastnících se rodinného setkání označilo 12 z nich vzniklý rodinný plán známkou 1.

Na důkaz a zdůraznění toho, že všichni s plánem souhlasí, požádal koordinátor přítomné, aby plán podepsali.[15] Po přijetí plánu ze strany zadavatele bylo ještě třeba stanovit, jakým způsobem se bude vyhodnocovat, zda se plán realizuje úspěšně, a kdo se bude tohoto hodnocení účastnit. Dalším úkolem koordinátora bylo domluvit s rodinou, kdo provede vyhodnocení v případě, kdy bude potřeba plán upravit: kdo má být osloven, kdy, kde a jací lidé se setkají? Tyto body koordinátor přidával k vytvořenému plánu. Z výzkumu však vyplývá, že toto vyhodnocování nebylo zcela naplňováno. Zde se nabízí otázka, kdo vlastně tento proces revize a reflexe naplňování plánu má na starosti.

Koordinátor měl rodinný plán přepsat a do 2 dnů zaslat kopii všem, kdo se konference účastnili, včetně odborníků přítomných v první části rodinného setkání. V praxi se doba rozeslání přepsaného plánu značně protáhla, průměrně na týden až čtrnáct dnů. V několika případech se dokonce k některým účastníkům ani nedostal.

KAZUISTIKA: Jana

Jana neměla šťastné dětství, které by prožila v rodině. Vyrůstala v dětském domově, zatímco její sourozenci byli rozděleni v několika pěstounských rodinách. Svým třem dětem přesto dokázala poskytnout to, co sama neměla. S láskou je vychovala a dnes jsou již dvě z nich dospělé, syn pracuje, dcera studuje na vysoké a mladší syn na střední škole.

Jana je tetou sedmi dětí, které musely být umístěny do dětského domova. Matka dětí je dlouhodobě bez domova, o děti nikdy nepečovala, před tím, než skončily v dětském domově, se o ně starala babička, která však vzhledem ke svému věku přestala péči o sedm dětí zvládat. Otec dětí (bratr Jany) je v současné době ve vězení. Teta Jana děti pravidelně v dětském domově navštěvovala, pokud to jen trochu šlo, brala si je na víkendy domů. Je jediným členem širší rodiny, se kterým mají děti blízký vztah. Dlouho uvažovala o tom, jak se o děti postarat, s nástupem nejmladšího syna na střední školu a internát se rozhodla požádat o svěření synovců a neteří do vlastní péče.

V období, kdy Jana zvažovala možnost přijetí dětí do pěstounské péče, se o radu obrátila na sociální pracovnici, která jí nabídla uspořádat rodinnou konferenci. Jana se rozhodla, že tuto možnost využije a souhlasila s předáním svého telefonního kontaktu koordinátorovi RK.

Jana byla během přípravy na rodinné setkání velmi aktivní, sama zkontaktovala velké množství příbuzných a přátel, které požádala, aby se společně sešli a sestavili plán, jak zajistit správné fungování péče o děti. Celý proces rodinné konference brala jako součást vnitřní přípravy na svou budoucí roli pěstounky. Spolu s přáteli a rodinou diskutovala všechny důležité kroky svého rozhodnutí. Na samotném setkání si osobně potvrdila, že děti do péče opravdu chce. Jana v tu dobu žila se svým přítelem a mladším synem v bytě 2+1 a bylo potřeba promyslet, jak se připravit na péči o velkou sourozeneckou skupinu.

Otázka na konferenci zněla: Jak zajistit správné fungování pěstounské péče o Mirka, Lenku, Petru, Kristýnu, Tomáše, Kláru a Pavla?

Sociální pracovnice OSPOD stanovila také témata, která by měl plán obsahovat. Jedním z nich bylo, jak dobře zaopatřit a podpořit děti z hlediska jejich aktuálních potřeb a jak podpořit pěstounku (doučování, příprava do školy, pomoc s hlídáním dětí, nabídka dostatečného počtu volnočasových aktivit, organizace v případě návštěvy lékařů a dalších věcí).

---

[15] Plán i s podpisy koordinátor ve většině případů vyfotil a následně připojil k přepsanému plánu posílanému všem účastníkům rodinného setkání.

Rodina a přátelé velmi dobře s koordinátorkou rodinné konference spolupracovali. Podařilo se jim rychle domluvit na termínu a místu konání setkání. Dětský domov ochotně poskytl prostor, kde se děti setkaly s koordinátorkou a mohly být vyslyšeny a připraveny na rodinné setkání. Koordinátorka s dětmi vyrobila krásné pozvánky na setkání. Děti se na setkání těšily, vnímaly celou organizaci rodinné konference jako výjimečnou událost. Rodina i velká skupina Janiných přátel byli velice dobře motivováni, chtěli Janu v jejím plánu podpořit, nakonec se sešlo celkem 35 lidí. Pozvána byla i maminka dětí, která ale nepřišla, otec poslal z vězení dopis, ve kterém vyjádřil poděkování a podporu své sestře. Všichni na setkání přišli s nějakou nabídkou, každý chtěl podle svých možností přispět a zvýšit pro děti šanci vyrůstat opět v rodině. Na žádost Jany se úvodní části setkání zúčastnila také pracovnice z neziskové organizace, která doprovází pěstounské rodiny. Tato odborná pracovnice poskytla konkrétní informace o výkonu pěstounské péče, které následně účastníci využili při tvorbě plánu. Jana se cítila podpořena a posilněna ve svém odhodlání podat si žádost o svěření dětí do náhradní rodinné péče a rozhodla se poohlédnout se po větším bydlení. Přátelé a příbuzní nabídli Janě ohromnou podporu a praktickou pomoc, která se týkala hlídání dětí, hledání bydlení, klavírní výuky, nabídky ošacení, ale také pečení dortů na narozeniny, stříhání vlasů dětem, darování nábytku a výživového poradenství pro nejmladšího synovce, který má bezlepkovou dietu.

Na konci setkání rodina představila vytvořený podrobný plán, který sociální pracovnice s radostí přijala s komentářem, že tvorbu takového plánu by sama s Janou nikdy nezvládla. Sociální pracovnice měla možnost vidět, že Jana nebude na svoji budoucí náročnou roli sama.

Děti se velice těšily na závěr setkání, protože si s kamarády přichystaly oslavu narozenin nejmladší sestry, nechyběl sladký dort, dárky a společný tanec.

Účastníci setkání vytvořili plán, který rodina zpočátku mohla naplňovat pouze o víkendech, protože ještě nějaký čas trvalo, než soud rozhodl o svěření všech sedmi dětí do pěstounské péče. Janu a jejího přítele ještě čekaly velké obtíže při shánění bytu pro svoji novou velkou rodinu, děti však již měly jistotu, že o jejich budoucnost bude postaráno. Snahu výjimečné ženy, která se rozhodla poskytnout domov sedmi dětem, ocenila i jedna z nadací, která na žádost sociální pracovnice podpořila rodinu finančně (podkladem žádosti byl vytvořený plán rodiny).

Jana nadále spolupracuje se sociální pracovnicí OSPOD a s neziskovou organizací, která ji v pěstounské péči doprovází.

PŘÍBĚH

Naplňování rodinných plánů

Jedním z hlavních cílů pilotního projektu rodinných konferencí bylo podpořit širokou rodinu k vytvoření rodinného plánu, který pomohl vyřešit problémy identifikované sociálním pracovníkem jako ohrožující bezpečí dítěte. S realizací naplánovaných kroků je třeba začít co nejdříve po rodinné konferenci, aby nedošlo ke ztrátě motivace rodiny. Výsledky zahraničních výzkumů ukazují, že pro mnohé rodiny i odborníky je po absolvování konference obtížné začít plán skutečně realizovat. Za důležitý mezník je považován odstup jednoho měsíce, kdy měl koordinátor zavolat aktivnímu členu rodiny, aby zjistil, jak pokračuje realizace plánu. Tento telefonát slouží k motivaci rodiny[16], aby pokračovala v naplňování svého rozhodnutí, neslouží k výzkumu ani zjišťování skutečného stavu. Nemělo by jít o funkci kontroly, ale spíše podpory rodiny v naplňování plánu.[17]

Pro analýzu naplňování rodinných plánů v rámci pilotního projektu bylo využito Hodnoticích dotazníků, které na požádání administrátorů po třech měsících od uskutečnění konference vyplňovali pracovníci OSPOD, aby zhodnotili rodinnou konferenci ze svého pohledu a odstupu čtvrtletí.[18]

---

[16] *Např. tomu, kdo představoval plán, kdo se během přípravy ukázal jako rodinný organizátor, kdo je uveden, že se zapojí, pokud bude třeba provést v plánu změnu, apod.*

[17] *Informace, které koordinátor získal, nebyly dokumentovány. Tudíž ani využity k evaluaci.*

[18] *Pro účely výzkumu se v Nizozemí s účastníky spojí výzkumníci z Centrály Eigen Kracht za tři měsíce od konání konference a zjišťují, jak plán funguje.*

Dle informací dotazovaných sociálních pracovníků byly výstupy z rodinného plánu zapracovány do Individuálního plánu ochrany dítěte (IPOD), a to obdobně jako je tomu u výstupů z případových konferencí. Sociální pracovníci se zkušeností s rodinnou konferencí ve většině případů vyjadřovali spokojenost s jejím průběhem. Zdůrazňovali především aktivizaci rodin, rozšíření sociální sítě a posílení odpovědnosti při řešení situace v rodině. Z dotazníků, které pracovníci OSPOD vyplňovali po skončení rodinného setkání, vyplývá, že téměř všichni považovali vzniklý rodinný plán za realizovatelný se splnitelnými cíli, nebo alespoň za dostatečný.

Rozložení úloh vyplývající z rodinných plánů uskutečněných konferencí ukazuje, že většinu plánů na sebe přebírá rodina a její sociální síť. Jen minimum úkolů připadá na sociálního pracovníka a další odborníky sociálního systému.

Informace o naplňování plánů byly velice omezené. Ačkoli administrátor měl zajistit vyplnění formuláře po 3 měsících i s vyjádřením sociálního pracovníka, tak z 26 uskutečněných konferencí byly dostupné alespoň stručné informace o naplňování plánu pouze ze 7 konferencí (26 %). To bylo způsobeno především rozdílným přístupem k zaznamenávání naplňování plánů. Otázky v těchto formulářích se zaměřovaly na tyto oblasti:

• *Proběhl po RK ještě nějaký kontakt mezi Vámi a někým z rodiny?*
Z odpovědí vyplývá, že v 6 případech sociální pracovník stále udržuje kontakt s rodinou a pouze v jednom případě již žádný kontakt neproběhl. Tyto kontakty se týkaly především sledování plnění plánu RK, opakovaných kontaktů s rodiči k upřesnění styku s dětmi, soudního dohledu, pravidelného kontaktu s ohledem na soudní proces.

• *Vyvstala v době po konání RK potřeba rodinný plán zrevidovat?*
Potřeba revidování plánu nebyla u 3 případů. Ve 4 případech dle odpovědí došlo k potřebě revidovat plán, a to z důvodů upřesnění termínů a úpravy styku s dětmi během prázdnin a svátků či neplnění úkolů ze strany některých členů rodiny.

- Z odpovědí na otázky týkající se dodržování a naplňování plánů a úkolů stanovených v rodinném plánu vyplývá, že více jak polovina úkolů byla plněna v termínu či alespoň s pozdějším termínem plnění. Tyto úkoly byly ve většině případů plněny členy rodiny a její sítě.
- V otázce, zda byla naplněna očekávání od RK, 5 ze 7 sociálních pracovníků odpovědělo, že ano.

Sociální pracovníci vyjadřovali své pocity z uskutečněné RK takto: „
Rodinná konference velmi rychle a efektivně vyřešila spor rodičů a následné rozdělení domácnosti.“

„Konání RK byla pro mne pozitivní zkušenost, i když byla menší v rámci účastníků. Bylo příjemné si ji osahat a zažít dynamiku rodiny.“

„Bylo velmi zajímavé pozorovat dynamiku skupiny a vidět, že „dobří“ lidé jsou i v dnešní době schopni a hlavně ochotni pomoci. Plán byl precizně a konkrétně vypracován, ale bohužel realizace se odsouvá na delší dobu.“

„… ukázalo mi to proces skupinové dynamiky a možnost předat kompetence rodině.“

V jednom případě sociální pracovnice vyjádřila nesplnění očekávání z toho důvodu, že RK dle jejího názoru spíše uškodila situaci v rodině:

„Rodinná konference rodině spíše uškodila. Došlo k úplnému přetrhání vazeb s širší rodinou, které byly před RK alespoň slabé. Příslušníci širší rodiny se postavili spíše proti rodičům dětí a usilují, aby děti v rodině nezůstaly. Domnívám se, že uspořádáním rodinné konference v této rodině bylo zjištěno, že rodinné konference nejsou vhodné pro rodiny multiproblémové a pro rodiny s dlouhodobými problémy, o jejichž řešení již bylo dříve usilováno.“

Jak je ale z uvedené citace zřejmé, tento „neúspěch“ rodinné konference byl spojen se špatným výběrem případu pro rodinnou konferenci, o kterém jsme se zmiňovali již kapitole věnované navrhování případů pro RK.

V jednom případě nebyla sociální pracovnice schopna uvést jasně, zda RK splnila, či nesplnila její očekávání, a zdůvodnila to takto:

> *„Uvedla bych, že očekávání bylo splněno tak na 50 %, jako nejpřínosnější vidím, že nezletilé děti měly alespoň jednou po dlouhé době možnost pozorovat své rodiče, jak se nehádají, neřvou na sebe a dokonce spolu prohodili několik vět před odjezdem domů z konference. Jiné závěry nejsou rodiče schopni plnit, a jakmile se vrátili všichni do domácího prostředí, jejich předsevzetí byla bezpředmětná a vše se vrátilo do starých kolejí.“*

6 LEGISLATIVNÍ RÁMEC

Současné právní normy rodinné konference výslovně neupravují, nicméně v řadě z nich lze shledat podporu pro jejich využívání – ať už se jedná o deklarované právo na rodinný život, či na právo dítěte sdělovat vlastní názor.

V následujícím textu jsou vyjmenovány mezinárodní smlouvy a české zákony, kde mohou být rodinné konference dílčím naplňováním jejich obsahu.

Mezinárodní smlouvy

Nejdůležitějším dokumentem je Úmluva o právech dítěte, která byla přijata 1. listopadu 1989 na půdě OSN a její platnost je od 1. 9. 1990. Naše republika ji podepsala hned první den platnosti a následně ji ratifikovala. Úmluva o právech dítěte vychází ze zásady „Tři P“: „*provision*“, zahrnující přežití a rozvoj dětí, zajišťování či zabezpečování vývoje dětí, „*protection*“, neboli ochrana dětí a „*participation*“, tedy účast dětí na životě společnosti a jejich právní subjektivita. Úmluva o právech dítěte ukládá státům mimo jiné povinnost při všech činnostech týkajících se dítěte brát v úvahu plně a přednostně jeho zájmy.

Čl. 3 Úmluvy deklaruje právo dítěte se svobodně vyjadřovat ke všem záležitostem, které se jej dotýkají, čl. 12 Úmluvy pak říká, že „*státy… zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni. Za tímto účelem se dítěti zejména poskytuje možnost, aby bylo vyslyšeno v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká, a to buď přímo, nebo prostřednictvím zástupce anebo příslušného orgánu, přičemž způsob slyšení musí být v souladu s procedurálními pravidly vnitrostátního zákonodárství.*“

Tento princip však doposud není v České republice, zejména v rámci soudního systému, zcela osvojen. I přes deklarované právo dítěte na informace a vyjádření svého názoru je stále možné setkat se s dětmi, které nevědí, že je o nich vedeno nějaké řízení. Zjišťování názoru dítěte je oblastí, která vyžaduje od soudců a pracovníků OSPOD značné zkušenosti, znalost dětské psychiky a schopnost získat si důvěru dítěte. Kompetentní osoby se proto tomuto náročnému procesu mnohdy snaží vyhnout s odůvodněním, že by to dítě zatěžovalo, popřípadě jej provádějí s formalistickým přístupem (Bittner, 2007).

Dalším dokumentem je **Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod** (Evropská úmluva, publikována pod č. 209/1992).[19] Článek 8 deklaruje právo na respektování soukromého a rodinného života:

1. Každý má právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence.
2. Státní orgán nemůže do výkonu tohoto práva zasahovat kromě případů, kdy je to v souladu se zákonem a nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země, ochrany pořádku a předcházení zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných.“

[19] *Dostupné z: http://www.euroskop.cz/gallery/2/772-umluva_o_ochrane_lidskych_prav_a_svobod.pdf*

Z hlediska výkladů jednotlivých článků Úmluvy je také důležitá **judikatura Evropského** soudu pro lidská práva, která je konkretizuje.

Ústavní předpisy České republiky

Listina základních práv a svobod[20], která je součástí ústavního pořádku ČR, v čl. 32 odst. 4 deklaruje: „Péče o děti a jejich výchova je právem rodičů; děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona." Výklad jednotlivých článků lze nalézt v **judikatuře Ústavního soudu ČR.**

Zákonné normy

Novela zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, ukládá povinnost pravidelně vyhodnocovat situaci dítěte a jeho rodiny a zpracovávat na základě vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny individuální plán ochrany dítěte. To v součinnosti s rodiči nebo jinou osobou odpovědnou za výchovu dítěte a za účasti odborníků, kteří se podílejí na řešení problému dítěte a jeho rodiny. Tato novela také ukládá pro řešení konkrétních situací ohrožených dětí a jejich rodin povinnost pořádat případové konference. Od rodinných konferencí se však zásadně liší tím, že na setkání je po celou dobu přítomen facilitátor.

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí (359/1999 Sb.) ve znění pozdějších předpisů pak upravuje následující:
§ 8 odst. 2
Dítě, které je schopno formulovat své vlastní názory, má právo pro účely sociálně-právní ochrany tyto názory svobodně vyjadřovat při projednávání všech záležitostí, které se ho dotýkají, a to i bez přítomnosti rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte. Vyjádření dítěte se při projednávání všech záležitostí týkajících se jeho osoby věnuje náležitá pozornost odpovídající jeho věku a rozumové vyspělosti. Při své činnosti bere orgán sociálně-právní ochrany v úvahu přání a pocity dítěte s přihlédnutím k jeho věku a vývoji tak, aby nedošlo k ohrožení nebo narušení jeho citového a psychického vývoje.

§ 9a odst. 2
Opatření sociálně-právní ochrany musí být zvolena tak, aby na sebe navazovala a vzájemně se ovlivňovala. Při výkonu a realizaci opatření mají přednost ta, která zabezpečí řádnou výchovu a příznivý vývoj dítěte v jeho rodinném prostředí a není-li to možné v náhradním rodinném prostředí; při tom se postupuje s využitím metod sociální práce a postupů odpovídajících současným vědeckým poznatkům.

Ustanovení § 10 odst. 3 pak ukládá obecnímu úřadu s rozšířenou působností následující povinnosti, které se již vztahují ke konkrétním postupům:

d) zpracovat na základě vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny podle písmene c) individuální plán ochrany dítěte, který vymezuje příčiny ohrožení dítěte, stanoví opatření k zajištění ochrany dítěte, k poskytnutí pomoci rodině ohroženého dítěte a k posílení funkcí rodiny a stanoví časový plán pro provádění těchto opatření, a to ve spolupráci s rodiči nebo jinou osobou odpovědnou za výchovu dítěte, dítětem a odborníky, kteří se podílejí na řešení problému dítěte a jeho rodiny
e) pořádat případové konference pro řešení konkrétních situací ohrožených dětí a jejich rodin, a to ve spolupráci s rodiči a jinou osobou odpovědnou za výchovu dítěte, dalšími přizvanými osobami, zejména zástupci škol, školských zařízení, zařízení poskytovatelů zdravotních služeb, orgánů činných v sociální oblasti, orgánů policie, státních zástupců, odborných pracovníků v oblasti náhradní rodinné péče, poskytovatelů sociálních služeb a pověřených osob; pro účast na případové konferenci platí § 38 odst. 7 obdobně

[20] *Dostupné z: http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html*

K oběma byla vydána i návodná metodická doporučení MPSV. V prvním Metodickém doporučení 3/2009 k vytvoření individuálního plánu péče o dítě[21], je jako v jediném dokumentu zmínka o rodinných konferencích:

(3) „…Sociální pracovník používá pro vyhodnocení situace, přípravu plánu a průběžné konzultace a diskuse s rodinou, dítětem a dalšími stranami různé metody a nástroje. Může se jednat například o případovou konferenci, kdy jsou do konzultačního procesu zapojeny všechny zainteresované strany (dítě, rodiče, širší rodina, škola, lékař, psycholog, policie apod.). Může jít také o svolání tzv. rodinné konference, což je moderní metoda, kdy v indikovaných případech diskutuje o další péči o dítě široká rodina a navrhuje řešení situace tak, aby dítě mohlo zůstat v jejím středu." Současná legislativa využívání rodinných konferencí tedy konkrétně neupravuje, jejich využíváním však pomáhá naplňovat jednotlivé body výše uvedených norem, zejména právo na rodinný život a právo dítěte vyjadřovat vlastní názor a respekt k němu. Rodinné konference nás vrací k nejstaršímu způsobu podpory rodiny z vlastních zdrojů, který je naprosto přirozený a nepotřebuje zákonné úpravy. Ty by v současné chvíli mohli pomoci s rozšiřováním a častějším využíváním rodinných konferencí, zejména ze strany orgánů péče o dítě, které mnohdy tomuto přístupu nedůvěřují.

Po vzoru Nového Zélandu či Kanady je možné ukotvit metodu rodinných konferencí do zákona o sociálně-právní ochraně dětí či obdobné zákonné normy. V České republice však doposud nevznikla a možná ani nevznikne potřeba rodinné konference zakotvit do právního rámce. Důvodem může být to, že na ně nahlížíme spíše jako na východisko práce než na metodu. Přestože způsob jejich přípravy a realizace má jasně stanovené postupy, neukazuje se zatím nutné ukotvit je v právních předpisech. Dalším z důvodů, pro které se zřejmě diskuze o nutnosti právního zakotvení nevede, je jejich poměrně malé využívání.

Budeme-li se na rodinné konference dívat jako na východisko plně respektující a podporující samostatné rozhodování rodiny a jako na jednu z nabídek řešení, které můžeme rodině předkládat, pak jejich rozšíření není otázkou právního zakotvení, ale chuti nebo i odvahy pracovníků OSPOD a dalších institucí je využívat. Rodinné konference jsou založeny na principu využívání občanských práv s cílem minimalizovat zásah státu do života rodiny.

7 SOUHRN HLAVNÍCH ZJIŠTĚNÍ A PŘÍKLADŮ DOBRÉ PRAXE

V této části práce budou postupně představena hlavní zjištění na základě výsledků evaluační analýzy. Jedná se o zjištění, která negativně ovlivnily jinak pozitivní efekty spojené s využíváním rodinných konferencí, nebo o příklady dobré praxe, jejichž všeobecná aplikace by mohla přispět ke zvýšení celkové využitelnosti tohoto přístupu. Vzhledem k tomu, že řada zjištění dle našeho názoru vyžaduje větší pozornost, jsou níže shrnuty hlavní problémové okruhy (i s vazbou na příklady dobré či špatné praxe), na které evaluace v samotném textu poukazuje.

Cílem je navržení doporučení pro efektivní nastavení a uplatnění tohoto přístupu v českém prostředí tak, aby se tento přístup stal účinným při práci s ohroženými rodinami a při poskytování sociálně-právní ochrany dětí. Tato doporučení by měla přispět k postupnému naplňování a zkvalitňování hlavního poslání rodinných konferencí v České republice. Vybrána byla pouze hlavní doporučení, a to taková, která lze formulovat s ohledem na rozsah a zaměření evaluace. Vzhledem k tomu, že podrobnější návrh řešení (doporučení) u těchto okruhů překračuje rámec této evaluace, lze zde pouze doporučit provedení následné podrobné analýzy a případně přijmout patřičná nápravná opatření.

[21] *Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/7267/Metodicke_doporuceni_MPSV_c-3.pdf*

Propagace metody

Pro větší využívání RK v práci s ohroženými dětmi a jejich rodinami by mělo být rozšířeno obecné povědomí o RK na všech úrovních. Rodinné konference jsou doposud málo propagovaným přístupem sociální práce. Je ho proto potřeba šířit zejména na odděleních sociálně-právní ochrany dětí po celé České republice, dále na soudech, krajských úřadech a v dalších institucích.

Širší propagace by měla směřovat nejen k odborné veřejnosti, ale i do obecného povědomí. Za tímto účelem je třeba zpracovat informační materiály seznamující s přístupem RK a možnostmi užití (letáky, mediální kampaň v tisku, rádiu či televizi atd.). Tyto materiály usnadní představování a nabízení přístupu rodinám. Rodinní příslušníci tak získají další prostředek k seznámení se s podstatou RK i jejím průběhem, což by mohlo napomoci odstranění obav a usnadnění jejich rozhodování, zda RK využít.

Navýšení počtu rodin v cílové skupině

Významným limitem navrhování většího počtu případů pro rodinnou konferenci bylo nastavení pilotního projektu, kdy RK byly organizovány výhradně na základě návrhu sociálního pracovníka OSPOD zapojeného do pilotního projektu. Tím byly významně omezeny další možné zdroje případů vhodných pro RK.

Vyššímu počtu navržených případů a rozvoji rodinných konferencí by prospělo rozšíření možnosti navrhování případů pro RK z OSPOD na další aktéry oblasti sociální péče, jako jsou organizace, které poskytují rodinám sociální služby, zařízení ústavní výchovy, školská zařízení, pediatři nebo samotní členové rodin. Zkušenosti sociálních pracovníků ukázaly, že při zavádění RK je snazší nabízet je spíše rodinám v počátečním stádiu problémů, které ještě nemusí být v evidenci OSPOD. Rozšíření zadavatelů tak může znamenat podchycení problémů v rané fázi.

Školení aktérů RK

Z výzkumu vyplývá, že proškolení aktéři RK byli z velké části spokojeni s obsahem a průběhem školení, především s jeho teoretickou částí. Postrádali však větší důraz a prostor pro praktickou stránku školení. Dostatečný prostor by měl být věnován kvalitní přípravě všech účastníků RK, jinak by se z rodinných konferencí mohla stát pouze narychlo svolaná setkání, na kterých účastníci nebudou dostatečně znát svou roli a jen s obtížemi budou hledat možnosti řešení složité situace. Smyslem přístupu RK není pouhé formální využívání metody.

Součástí **školení koordinátorů RK** by měly být semináře zaměřené na prohlubování schopností aktivního naslouchání, efektivní komunikace či koučinku, které jsou nezbytné pro motivaci a efektivní spolupráci se členy rodiny a jejího blízkého okolí. Koordinátoři zmiňovali potřebu školení zaměřeného na praktické řešení situací, které mohou v rámci jednání s rodinou a odborníky vzniknout, dále na téma jak „rozmluvit“ a motivovat rodinné příslušníky. Velice by uvítali možnost si prostřednictvím různých cvičení a aktivit tyto situace vyzkoušet a v praxi natrénovat. Školení koordinátorů by mělo poskytovat dostatečný čas pro vyhodnocení vhodnosti kandidátů pro práci koordinátora RK, včetně absolvování rodinné konference (ideálně do 1 měsíce po úvodním školení) jako součásti úspěšného absolvování školení.

V rámci **školení administrátorů RK** by bylo vhodné se více zaměřit na metodickou část, která by se věnovala praktické stránce práce administrátora v českém prostředí. Administrátoři postrádali především informace o řadě konkrétností z praxe administrátora RK a praktické procvičení obtížných situací, se kterými se mohou setkat (například otázka podpory koordinátorů, odkrývání mlčenlivosti, neutrality koordinátora, „dotahování“ plánů, zpětného hodnocení atd.). Dále by se školení mělo zaměřit na způsoby motivace pracovníků OSPOD a jejich informovanosti o možnostech užití přístupu rodinných konferencí jako nástroje sociálně-právní ochrany ohrožených dětí a jejich rodin. Další oblastí, jež by napomohla administrátorům při jejich práci, je možnost setkávání a vzájemného poznání s koordinátory, které budou mít pod sebou, což by usnadnilo následné přidělování koordinátorů k jednotlivým případům.

V případě **školení sociálních pracovníků** je třeba klást důraz na praktickou stránku využití rodinných konferencí v běžné praxi. Ze zjištění výzkumu plyne, že informovanost pracovníků OSPOD o principech a postupech rodinných konferencí nebyla, alespoň v počátcích implementace metody, dostatečná. Proškolení pracovníků OSPOD by mělo být zaměřeno nejen na seznámení s přístupem rodinných konferencí, ale také na jejich praktické využití jako nástroje sociálně-právní ochrany dětí. Součástí by se mělo stát sdílení

příkladů dobré praxe s pracovníky OSPOD, kteří již rodinné konference běžně využívají ve své práci s rodinou, dále praktické ukázky jednání s rodinou a navrhování možnosti využití RK. Školení by mělo být více zaměřeno na tyto otázky:

- Kdy je vhodné navrhnout a využít RK pro řešení problému ohroženého dítěte a rodiny?
- Jak správně vybrat vhodný případ pro RK?
- Jak metodu představit a motivovat rodinu k jejímu využití?
- Jak rodinu podpořit při naplňování rodinného plánu?

Otázkou je i vytvoření platformy (např. jednotného informačního webu), která by přehledně informovala o RK, včetně aktuálních školeních a kurzech. Jedním z jejích účelů by bylo vytvoření místa pro zprostředkování zkušeností jednotlivých pracovníků. Užitečná by byla možnost vyzkoušet si tyto kroky například prostřednictvím různých cvičení či výukových videí.

RK jako běžný způsob práce v oblasti sociálně-právní ochrany dětí

Jedním z cílů tohoto pilotního projektu bylo zavedení RK jako běžného nástroje sociálně-právní ochrany ohrožených dětí a jejich rodin. Z výzkumu vyplývá, že rodinné konference často nebyly chápány jako součást běžné práce, naopak byly vnímány jako práce navíc, především v souvislosti s účastí na setkáních rodiny, která se velice často konala o víkendu, tedy mimo běžnou pracovní dobu. Proškolení pracovníci se setkávali se skepsí vůči této metodě a absencí podpory pro praktikování metody, ať už ze strany vedení OSPOD, či od samotných kolegů.

Pro mnoho pracovníků OSPOD je stále poměrně neznámým přístupem a byla cítit potřeba zvyšovat povědomí o RK na poradách celého oddělení. Sociální pracovníci by měli být povzbuzováni a podporováni k využívání rodinných konferencí v běžné práci.

Výběr rodin pro RK

Na základě evaluace je zřejmé, že je třeba klást důraz na správný výběr případů pro RK. Právě v této fázi mělo mnoho sociálních pracovníků problémy, což mělo za následek malý počet navrhovaných případů pro RK a nízké využívání rodinných konferencí. Výzkum prokázal, že nevhodně zvolený případ měl často za následek ztrátu motivace sociálního pracovníka a obavy z užívání přístupu rodinných konferencí.

Z výzkumu vyplývá, že v mnoha případech byly RK ze strany OSPOD považovány za nástroj řešení složitých problémů a dlouhotrvajících sporů. Zkušenosti z pilotního projektu však ukázaly, že je výhodnější při zavádění RK vybírat spíše rodiny v počátečním stádiu problémů, kdy včasné uspořádání RK plní preventivní funkci. V ideálním případě by RK měla předcházet všem dalším způsobům řešení kritické situace v rodině. RK je proto výhodné nabízet rodinám, které jsou čerstvě v evidenci OSPOD, nebo u rodin v dlouhodobé evidenci OSPOD, u nichž došlo k výrazné změně (např. nástup výkonu trestu rodiče, stěhování, nové zaměstnání rodiče…). Sociální pracovníci by tak měli v případě, že se v rodině něco děje, nabízet RK jako první možnost řešení, nikoli jako poslední.

Sociální pracovníci by měli být povzbuzováni a podporováni k promýšlení vhodnosti případů pro RK již na počátku vyhodnocování nepříznivé situace v rodině. V této fázi je velice důležité, aby sociální pracovník využíval možnosti konzultace s administrátorem, se kterým může prodiskutovat vhodnost případu pro RK. Z výzkumu vyplývá, že mnoho pracovníků na tuto možnost zapomnělo nebo si jí nebylo vědomo a následně pak z obav ze špatného výběru případu žádnou RK neuskutečnili, a to i přes chuť konferenci uspořádat.

Praxe

Pracovníci OSPOD často zmiňovali nedostatek praxe jako jeden z důvodů malého využívání RK. Během pilotáže RK se teprve učili s přístupem pracovat a na počátku si nevěděli rady s tím, kdy a jak RK využít. Pro svou práci by tak potřebovali možnost sdílení příkladů dobré praxe a užší spolupráci s dalšími kolegy, kteří RK využívají prezentování konkrétních RK a jejich výstupů, možnost sdílení pozitivních i negativních zkušeností, jak postupovat, čemu se vyvarovat atd.

Časová náročnost RK

Častou výtkou byla dlouhá časová prodleva mezi poptáním RK a samotným uskutečněním rodinného setkání. Mnoho z nich poukazovalo na to, že kvůli dlouhé časové prodlevě u RK raději upřednostňují případové konference. Tyto výhrady však často souvisely s výběrem složitých a akutních případů pro RK. Je však nutné si uvědomit, že RK nejsou prostředkem krizové intervence. Naopak, je to proces, který potřebuje čas, jelikož je třeba setkání dobře připravit. Spěch může vést k nedostatečné přípravě rodinných příslušníků, která může zapříčinit obavy, nejistotu a to, že se příslušníci rodiny nedostaví. Na druhé straně by se ale přípravy neměly zbytečně protahovat, což se v rámci pilotního programu několikrát stalo. Průměrná doba od navržení případu po uskutečnění rodinného setkání v rámci pilotního projektu činila 49 dnů, jako optimální se osvědčilo 4–6 týdnů.[22]

Nastavení spolupráce

Kvalitativní šetření také odhalilo nízkou obeznámenost aktérů RK (zejména pracovníků OSPOD) s průběhem rodinné konference a především s kompetencemi jednotlivých rolí. Je proto třeba jasně vymezit, jaké jsou jejich kompetence, úkoly, práva a povinnosti. Úspěch rodinných konferencí je založen na úzké spolupráci všech aktérů. Z toho důvodu je nezbytné, aby každý aktér věděl nejen, co má dělat, ale i na koho se v případě potřeby může obrátit.

Prostředí pro uskutečnění rodinného setkání

Ze zkušeností vyplývá, že rodinná setkání by měla probíhat v neutrálním a bezpečném prostředí pro uspořádání rodinného setkání. V rámci pilotního projektu se osvědčila komunitní či rodinná centra, restaurace, prostory jiných neziskových organizací či jiná pro rodinu bezpečná místa. Dále by měl být zajištěn dostatečný čas pro uskutečnění setkání. Z výzkumu vyplývá, že průměrný čas celého rodinného setkání činí necelé 4 hodiny.

Využití rodinných plánů

Ačkoli jsou sociální pracovníci požádáni, aby schválili rodinný plán před jeho uskutečněním, mají jen omezenou roli v jeho utváření. Rozhodující roli zde hraje rodina. Fakt, že se rodinní příslušníci podíleli na hledání řešení, zvyšoval motivaci členů rodiny k jeho naplňování.

Ze zkušeností vyplývá, že s realizací naplánovaných kroků je třeba začít záhy po rodinné konferenci, aby nedošlo ke ztrátě motivace rodiny. Pro mnohé rodiny bylo po absolvování konference obtížné začít plán skutečně realizovat. Za tímto účelem se osvědčil telefonát koordinátora aktivnímu členu rodiny s odstupem jednoho měsíce, v rámci nějž je rodina podpořena v jeho naplňování.

Sociální pracovníci se zkušeností s rodinnou konferencí ve většině případů vyjadřovali spokojenost s jejím průběhem. Zdůrazňovali především aktivizaci rodin, rozšíření sociální sítě a posílení odpovědnosti při řešení situace v rodině. Z dotazníků, které pracovníci OSPOD vyplňovali po skončení rodinného setkání, vyplývá, že téměř všichni považovali vzniklý rodinný plán za realizovatelný se splnitelnými cíli, nebo alespoň za dostatečný. Výstupy z rodinného plánu byly často zapracovány do Individuálního plánu ochrany dítěte (IPOD), tedy obdobně, jako je tomu u výstupů z případových konferencí.

Rozložení úloh vyplývající z rodinných plánů uskutečněných konferencí ukazuje, že většinu plánů na sebe přebírá rodina a její sociální síť. Jen minimum úkolů připadá na sociálního pracovníka a další odborníky sociálního systému. Rodinných konferencí se v rámci pilotního projektu účastnilo průměrně téměř 10 účastníků na konferenci. To znamená, že sociální pracovník získal, díky rodinné konferenci, do svého týmu 10 kolegů, kteří se podílejí na hledání řešení krizové situace v rodině a jeho následném naplňování.

Vykazování výstupů RK

Na základě provedené analýzy vykazování výstupů z RK se ukazuje, že především zpočátku nebyly vykazovány všechny sledované indikátory týkající se průběhu rodinné konference, respektive rodinného setkání jako takového (Zápisy z RK, Hodnoticí dotazníky, Rodinný plán revize rodinných plánů…). Toto vykazování je přitom předpokladem pro následnou úspěšnou evaluaci. Je třeba řádně nastavit mechanismus získávání

[22] *Nejkratší příprava RK v rámci projektu trvala 25 dnů od navržení případu po uskutečnění rodinného setkání. Nejdelší příprava RK zabrala celkem 88 dnů.*

zpětné vazby od účastníků konference a utvořit systém, kde bude jasné, kdo a kdy má co vyplňovat. Proces sběru informací a výstupů z rodinných konferencí by tak měl být lépe přizpůsoben možnostem jednotlivých účastníků. Je například nutné vyjasnit, na jakou adresu je možné zasílat hodnoticí dotazníky, aby byla zachována neutralita koordinátora.

Evaluace RK

Vzhledem ke krátkému časovému období trvání pilotního programu nebylo možné sledovat a hodnotit dlouhodobé dopady RK na řešení situace ohrožených dětí. Doporučujeme proto provedení podrobných analýz zaměřených především na dlouhodobé dopady. To však bude možné uskutečnit až v době, kdy budou rodinné konference zaběhnutým přístupem v sociální práci a budou k dispozici data z více konferencí a od více respondentů. Zde je také nutno si ujasnit, kdo a v jakém časovém rozsahu bude evaluaci zpracovávat. Otázkou je, zda by zpětné vazby a evaluaci neměl průběžně zpracovávat tým nezávislý na RK, jako je tomu v Nizozemí. Odpadla by tak administrativní zátěž pro administrátory.

Budou-li rodinné konference i nadále rozvíjeny, bylo by vhodné (po rozumném časovém odstupu, např. 3 až 5 let) podpořit realizaci evaluačního výzkumu, který se bude moci, díky většímu časovému odstupu, soustředit nejen na relevanci, efektivitu a účinnost programu, ale i na identifikaci jeho dopadů a užitečnosti. Toto hodnocení by se mělo zaměřit i na dopady, které se nemohly v prvních dvou letech zavádění rodinných konferencí projevit.

Další možnosti využívání RK

Příklady ze zahraničí potvrzují, že přístup rodinných konferencí má potenciál rozvoje i v dalších oblastech, nejen v oblasti péče o ohrožené děti a jejich rodinu. Konference se začaly pořádat v celé řadě oborů, např. v sociální péči, vzdělávání a zdravotní péči. Přístup rodinných konferencí výrazně ovlivnil např. oblast restorativní justice.[23] Metodu lze uplatnit kdykoli, kdy je třeba učinit rozhodnutí, která mají dopad na rodiny a jejich okolí (např. péče o seniory atd.).

Budoucí organizace RK

Aby se přístup RK mohl dále rozvíjet, je třeba zajistit podmínky umožňující pořádání rodinných konferencí. Je třeba nalézt odpovědi na otázku, kdo bude zodpovědný za školení, koordinaci a podporu všech aktérů a procesů, záznam dat a zpracování informací. Předpokladem pokračování ve využívání RK v systému SPOD v ČR je podle dotazovaných vytvoření platformy pro zajištění kvality práce administrátorů a koordinátorů RK. Tou by mohla být například asociace administrátorů a koordinátorů RK. Podle vyjádření několika respondentů by bylo výhodné, kdyby v budoucnu byli administrátoři a koordinátoři sdruženi buď pod jednotlivými kraji, nebo pod organizací s celostátní nebo krajskou působností. Z rozhovorů se jeví, že pro administrátory a koordinátory samotný způsob jejich sdružování není tak zásadní otázkou jako způsob, jakým by měla být v budoucnu podporována kvalita jejich práce.

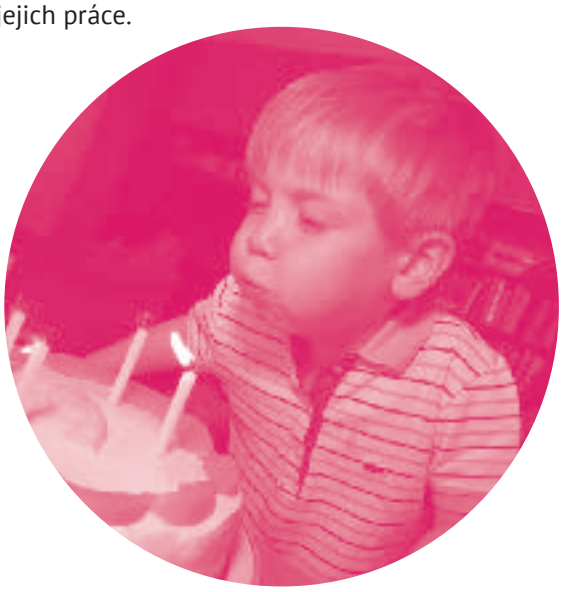

[23] *Jedná se o způsob řešení, kdy pachatelé a oběti, včetně svých rodin a všech osob dotčených daným prohřeškem, společně řeší, co se stalo, jak byly jednotlivé osoby dotčeny a co by se nyní mělo udělat. Tento přístup má překvapivé výsledky při řešení problémů a obnově vztahů.*

8 ANALÝZA ÚČELNOSTI A VYUŽITELNOSTI RK V ČR

Analýza účelnosti

Účelem pilotního projektu rodinných konferencí bylo představení nového přístupu v práci s ohroženou rodinou. Na rozdíl od tradičních přístupů, ve kterých je klíčovou osobou při hledání řešení sociální pracovník, při rodinné konferenci je nositelem řešení široká rodina a jiné důležité blízké osoby. Tento přístup je reakcí na současnou prohlubující se krizi rodiny jako instituce. V běžných rodinách jsou v případě vzniku problému její členové schopni řešit kritickou situaci vlastními silami a z vlastních zdrojů v rámci rodinné sociální sítě. V současnosti však mnoho rodin nemá tyto přirozené mechanismy rozvinuté nebo jsou zablokované, což rodině brání ve využití vlastních sil pro řešení problému, který ohrožuje naplňování potřeb dítěte. Následkem toho si tyto rodiny často nejsou schopny v náročných životních situacích adekvátně pomoci.

Rodinné konference svým důrazem na respektující přístup k sebeurčení rodiny a k využití jejích vlastních zdrojů namísto autoritativního rozhodování institucí přináší nový rozměr do oblasti sociální péče. Díky rodinným konferencím se systém sociálních služeb dostává do partnerství s rodinami v rámci snah o docílení řešení problému.

Přístup rodinných konferencí se orientuje na rodinu a její silné stránky. Uznává, že členové rodiny se nejvíce znají a tím také mohou dosahovat rozhodnutí, jak problém řešit či které služby potřebují. Tento nástroj sociální práce zdůrazňuje fakt, že v první řadě jsou to rodiny, které nesou odpovědnost za své problémy a jejich řešení. Rodina tak získává možnost naplánovat vlastní řešení a aktivně ovlivnit kritickou situaci v rodině, ne jen čekat na další pomoc či rozhodnutí zvenčí.

Rodinné konference spočívají v tom, že do hledání řešení se co nejvíce zapojují lidé, kterých se problém týká. Každá rodinná konference je svým průběhem jedinečná, protože jsou to lidé, ne instituce, kteří pomáhají rodině při rozhodování, jak chce svou momentální situaci řešit. Při její přípravě je důležité zajistit, aby tento okruh kolem dítěte byl co nejširší děti, rodiče, prarodiče, další příbuzní, přátelé, sousedé, spolužáci, důležití známí tvořící širší rodinu kolem dítěte. Čím více lidí, tím více pohledů, porozumění a příležitostí přijít s nápadem či možnou pomocí. Cílem zavádění přístupu rodinných konferencí tak není jen využití nové metody sociální práce, nýbrž rozvoj celé společnosti skrze aktivizaci a posilování kolektivní odpovědnosti komunity a občanů při řešení problémů.

Existuje celá řada důležitých rozdílů mezi rodinnými konferencemi a dalšími rozhodovacími procesy v rámci sociálně-právní ochrany dětí:

- Rozhodující roli zde hraje rodina. Důraz je v rámci RK kladen na zodpovědnost a schopnost rodiny řešit své problémy vlastními silami. Tento důraz na rozhodování rodiny se nejvíce promítá do soukromého času rodiny, ústřední části RK. RK tak poskytuje příležitost rodičům a širší rodině převzít odpovědnost a starost o bezpečnost dítěte. Tento přístup je co nejvíce přizpůsoben potřebám rodiny, a ačkoli jsou sociální pracovníci požádáni, aby schválili rodinný plán před jeho uskutečněním, mají jen omezenou roli v utváření tohoto plánu.
- Proces rodinné konference je méně formální než běžné metody práce s ohroženými dětmi a rodinami (jako např. případová konference). Poskytuje rodinám a odborníkům zapojeným do věci příležitost potkat se v neformálním prostředí, kde mohou všechny strany otevřeně a s respektem diskutovat o problémech týkajících se péče o dítě.
- V rámci rodinných konferencí je podporována účast dítěte/dětí (tam, kde je to vhodné a uskutečnitelné), aby mohly být při utváření rodinného plánu vyslyšeny a vzaty v úvahu i jejich názory a zájmy. Pokud se dítě nemůže zúčastnit, jeho názory a potřeby je možné zprostředkovat jinou formou (dopisem, přetlumočením názoru dítěte prostřednictvím podpůrné osoby dítěte).
- Konference je doprovázena neutrální osobou – koordinátorem RK, jehož rolí je povzbudit rodinu ke spolupráci při hledání řešení za účelem zlepšení bezpečí a kvality života dítěte či mladého člověka. Dalším úkolem je také zajistit, aby spolu jednotlivé strany mluvily s respektem a v pozitivním smyslu.

Zkušenosti z pilotního projektu potvrzují, že samotné rodinné setkání a snaha rodiny o nalezení řešení působí jako uzdravující prostředek rodinných vztahů, spojuje rodinu a další důležité lidi, kteří jsou motivo-

vání rodině a dítěti pomoci. Slouží také jako významný posilující prostředek identity dítěte. Rodina může díky tomuto procesu získat zkušenost, že těžkosti v životě je možné řešit společným úsilím. Na základě zkušeností z pilotního projektu i z mnoha zemí světa lze předpokládat, že tento přístup plně respektující a podporující samostatné rozhodování rodiny bude v České republice čím dál více využíván jako nástroj sociální práce.

Analýza využitelnosti

Z analýzy vyplývá, že pilotní projekt přinesl množství příkladů dobré praxe a motivovaných pracovníků OSPOD, jejichž know-how je nutné využít pro celkové zkvalitnění uplatňování přístupu rodinných konferencí do budoucna.

Z výsledků analýzy vyplývá, že RK by měly být využívány pro řešení krizové situace v rodinách v počátečním stádiu problémů. Tyto rodiny jsou však spíše než v evidenci OSPOD v kontaktu s nestátními neziskovými organizacemi, rodinnými terapeuty, výchovnými poradci na školách, v mateřských či rodinných centrech apod. Pro další rozvoj rodinných konferencí by bylo přínosné rozšíření cílové skupiny z klientů OSPOD i na další instituce či neziskové organizace.

Ze zkušeností respondentů vyplývá, že je výhodné RK nabízet rodinám, které jsou čerstvě v evidenci OSPOD, nebo u rodin v dlouhodobé evidenci OSPOD, u nichž došlo k výrazné změně (např. nástup výkonu trestu rodiče, stěhování, nové zaměstnání rodiče atd.). To potvrzují i metodiky a zkušenosti ze zahraničí. Správný výběr případů pro RK a včasné uspořádání RK plní preventivní funkci, jelikož může zapůsobit na situaci rodiny dříve, než se „něco stane“. Sociální pracovníci by tak měli v případě, že se v rodině něco děje, nabízet RK jako první možnost řešení, nikoli jako poslední.

Konkrétní situace využitelné pro rodinné konference:

- když se rodina ocitne v rizikové situaci ohrožující bezpečnost, zdraví a vývoj dítěte (finanční problémy, potíže s bydlením, nemoc rodiče, vážné výchovné problémy dítěte, rodiny zanedbávající nebo nezvládající výchovu dětí, rodiny ohrožené chudobou, sociálním vyloučením, závislost na návykových látkách některého z rodičů aj.)
- když je nutné přijmout zásadní rozhodnutí v životě dítěte, např. posuzování návrhů na předběžné opatření, odebrání dítěte z rodiny
- při výchovných a školních potížích dětí, kdy je možné děti zapojit do rozhodovacího procesu a řešení, které se jich přímo dotýká
- když dítě přechází do nového prostředí a je třeba vytvořit plán přípravy dítěte na tuto změnu, např. nástup do ústavní výchovy, náhradní rodinné péče nebo naopak návrat dítěte z ústavní výchovy nebo náhradní rodinné péče do biologické rodiny, odchod z náhradní péče a osamostatnění na prahu dospělosti aj.
- když je dítě dlouhodobě umístěno mimo rodinu a je třeba průběžně vyhodnocovat podmínky umístění a hledat další možná řešení situace, tzv. revize nařízené ústavní výchovy
- u obtížných, nezdařených nebo selhávajících forem náhradní rodinné péče, např. výchovně náročná období dětí vyrůstajících v náhradních rodinách, pomoc rodinám s příbuzenskou formou náhradní rodinné péče, při riziku odebrání dítěte z náhradní rodinné péče

Výzkum ukázal, že je třeba klást velký důraz na organizaci první konference, která aktérům RK umožňuje tento přístup vyzkoušet „na vlastní kůži“. Mnoho z dotazovaných pracovníků OSPOD připustilo, že si pro první konferenci vybralo moc složitý případ, kdy bylo velice těžké rodinu namotivovat k uspořádání RK. To mělo za následek obavy a nedůvěru vůči využívání přístupu ze strany sociálních pracovníků. Z dosavadních poznatků lze usoudit, že pro první zkušenost s RK je vhodnější vybrat si méně komplikovaný případ. V případě nejistoty při výběru vhodného případu pro RK by měl sociální pracovník využívat možnosti konzultace s administrátorem.

Zkušenosti s realizací rodinných konferencí ukázaly, že tento přístup je efektivním způsobem, jak:

- získat reálný obraz o situaci a potřebách ohroženého dítěte v rodině
- bezpečně a ohleduplně komunikovat o potřebách a pocitech ohroženého dítěte
- získat informace o vzájemných vztazích, silných i slabých stránkách rodiny
- rozšířit bezpečný kruh okolo dítěte v ohrožení
- motivovat rodinu a její nejbližší okolí k aktivitě, osobní angažovanosti a spolupráci při hledání řešení ohrožení dítěte
- aktivizovat podpůrnou síť v okolí rodiny ve prospěch dítěte
- posílit identitu dítěte a pocit sounáležitosti s rodinou

ZÁVĚR

V rámci transformace systému péče o ohrožené děti a rodiny se MPSV coby zadavatel projektu začalo blíže zajímat o rodinné konference jako o jeden z inovativních přístupů pro práci s rodinou v ohrožení. Koncept rodinných konferencí přináší respektující přístup k sebeurčení rodiny a k využití jejích vlastních zdrojů při řešení problémů namísto autoritativního rozhodování institucí. Rodinné konference tak nabízejí nový model práce s rodinami, který může hrát důležitou roli v obnově a vytváření nových sociálních vazeb. Cílem tohoto pilotního projektu bylo zajistit kvalitní implementaci přístupu rodinných konferencí tak, aby se staly účinným nástrojem sociálně-právní ochrany dětí v České republice.

Tato evaluační zpráva hodnotí implementaci přístupu rodinných konferencí v rámci pilotního projektu MPSV. Evaluační výzkum byl založen na systematickém sběru dat jak kvantitativními, tak především kvalitativními metodami. Na základě těchto dat byla zjišťována účelnost a využitelnost tohoto přístupu pro systém péče o ohrožené děti. Zhodnocení zkušeností jednotlivých aktérů poskytlo velmi cenné příklady dobré praxe a ukázalo i na možná rizika zavádění RK. Ze zjištění této evaluace vyplývají doporučení, která by měla přispět k postupnému zkvalitňování a naplňování hlavního poslání rodinných konferencí v České republice.

Analýza představuje první hlubší rozbor přístupu rodinných konferencí v ČR, což je zohledněno při interpretaci získaných dat a při formulaci závěrečných doporučení. Doporučujeme, aby byl přístup znovu s určitým časovým odstupem (např. 3 až 5 let) zhodnocen. Toto hodnocení by se mělo soustředit nejen na relevanci, efektivitu a účinnost přístupu, ale i na identifikaci jeho užitečnosti a dopadů, které se nemohly v prvních dvou letech zavádění rodinných konferencí projevit. Doporučujeme spolupráci s výzkumnou agenturou, která by byla schopna průběžně hodnotit dopady přístupu a připravovala tak podklady pro další argumentaci a propagaci přístupu rodinných konferencí.

Výsledky prezentované v této evaluační zprávě ukazují několik zajímavých poznatků. Patří mezi ně poměrně vysoká míra spokojenosti všech účastníků s průběhem procesu rodinné konference. Aktéři je vesměs považují za velmi přínosné a inspirativní. Ve výzkumném vzorku byla jen velmi malá část rodin, které s průběhem konferencí a jejich zajištěním spokojeny nebyly.

Pro rodiny zapojené do projektu byl proces RK přínosný především v obnovení komunikace v rámci rodinného kruhu a blízkého okolí rodiny. Ukázalo se tak, že rodinné konference mají velký potenciál při řešení problémů v rodině díky zapojení širší rodiny a přátel. Díky respektujícímu a povzbuzujícímu jednání v průběhu celého procesu byly rodiny aktivizovány a motivovány k tomu, aby společnými silami hledaly vlastní možnosti řešení a zároveň si uměly říci o odbornou pomoc. Takto mohou zůstat zodpovědnými za své problémy a jejich řešení. Účastníci rodinných konferencí se tak stávají samostatnými občany, kteří jsou schopni činit vlastní rozhodnutí o tom, jak bude situace dítěte řešena či které služby potřebují pro řešení problematické situace.

Na základě zkušeností z průběhu pořádání rodinných konferencí, je zjevné, že rodiče skutečně jsou schopni spolu s okruhem rodinných příslušníků a přátel nést zodpovědnost za vlastní problémy a naplánovat postup jejich řešení. Velká většina rodin prostřednictvím RK dokázala vytvořit a realizovat dobrý a bezpečný plán na vyřešení problémové situace dítěte. Tyto rodiny byly schopny porozumět souvislostem problému, identifikovat svoje potřeby a dát je do souladu s požadavky sociálního systému. Řešení problému nalezená samotnou rodinou se ukázala jako efektivní alternativa k tradičním postupům sociální práce. Z výzkumu je patrné, že řešení, která rodiny v rámci procesu rodinných konferencí nacházely, byla jejími členy snáze přijímána. Tato řešení bývala pro dítě často citlivější než v případě tradičního zásahu ze strany sociálních pracovníků a dalších odborníků.

Pilotní projekt zavádění přístupu rodinných konferencí, jako každá novinka, s sebou přinesl i organizační nesrovnalosti, jistou nedůvěru a mnoho otázek. Výzkum ukázal, že mnoho problémů souvisejících s implementací tohoto přístupu má původ v nedostatečné informovanosti o RK. Při kvalitativním šetření se opakovaně ukazovalo, že rodiny často postrádaly informace týkající charakteristiky a postupů RK, což mělo vliv na jejich počáteční nedůvěru vůči rodinným konferencím. Malá informovanost a nízká míra porozumění se ukázala jako překážka jejich dalšího využívání. Je třeba tento přístup podporovat a propagovat jak

mezi odbornou veřejností (OSPOD, města, kraje, soudy, školská zařízení), tak mezi laiky, aby se jako moderní přístup práce s rodinou dostaly do širokého povědomí a staly se běžným způsobem práce s ohroženými rodinami.

Analýza rozhovorů s aktéry RK ukázala na problémy související s nedostatečným vyjasněním kompetencí jednotlivých rolí v procesu RK. Metodická neukotvenost a odlišné vnímání RK jako nástroje práce s ohroženou rodinou vedly ke vzniku mnoha nesrovnalostí a komplikací. Ze zjištění výzkumu plyne, že informovanost pracovníků OSPOD nebyla minimálně v počátcích implementace dostatečná. Tito pracovníci sice prošli školeními v počátku pilotáže, avšak kvalitativní šetření ukázalo, že přijali metodu velice odlišně. Pracovníci OSPOD přitom hrají velice důležitou roli v procesu rodinných konferencí, jelikož včasný výběr případu pro rodinnou konferenci je zásadním krokem pro celý proces RK. Nedostatečná informovanost pracovníků OSPOD o přístupu a kompetencích jednotlivých aktérů spolu s nedostatkem praktických zkušeností sehrály zásadní roli v poměrně nízkém počtu případů navržených pro rodinné konference. Důraz by měl být tedy kladen především na důkladné seznámení pracovníků OSPOD s podstatou rodinných konferencí, s možnostmi jejich využití v práci s ohroženou rodinou a na nastavení spolupráce s ostatními aktéry procesu RK. Práce sociálních pracovníků by měla být podpořena sdílením dobré praxe od kolegů, kteří již mají dobré zkušenosti s rodinnými konferencemi.

Ze zkušeností z realizace rodinných konferencí v rámci pilotního projektu vyplývá, že existuje množství příkladů dobré praxe a motivovaných pracovníků OSPOD, které je nutné využít pro celkové zkvalitnění přístupu rodinných konferencí do budoucna. Zásadním krokem vzhledem k systémové změně bude překlopení těchto zkušeností do každodenní reality sociální práce s rodinou v ohrožení a umožnění dalšího rozvoje a využívání tohoto přístupu jako další alternativy a metody sociální práce.

Podobně je tomu i u dalších aktérů RK, tedy u administrátorů a koordinátorů, u nichž je také potřeba dbát na dostatečnou informovanost o jejich rolích a úkolech. Je nutné, aby všichni aktéři měli možnost si RK vyzkoušet v praxi a našli si tak k nim svou cestu. Pro další rozvíjení rodinných konferencí však bude potřeba zajistit také pravidelná metodická a supervizní setkání, která jsou především pro administrátory a koordinátory RK velice důležitá.

Výzkum prokázal, že rodinné konference dovedou rodině předat zodpovědnost a pravomoc samostatně rozhodovat Ve své podstatě nabízejí staronový způsob řešení problémů dítěte samotnou širokou rodinou, který je od pradávna vlastní i naší kultuře. Zavádění, respektive obnova tohoto přístupu při řešení problémů se může i v ČR stát jednou z přirozených cest k využití zdrojů široké rodiny a blízkých osob při řešení situace dítěte. Na základě výsledků této evaluace i zkušeností z mnoha zemí světa lze předpokládat, že tento přístup, plně respektující a podporující samostatné rozhodování rodiny, bude i v České republice čím dál více využíván jako jeden z nástrojů sociální práce.

ZDROJE A POUŽITÁ LITERATURA

CARTER, L. S. *Family team conferences in domestic violence cases, guidelines for practice. Family violence prevention fund.* San Francisco, USA: 2003.

DUNOVSKÁ, K., PAVLÍKOVÁ, G. a MARTÍNKOVÁ, K. *Metodika rodinných konferencí.* Amalthea o. s. Chrudim: 2015.

HAMILTON, A. Ask the family – National Standard to support family-led decision making and Family Group Conferences (FGC) in Scotland: 2007.

HRDINOVÁ, A. aj. *Na jedné lodi aneb jak uspořádat případovou konferenci v oblasti péče o ohrožené děti.* Rozum a cit o. s. Praha: 2010.

KOVAŘÍK, J. Posouzení potřeb ohroženého dítěte. In MATOUŠEK, O. a kol.(ed.). *Metody a řízení sociální práce.* Praha: Portál, 2003, s. 201–229.
ISBN:978-80-7367-502-8.

JOKLOVÁ, K. Rodinné konference – nový přístup pro práci s rodinou. Sociální práce. Transformace systému péče o ohrožené děti a rodiny, Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci, 2015, roč. 15, č. 02/2015 (Příloha), s. 30-31. ISSN 1213-6204.

JURTÍKOVÁ, M. Rodinné skupinové konference. Sociální práce. Deinstitucionalizace sociálních služeb, Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci, 2013, roč. 13, č. 1/2013, s. 83-91. ISSN 1213-6204.

LEOD, M. Mac. Prezentace využité v rámci semináře Rodinné konference. 12.–13. 7. 2011. Praha: Lumos, 2011.

MIRSKY, L. *Family Group Conferencing Worldwide:* Part One in a Series International Institute for Restorative Practices. Bethlehem, Pennsylvania: 2003.

MIRSKY, L. *Family Group Conferencing Worldwide:* Part Two in a Series International Institute for Restorative Practices, Bethlehem, Pennsylvania: 2003.

MIRSKY, L. *Family Group Conferencing Worldwide:* Part Tree in a Series International Institute for Restorative Practices, Bethlehem, Pennsylvania: 2003.

NEUMANNOVÁ, J. Výlet mezi Maory, za sociálními a zdravotními službami na Novém Zélandu. *Sociální služby*, 13(2) 2011. s. 28.

PAGÉE, R. van, HORST, H. van de, JOANKNECHT. *Rodinné konference. Příručka pro koordinátory rodinných konferencí.* Přel. S. Vertaalbureau. Praha: MPSV, 2014.

PAVLÍKOVÁ, G., MARTÍNKOVÁ, K., ŽENÍŠKOVÁ, J. *Naše rodina, naše problémy, naše řešení…aneb když se sejde rodinná rada.* Chrudim: Amalthea o. s., 2015.
ISBN 978-80-904801-3-1.

SEMERÁDOVÁ M., ZACHAŘOVÁ B., ČERNÁ E. *Metodika doprovázení – podpora, vzdělávání a kontrola při výkonu náhradní rodinné péče.* Chrudim: Amalthea o. s., 2011.
ISBN 978-80-904801-0-0.

DISMAN, Miroslav. Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele. Miroslav Disman. 3. vyd. Praha: Karolinum, 2002. 374 s.
ISBN 8024601397.

Internetové zdroje:

Deklarace práv dítěte [online]. New York, 1959.
Přístup z internetu: URL: http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/deklarace-prav-ditete.pdf

Evaluation of the Family Group Conferencing pilot program. Research and Public Policy Series no.121. Canberra: Australian Institute of Criminology, December 2012.
Přístup z internetu: http://aic.gov.au/media_library/publications/rpp/121/rpp121.pdf

Family Group Conferences in child protection [online]. An NSPCC factsheet. August, 2009.
Přístup z internetu: URL: https://www.nspcc.org.uk/globalassets/documents/informationservice/factsheet-family-group-conferences-child-protection.pdf

Family Group conference. Reference guide [online]. Ministry of Children and Family Development, British Columbia: 2005.
Přístup z internetu: https://www.mcf.gov.bc.ca/child_protection/pdf/fgc_guide_internet.pdf

LITSCHMANNOVÁ, Martina. Máme dotazníky: A co dál? [online]. Ostrava: Vysoká škola báňská, 2009. 14 s.
Přístup z internetu: http://homel.vsb.cz/~lit40/SKOMAM_09.PDF

MACELA, M. Informace k vybraným ustanovením zákona č. 359/1999 Sb.. o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění zákona č. 401/2012 Sb. k 21. 12. 2012. In: Webový portál MPSV [online]. 21. 12. 2012 [cit. 25. 10. 2015].
Přístup z internetu: URL: http://www.mpsv.cz/files/clanky/14511/Informace_1.pdf

PAGÉE, R. van. Family Group Conferencing as a First Choice: Empowerment Versus Intervention.
Přístup z internetu: http://www.iirp.edu/iirpWebsites/web/uploads/article_pdfs/bc04_vanpagee.pdf

PAVLÍKOVÁ, G. Jak mohou sociální pracovníci podpořit rozvoj rodinných konferencí? Sociální novinky [online]. Praha: Konfederace sociálních služeb, 2014 [cit. 13. 11. 2015].
Přístup z internetu: URL:http://socialninovinky.cz/novinky-v-socialni-oblasti/503-jak-mohou-socialni-pracovnici-podporit-rozvoj-rodinnych-konferenci

Právo na dětství. Rodinné konference [online]. MPSV, Praha: 2015.
Přístup z internetu: URL: http://www.pravonadetstvi.cz/projekty/systemova-podpora-procesu-transformace-systemu-pece-o-ohrozene-deti/klicove-aktivity-1/rodinne-konference/

The Children, Young Persons, and Their Families Act 1989 [online].
Přístup z internetu: URL: http://www.legislation.govt.nz/act/public/1989/0024/latest/DLM147088.html

Úmluva o právech dítěte [online]. New York, 1989.
Přístup z internetu: URL: http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/umluva-o-pravech-ditete.pdf

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník [online].
Přístup z internetu: URL:http://portal.gov.cz/app/zakony/zakon.jsp

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů [online].
Přístup z internetu: URL: http://portal.gov.cz/app/zakony/zakon.jsp

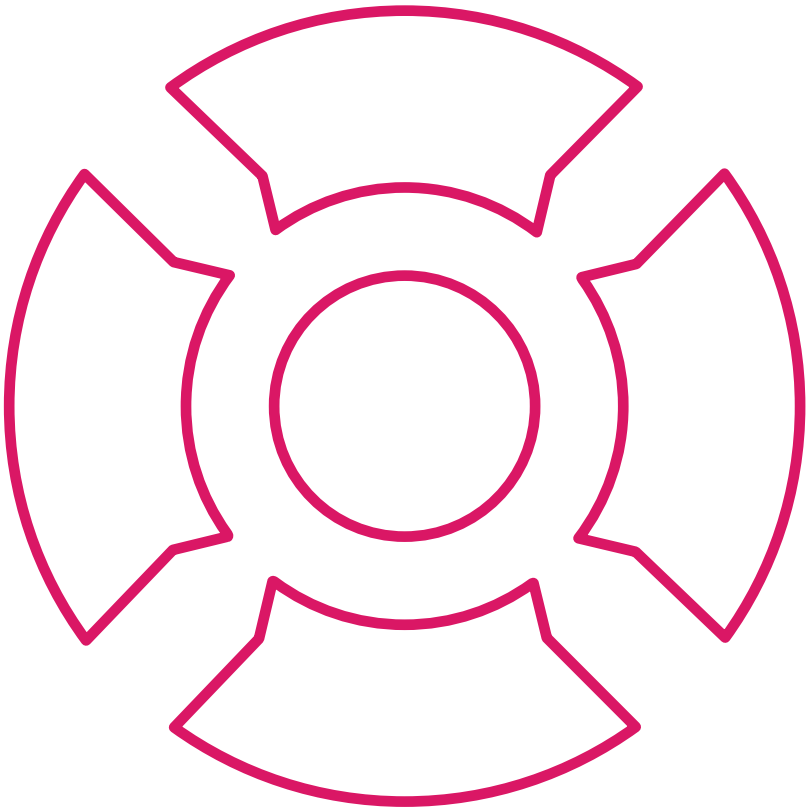

Účelová neperiodická publikace
Evaluační analýza pilotního projektu rodinných konferencí

Autoři textu:
Aleš Jirásek
Jana Ženíšková
Gabriela Pavlíková

Grafika: Aneta Jelínek

Vyšlo v roce 2015, vydání první, 59 stran.
Vydalo Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR
Na Poříčním právu 1, 128 01 Praha 2
jako neprodejnou účelovou publikaci.
© MPSV ČR

evropský sociální fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MP SV

OPERAČNÍ PROGRAM LIDSKÉ ZDROJE A ZAMĚSTNANOST

PODPORUJEME VAŠI BUDOUCNOST

www.esfcr.cz